

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Birol TUNCEL

TÜRKİYE'DE ÇİĞ SÜT PİYASASININ OLUŞUMU, SEKTÖRÜN MEVCUT DURUMU
VE ORGANİZASYON YAPISI: BATI AKDENİZ BÖLGESİ (BAB) ÖRNEĞİ

İktisat Anabilim Dalı
Gıda Ekonomisi ve İşletmeciliği Yüksek Lisans Programı

Antalya, 2008

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Birol TUNCEL

TÜRKİYE'DE ÇİĞ SÜT PİYASASININ OLUŞUMU, SEKTÖRÜN MEVCUT DURUMU
VE ORGANİZASYON YAPISI: BATI AKDENİZ BÖLGESİ (BAB) ÖRNEĞİ

Danışman:

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Şanlı

İktisat Anabilim Dalı
Gıda Ekonomisi ve İşletmeciliği Yüksek Lisans Programı

Antalya, 2008

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından
..... Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ OLARAK kabul edilmiştir.

İmza

Başkan:

Üye (Danışman):

Üye:

Üye:

Üye:

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../....

İmza

.....

Müdür

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ.....	v
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	viii
ÖZET.....	ix
SUMMARY.....	x
ÖNSÖZ.....	xi
GİRİŞ.....	1
1. SÜT VE SÜTÜN ÖZELLİKLERİ.....	3
1.1. Sütün Tanımı.....	3
1.2. Sütün Beslenme Açısından Değeri ve Kullanım Alanları.....	3
1.3. Sütün Bileşimi.....	4
1.4. Sütün Bileşimini ve Verimini Etkileyen Faktörler.....	5
1.4.1. Hayvan Irkının Etkisi.....	6
1.4.2. Laktasyonun Etkisi.....	6
1.4.3. Hayvan Yaşının Etkisi.....	6
1.4.4. Hayvanın Sağlık Durumunun Etkisi.....	6
1.4.5. İklim Koşullarının Etkisi.....	7
1.4.6. Sağım Şeklinin ve Sağım Zamanının Etkisi.....	7
1.4.7. Yemin Etkisi.....	8
1.4.8. Hayvanın Psikolojik Durumunun ve Bakımının Etkisi.....	8
1.5. Sütün Bileşenlerinin Önemi ve Etkileri.....	8
1.5.1. Süt Yağı.....	8
1.5.2. Süt Proteini.....	8
1.5.3. Sütün Karbonhidratları.....	9
1.6. Sütün Yapısal ve Fiziko-Kimyasal Özellikleri.....	9
1.6.1. Rengi.....	9
1.6.2. Tat ve Kokusu.....	9
1.6.3. Yoğunluğu.....	10
1.6.4. Asitliği.....	10
2. TÜRKİYE’DE SÜT SEKTÖRÜNÜN GENEL YAPISI VE AB İLE KARŞILAŞTIRILMASI.....	12
2.1. Türkiye’de Tarımsal Yapı ve Politikalar.....	12
2.1.1. Türkiye’de Tarımsal Yapı.....	12
2.1.2. Türkiye’de Tarım Politikaları.....	13
2.2. Türkiye’de Hayvancılık Sektörü.....	14
2.2.1. Türkiye’de Hayvancılık Sektörüne Genel Bakış.....	14
2.2.2. AB Sürecinde Hayvancılık ve Süt Sektörü.....	17
2.2.2.1. Türkiye’nin Hayvancılık Sektöründeki Sorunları.....	17
2.2.2.2. Türkiye İçin AB Giriş Sürecinde Polonya Örneği.....	19
2.2.3. Türkiye ve AB’de Sığır Varlığı ve Sürü Büyüklüğü.....	23
2.2.3.1. Türkiye ve AB’de Sığır Varlığı.....	24
2.2.3.2. Türkiye ve AB’de Sürü Büyüklükleri.....	25
2.2.3.3. Türkiye ve AB Sağmal Hayvan Sayısı Dağılımları.....	26
2.2.4. Türkiye, AB ve Dünyada Üretilen Hayvansal Protein Miktarı.....	28
2.2.5. Türkiye’de Hayvancılık Sektörüne Dönük Piyasa Müdahale Sistemi Sorunu...29	

2.3. Türkiye’de Süt Sektörü.....	30
2.3.1. Türkiye’de Süt Üretimi ve Yıllara Göre Değişimi.....	30
2.3.2. AB’de Süt Üretimi ve Değişimleri.....	31
2.3.3. AB’de Süt Üretiminin Üye Ülkeler Arası Dağılımı.....	33
2.3.4. Türkiye’de ve AB’de Sanayiye Teslim Edilen Çiğ Süt.....	34
2.3.5. Türkiye’de ve AB’de Süt Verimi.....	35
2.3.5.1. Türkiye’de Süt Verimi.....	36
2.3.5.2. AB’de ve Dünyada Süt Verimi.....	36
2.3.5.3. Hayvan Irklarına Göre Süt Verimi.....	37
2.3.6. Türkiye’de,AB’de ve Dünyada İnek ve Diğer Sütlerin Kullanımı.....	39
2.3.7. Türkiye’de Süt Sanayi Kapasitesi ve Mamul Madde Dağılımları.....	40
2.3.8. Türkiye’de Sektörle İlgili Yasal Düzenlemeler.....	41
3. SÜT SEKTÖRÜNÜN ORGANİZASYON YAPISI.....	43
3.1. Dünyada Sektörün Paydaş Örgütleri.....	43
3.2. Türkiye’deki Örgütlenmeler.....	43
3.2.1. SETBİR.....	44
3.2.2. Hayvancılık Kooperatifleri Birliği.....	46
3.2.3. TÜSEDDAD.....	47
3.2.4. DSYB.....	48
3.2.5. Süt Birlikleri.....	49
3.2.6. Ulusal Süt Konseyi.....	50
3.3. Örgütlenme Modelleri.....	51
3.4. Örgütlenmelerden Beklentiler.....	52
4. TÜRKİYE’DE VE AB’DE HAYVANCILIK VE SÜT SEKTÖRÜNE YAPILAN DESTEKLEMELER.....	54
4.1. AB’de Hayvancılık ve Süt Sektörüne Yapılan Desteklemeler.....	54
4.1.1. Özel Depolama Yardımları.....	55
4.1.2. Pazarlama Yardımları.....	55
4.1.3. Mandıra primi.....	55
4.1.4. İlave Ödemeler.....	55
4.1.5. Süt Ürünleri Üretim Fazlasının Değerlendirilmesi.....	55
4.1.6. Diğer Destekler, Ödemeleri ve Koşulları.....	55
4.2. Türkiye’de Hayvancılık ve Süt Sektörüne Yapılan Desteklemeler.....	57
4.2.1. Türkiye’de Hayvancılık Desteklemeleri.....	57
4.2.2. 2000/467 Sayılı Hayvancılığın Desteklenmesi Kararnamesi.....	57
4.2.3. Hayvancılık Destek Kalemleri ve Oranları.....	60
4.2.4. Hayvancılık Desteklerinin Bölgelere Göre Dağılımı.....	62
4.2.4.1. Yem Bitkileri Desteğinin Bölgelere Göre Dağılımı.....	62
4.2.4.2. Damızlık Gebe Düve Desteğinin Bölgelere Göre Dağılımı.....	63
4.2.4.3. Suni Tohumlama Desteğinin Bölgelere Göre Dağılımı.....	64
4.2.4.4. Suni Tohumlama Ekipman Desteğinin Bölgelere Göre Dağılımı.....	65
4.2.4.5. Buzağı Desteğinin Bölgelere Göre Dağılımı.....	65
4.2.4.6. Süt Teşvik Priminin Bölgelere Göre Dağılımı.....	66
4.2.5. Akdeniz Bölgesi Destekleme Kalemleri Dağılımları.....	67
5. TÜRKİYE’DE VE AB’DE ÇİĞ SÜT PİYASASI.....	68
5.1. Türkiye’de Çiğ Süt Fiyat Oluşumu.....	68
5.2. Türkiye’de ve AB’de Çiğ Sütün Fiyatlandırılması.....	69

5.3. AB Çiğ Süt Piyasası Oluşumu.....	69
5.4. AB’de ve ABD’de Müdahale Sistemi.....	70
5.5. Türkiye’de Oluşabilecek Müdahale Sistemi.....	72
5.6. Yem, Çiğ Süt ve İşlenmiş Süt Fiyatları ve Pariteleri.....	73
5.7. Sektörde Tekelleşme ve Rekabet Kurulu Kararı.....	79
5.8. Sokak Sütçülüğü.....	80
5.9. Türkiye, AB ve Dünya Süt Ürünleri Tüketimi.....	81
5.9.1. Piyasa İstikrarsızlığı.....	83
5.9.2. Tüketimin Artırılmasına Yönelik AB ve Türkiye Politikaları.....	84
5.9.2.1. AB Politikası.....	84
5.9.2.2. Türkiye Politikası.....	85
6. AKDENİZ BÖLGESİ VE BAB’DA SÜT SEKTÖRÜNÜN DURUMU.....	86
6.1. BAB’da Toplam Hayvan Sayısı ve Dağılımı.....	86
6.2. BAB’da Toplam Sığır Sayısı ve Dağılımı.....	87
6.3. BAB’da Toplam Süt Üretimi ve Dağılımı.....	88
6.4. BAB’da Üretici Bilinci.....	89
6.4.1. BAB’da Birim Sağım Makinesinden Geçen Süt Miktarı.....	90
6.4.2. BAB’da Birim İnek Başına Düşen Sağım Makinesi.....	91
6.5. BAB’da Sokak Sütçülüğü.....	91
6.6. BAB’da Çiğ Süt Fiyatlarının Belirlenmesi.....	92
6.7. BAB’da Süt Kalitesi.....	93
6.7.1. Türkiye’de ve BAB’da Sütte Mikrobiyal Kalite.....	94
6.8. BAB’da Süt Temini ve Sütün Sağlandığı Kaynaklar.....	95
6.9. BAB’da Sektör Örgütlenmeleri.....	95
6.9.1. Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği.....	95
6.9.2. Süt Üreticileri Birlikleri.....	96
SONUÇ.....	97
KAYNAKÇA.....	102
EKLER.....	106
ÖZGEÇMİŞ.....	109

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1 Sağım Zamanı ve Süt Yağı İlişkisi	7
Tablo 1.2 Çeşitli Sütlerde Asitlik Değeri	11
Tablo 2.1 Türkiye ve AB Tarımsal Yapı Karşılaştırması.....	12
Tablo 2.2 Türkiye’de Tarımsal İşletme Sayısı ve Ortalama İşletme Büyüklükleri	16
Tablo 2.3 Polonya ve Türkiye İçin Sektöre Yönelik Bazı Veriler.....	20
Tablo 2.4 Polonya ve Bazı AB Ülkelerinde İşletme Büyüklüklerine Göre Süt İneği Sayısı...21	
Tablo 2.5 Türkiye’de Sığır Varlığının Yıllara Göre Değişimi	24
Tablo 2.6 Bazı Ülkelerde Süt Sığırı Sayısı	24
Tablo 2.7 Türkiye ve AB Sürü Büyüklükleri.....	26
Tablo 2.8 Süt Üretimi Yapan İşletmelerin Sayısı.....	26
Tablo 2.9 AB’de Süt Üretimi, Sağılan Hayvan Sayısı ve Verim.....	27
Tablo 2.10 Türkiye’de Süt Üretimi, Sağılan Hayvan Sayısı ve Verim	27
Tablo 2.11 Dünyada Süt Üretimi, Sağılan Hayvan Sayısı ve Verim	27
Tablo 2.12 Üretilen Toplam Protein İçerisinde Kişi Başına Tüketilen Hayvansal Protein.....	28
Tablo 2.13 Türkiye’de Sığır Sütü ve Toplam Süt Üretim Miktarları.....	30
Tablo 2.14 AB Süt Üretimi ve Üretim Projeksiyonu.....	33
Tablo 2.15 AB(25)’de Toplanan Süt Miktarları ve Üye Ülkeler Arası Dağılımı	34
Tablo 2.16 Yıllar İtibariyle Süt Veriminde Meydana Gelen Değişim	36
Tablo 2.17 Bazı Ülkelerin Süt Verimi.....	37
Tablo 2.18 Verimde Sığır Genotiplerinin Aldığı Pay	38
Tablo 2.19 1994-2004 Yılları Arası Irklara Göre İnek Sütü Üretimi.....	38
Tablo 2.20 Süt Ürünleri İşyeri Sayısı, Kapasite ve Kapasite Kullanım Oranları	40
Tablo 2.21 Ürünler Bazında Kendine Yeterlilik Oranı.....	41
Tablo 3.1 Süt Sektöründe Örgütlenme Modelleri	52
Tablo 4.1 Süt ve Süt Ürünlerine Yönelik 2003 OTP Reform Düzenlemeleri.....	56
Tablo 4.2 2000/467 Sayılı Karar Çerçevesinde Hayvancılığa Ayrılan Kaynak	57
Tablo 4.3 Süt Hayvancılığına Yapılan Destek Kalemleri ve Yıllık Artış Oranları.....	58
Tablo 4.4 Süt Teşvik Primi Fiyatları ile Süt ve Süt Yemi Fiyatlarının Oranları.....	59
Tablo 4.5 Hayvancılık Destekleri ve Destek Kalemlerinin Payı.....	60
Tablo 4.6 Süt Sığircılığına Sağlanan Destekler.....	61

Tablo 4.7 Antalya İli Suni Tohumlama Raporu.....	64
Tablo 4.8 Antalya İli Buzağılama Raporu.....	66
Tablo 4.9 Antalya İli Süt Destekleme Raporu.....	67
Tablo 4.10 Toplam Yurtiçi Hayvancılık Desteklerinde Akdeniz Bölgesi'nin Payı.....	67
Tablo 5.1 Yem, Çiğ Süt ve İşlenmiş Süt Fiyatları.....	73
Tablo 5.2 Çiğ Süt, Pastörize Süt ve Karma Yem Fiyatları Değişimi.....	74
Tablo 5.3 Yem-Çiğ Süt ve Çiğ Süt-Pastörize Süt Fiyat Pariteleri.....	75
Tablo 5.4 Türkiye'de Kişi Başına Süt ve Süt Ürünleri Tüketimi.....	81
Tablo 5.5 Bazı Ülkelerde İçme Sütü Tüketimi.....	81
Tablo 5.6 Türkiye ve Bazı Ülkelerde Kişi Başına Süt ve Süt Ürünleri Tüketimi.....	82
Tablo 5.7 Bazı Ülkelerde Kişi Başına İçme Sütü Tüketimi.....	83
Tablo 6.1 BAB İlleri Toplam Hayvan Sayısı Dağılımları.....	87
Tablo 6.2 Akdeniz Bölgesi, BAB ve BAB İlleri Toplam Sığır Sayıları.....	87
Tablo 6.3 BAB İlleri Toplam İnek Sütü Üretim Miktarı ve Dağılımları.....	88
Tablo 6.4 Türkiye, Akdeniz, BAB ve BAB İlleri Süt İstatistikleri.....	90

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1 Türkiye Sığır Varlığının Yıllar İtibariyle Değişimi.....	24
Şekil 2.2 Bazı Ülkelerde Süt Sığırı Miktarı	24
Şekil 2.3 Toplam Protein Tüketiminde Hayvansal Protein İçeriği	29
Şekil 2.4 Türkiye’de İnek Sütü ve Toplam Süt Üretim Miktarlarının Yıllara Göre Değişimi .	31
Şekil 2.5 AB (25) Toplam Süt Üretiminin Üye Ülkelere Göre Dağılımı.....	34
Şekil 2.6 Türkiye’de, (AB)’de ve Dünyada Sanayiye Teslim Edilen Süt	35
Şekil 2.7 Türkiye’de İnek Sütü Üretiminin Cinslere Göre Dağılımı	39
Şekil 4.1 Tarımda Bölgelere Göre Verilen Prim ve Destekler	62
Şekil 4.2 Bölgelere Göre Yem Bitkileri Desteğinin Dağılımı	62
Şekil 4.3 Bölgelere Göre Damızlık Gebe Düve Desteğinin Dağılımı.....	63
Şekil 4.4 Suni Tohumlama Desteğinin Bölgelere Göre Dağılımı.....	64
Şekil 4.5 Suni Tohumlama Ekipman Desteğinin Bölgelere Göre Dağılımı	65
Şekil 4.6 Buzağı Desteğinin Bölgelere Göre Dağılımı	65
Şekil 4.7 Süt Teşvik Priminin Bölgelere Göre Dağılımı	66
Şekil 4.8 Akdeniz Bölgesi’nin Toplam Yurtiçi Desteklerindeki Oranları	67
Şekil 5.1 Yıllara Göre Çiğ Süt ve Pastörize Süt Fiyatları Değişimleri	74
Şekil 5.2 Yıllara Göre Çiğ Süt, Pastörize Süt ve Yem Fiyatla Değişimleri.....	75
Şekil 5.3 Yem – Çiğ Süt Fiyat Pariteleri.....	76
Şekil 5.4 Çiğ Süt – Pastörize Süt Fiyat Pariteleri.....	78
Şekil 5.5 Yıllara göre Çiğ Süt, Pastörize Süt ve Yem Fiyatları	78
Şekil 5.6 Bazı ülkelerde İçme Sütü Tüketiminin Dağılımı.....	82
Şekil 6.1 BAB İlleri Toplam Hayvan Sayısı.....	87
Şekil 6.2 BAB İlleri Toplam Sığır Sayısı Dağılımı.....	88
Şekil 6.3 BAB İlleri Toplam İnek Sütü Üretim Dağılımları.....	89
Şekil 6.4 BAB ve BAB İlleri Süt Verimleri.....	90
Şekil 6.5 Türkiye, Akdeniz, BAB ve İlleri Birim Sağım Makinesine Düşen İnek Sayısı.....	91

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
BAB	: Batı Akdeniz Bölgesi
BKK	: Bakanlar Kurulu Kararı
CLITRAVI	: AB Et Sanayi İrtibat Merkezi (Centre de Liaison des Industries Transformatrices de Viande)
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DSYB	: Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EC	: Avrupa Konseyi (European Commission)
EDA	: Avrupa Süt Birliği (European Dairy Association)
FEPALE	: Latin Amerika Süt Federasyonu (Federacion Panamericana de Lecheria)
FAO	: Gıda ve Tarım Organizasyonu (Food Agriculture Organization)
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
HACCP	: Tehlike Analizi ve Kritik Kontrol Noktaları (Hazard Analyse at Critical Control Points)
IDF	: Uluslar arası Süt Federasyonu (International Dairy Federation)
KM	: Kuru Madde
KKGM	: Koruma Kontrol Genel Müdürlüğü
KKO	: Kapasite Kullanım Oranı
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
OPD	: Ortak Piyasa Düzenlemeleri
OTP	: Ortak Tarım Politikası
NCBA	: ABD Sığır Eti Üreticileri Birliği (National Cattlements Beef Association)
SETBİR	: Süt, Et ve Gıda Üreticileri Birliği
SH	: Soxhlet-Henkel Derecesi
SSOPDK	: Süt ve Süt Ürünleri Ortak Piyasa Düzeni Komisyonu
SÜB	: Süt Üreticileri Birliği
TİGEM	: Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
TKB	: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
TKK	: Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri
TUSEDAD	: Tüm Süt, Et ve Damızlık Sığır Yetiştiricileri Derneği
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UECBV	: Avrupa Canlı Hayvan ve Ticaret Derneği (Union Europeenne Du Commerce Du Betail Et De La Vianda)
USMEF	: ABD Et İhracatçıları Federasyonu (U.S Meat Export Federation)

ÖZET

Bu tez, genel olarak Türkiye Süt sektörünün ve bölgesel olarak Batı Akdeniz Bölgesi (BAB) süt sektörünün incelenmesini kapsar. Bu tez ile ülke genelinde ve BAB’da çiğ süt piyasasının oluşumu, sektörün organizasyon yapısı, sütün pazarlama kanalları, üreticilerin sektörel ve teknolojik gelişmelere adaptasyonu, örgütsel yapıların sektördeki yeri, sektöre yönelik kamu desteklerinin ortaya konması ve sektörün aksayan yönlerinin tespit edilerek çözüm önerilerinin ulusal ve bölgesel bazda belirlenmesi amaçlanmıştır.

BAB çiğ süt piyasasının oluşumunun, pazarlama kanallarının ve sektörün organizasyon yapısının ülke geneli ile paralellik gösterdiği görülmüştür. Burdur ilinin sektörde ülke standartlarının ilerisinde model oluşturabilecek bir yapılanmaya sahip olduğu, Isparta ilinde sektörün çok fazla gelişemediği ve Antalya ilinde dinamik piyasa oluşumuna rağmen sektörün birçok sorunu olduğu görülmüştür. Türkiye süt veriminin AB ve dünya standartlarının altında olduğu, süt üretiminde ırk seçimlerinin değiştirilmesi gerektiği, çiğ süt kalitesinin, özellikle Antalya ilinde, yetersiz olduğu, üretici bilincinin çok düşük seviyelerde olduğu belirlenmiştir. Sokak sütçülüğünün pazarın % 10’luk kısmına hakim olduğu, üretici ve sanayici bazında teknolojik adaptasyonların sağlanamadığı, kayıt dışılığın devam ettiği, süt ve süt ürünleri tüketiminin yetersiz olduğu, çiğ süt fiyat oluşumunda sanayicinin baskın olduğu ve üreticinin zarar ettiği saptanmıştır. Üretici bünyesinde güçlü örgütsel duruş sergilenememesi, kamu desteklerinin ve mevcut mevzuatın yetersiz olduğu tespit edilmiştir.

BAB olarak sektördeki ilerleme için Antalya ilindeki mevcut durumun ivedilikle iyileştirilmesi gerekliliği bulunmaktadır. Yerli ırkın azaltılması, üretici bilincinin arttırılmasına yönelik eğitim çalışmaları, ulusal düzeyde kamu desteklerinin arttırılması, teknik personel istihdamının arttırılması ve mevzuat düzenlemelerini bu yönde olması, üretici örgütlenmelerinin sanayici ile pazarlık edebilecek düzeyde sağlanması, kayıt altına alma ve hatta sektörde izlenebilirliğin sağlanması, tüketimi arttırmaya yönelik okul programları ve kampanyalarının oluşturulması, çiğ süt kalitesinin kimyasal ve mikrobiyolojik açıdan arttırılması ve bu yönde soğuk zincirin tam anlamıyla oluşturulması, üretici-sanayici ortaklıkları kurularak dikey entegrasyon modellerinin oluşturulması ve çiğ sütün kaliteye göre fiyatlandırılabilmesi için çalışmalar başlatılması çalışma sonucunda tespit edilen çözüm önerileridir.

SUMMARY

This piece of written research generally comprehends to analyze dairy sector in Turkey and regionally in The Western Mediterranean Region (WMR). It's aimed to determine; formation of dairy products marketing, organizational structure of dairy sector, marketing channels of milk, the adaptation of dairy farmers to sectoral and technological developments, the place of organizational structure of dairy farmers in the sector, the effects of introducing several public supports, sectoral exceptions and to offer solutions in the base of national and regional, in the Country and WMR.

It's seen that formation of raw milk marketing, marketing channels and organizational structure of the sector in WMR is analogous to whole Turkey. The city of Burdur has a structure that can be an advanced model for sectoral standards of the country. In Isparta, we can not say the sectoral developments are adequate. In Antalya, there are lots of sectoral problems in spite of formed dynamic marketing. It' determined that; efficiency of dairy in Turkey is worse than EC and upper world, choice of cattle race should be changed, raw milk quality is deficient chiefly in Antalya and consciousness of producers is at low levels. It's obvious that street dairy marketing is remaining in possession of 10% of the field, technological adaptation has not be gained in the base of producers and manufacturers, unregistered production has been remaining, in whole Turkey consumption of dairy products is deficient and in the price range, manufacturers have a dominant role that bring about losing of dairy farmers. It's ascertained that dairy farmers have not been displaying strong organizational position, also public supports and existing legislations are exiguous.

In Antalya, existing situation should be redeveloped throughly for getting on dairy sector of WMR. As conclusion, decreasing domestic races, training for increasing consciousness of dairy farmers, expanding government supports for agricultural marketing, enlarging employment of technical personnel for technical assistance and for this reason regulating laws and regulations are suggested. Also, Dairy farmer organizations should be supported to bargain with manufacturers. Registration and traceability should be fixed. To increase consumption of dairy products, school programs and several campaigns should be introduced. Chemical and microbiological quality of dairy should be redoubled by supplying cold chain. In additives, by organizing partnerships between dairy farmers and manufacturers, vertical integration models should be composed and raw milk prices should be fixed according to microbiological and chemical quality.

ÖNSÖZ

Eğitime ve bilime giden sonsuz yolda minik de olsa bir mum yakmama destek veren ve bu yolda yüreklendiren Danışman hocam Yrd.Doç.Dr.Mustafa ŞANLI'ya, çok değerli katkılarından dolayı sayın hocalarım Prof.Dr.Şafak AKSOY, Prof.Dr.Ahmet Ali KOÇ, Doç.Dr.Sayım IŞIK ve Doç.Dr.Şükrü ERDEM'e, tezim için gerekli verilere ulaşmamda yardımcı olan Antalya Tarım İl Müdürlüğü Kontrol Şube çalışanlarına, Antalya Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliğı ve Manavgat Süt ve Süt Ürünleri Üreticileri Birliğı çalışanlarına, manevi desteğini hiç eksik etmeyen eşim Ezgi TUNCEL'e, yine manevi desteğini hep arkamda hissettiğim babam Adil TUNCEL'e teşekkürü borç bilirim.

GİRİŞ

Süt ve süt ürünleri endüstrisi hayvancılık sektörünün önemli alt tarım dallarından biridir. Süt endüstrisine hammadde temin eden en önemli tarım dalı olması nedeniyle süt sektörünün hayvancılık sektörü ile aynı mercek altında incelenmesi gerekmektedir. Diğer yandan Türkiye’de süt endüstrisinin üretim değeri açısından gıda sanayinin % 15’ini oluşturması, sütün tüketilmesi gereken zorunlu temel besin maddesi olması ve ekonomik açıdan ülke ekonomisine ciddi düzeyde katma değer sağlaması sektörün önemini ortaya koymaktadır.

Türkiye mevcut sosyo-ekonomik ve coğrafi özellikleri açısından her türlü hayvansal ürün üretimi için uygun koşullara sahip olmakla beraber süt sektörü için de önemli bir potansiyele sahiptir. Bu potansiyelin varlığı ve kullanım etkinliği çalışma içerisinde tartışılmıştır.

Bu çalışmanın amacı; süt sektöründe AB giriş sürecinde Türkiye’yi bekleyen entegrasyon programlarına nasıl uyum sağlanacağını, sektörün teknik ve ekonomik yönden revize edilmesi gereken unsurlarını, sektörel verilerin AB standartları ile karşılaştırılması sonucunda sektörün hangi bölümlerinde ne gibi iyileştirmelerin uygulanması gerektiğini tartışmaktır. Ayrıca Türkiye’nin mevcut durumu ortaya konulduktan sonra BAB’ın Türkiye içerisindeki yeri ve BAB illerinin sektördeki yeri ortaya konulmaya çalışılmış ve BAB’da spesifik olarak yapılması gereken sektörel düzenlemelerin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışmanın birinci bölümünde sütün fiziksel ve kimyasal özelliklerinden bahsedilmiş, süt bileşenlerine, sütün kalitesini ve verimini etkileyen unsurlara kısaca değinilmiştir. İkinci bölümde Türkiye’de süt sektörünün genel yapısı ve AB’de ki mevcut durum ortaya konulmuştur. Bu bölümde Türkiye’nin sığır varlığı, sürü büyüklükleri, sağmal hayvan sayıları, süt üretimi, süt verimi gibi değerler ve bu değerlerin yıllara göre değişimleri belirlenmiş, bu veriler AB değerleri ile karşılaştırılmış, yetersiz kalınan noktalar ortaya konulmuştur. Yetersiz olunan değerlere neden olan siyasi, ekonomik ve diğer politikalar tartışılmıştır. Tarımsal yapı açısından Türkiye’ye benzeyen Polonya’nın mevcut durumu, AB giriş sürecinde ve üyelik sonrası yaşadığı sektörel sıkıntıların Türkiye için done oluşturacağı göz önünde bulundurularak Polonya modeli ortaya konulmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde süt sektörünün organizasyon yapısına, Türkiye’de ve dünyadaki paydaş örgütlere değinilmiş, sektöre olan etkileri ve sektörün örgütlenmelerden beklentileri üzerine tartışılmıştır. Dördüncü bölümde Türkiye’de ve AB’de hayvancılık sektörüne, dolayısıyla süt sektörüne, yapılan desteklemeler ve Türkiye için bu desteklemelerin bölgesel dağılımları tespit edilerek Akdeniz Bölgesi’nin desteklemelerdeki yeri ortaya konulmuştur. Beşinci bölümde Türkiye ve AB çığ

süt piyasasının oluşumu, AB’de ki müdahale sistemi ve Türkiye’de oluşabilecek müdahale sistemi üzerine tartışılmıştır. Yem, çiğ süt ve işlenmiş süt fiyat pariteleri belirlenmiş ve dünya ortalamaları ile kıyaslanmıştır. Türkiye’de sektörün serbest piyasa koşullarında mı oluştuğu, herhangi bir tekelleşmenin olup olmadığı irdelenmiş, rekabet kurulu kararları ve karşıt bulgularla tartışılmıştır. Altıncı bölümde Akdeniz Bölgesi ve BAB spesifik olarak incelenmiş, önceki bölümlerde Türkiye için ortaya konulan sektörel veriler BAB için sunulmuş ve BAB örneğinin Türkiye genelindeki yeri tartışılmıştır.

1. SÜT VE SÜTÜN ÖZELLİKLERİ

Süt gıdasının öneminin iyi anlaşılabilmesi için tanımı, beslenme açısından önemini, bileşimi, bileşenlerinin önemi ve yapısal özelliklerine kısaca değinilecektir.

1.1. Sütün Tanımı

Süt canlının doğduğu anda aldığı ilk besin maddesidir ve insan yaşamı boyunca içilmesi ve yenilmesi gereken en önemli gıdalardandır. Besleyici, temel ve koruyucu gıda olma özelliği sütün yaşamsal gerekliliğini beraberinde getirir. Sütün beslenmedeki vazgeçilemez unsur olmasının, bileşimindeki elzem komponentlerle direk ilgisi bulunmaktadır.

Süt; dişi memeli hayvanların yeni doğurdukları yavrularını besleyebilmek üzere, süt bezlerinde hayvan türlerine göre farklı sürelerde salgılanan, içinde yavrunun kendi kendisini besleyecek bir duruma gelinceye kadar almak zorunda olduğu tüm besin maddelerini gerekli oranlarda bulduran porselen beyazı (beyaz-krem) renğinde, kendine has tat ve kokusu olan bir sıvıdır (Metin, 2001: 1). Çiğ süt; bir veya daha fazla inek, keçi, koyun veya mandanın sağılmasıyla elde edilen, 40°C' nin üzerine ısıtılmamış veya eşdeğer etkiye sahip herhangi işlem görmemiş kolostrum dışındaki meme bezi salgısıdır (Resmi Gazete, 14.02.2000: 1).

Süt elde edildiği hayvanlara göre isimlendirilir. İnek sütü, keçi sütü, manda sütü gibi... Ancak süt teknolojisinin hammaddesi olması sebebiyle süt endüstrisinde süt denildiği zaman inek sütünden bahsedilmektedir. Ayrıca elde edilen sütün ve sanayide kullanılan sütün neredeyse tamamına yakını sığırdan elde edilmektedir. Sığır; dünya süt üretiminin % 89,5 ini karşılamaktadır (Babacan, 2006: 12). Bu çalışmada da süt ifadesi inek sütünü tanımlayacak, başka bir süttten bahsedildiği zaman hayvan türü önüne konulmak suretiyle açıkça belirtilecektir. Çiğ süt; süt teknolojisinde süt hayvanının memesinden muntazam aralıklarla ve tam olarak sağılan, sonra soğutulan, içerisinden herhangi bir bileşeni alınmayan veya içerisine herhangi bir madde ilave edilmeyen, işlenmek üzere süt fabrikalarına kabul edilen ve önceden herhangi bir işleme tabi tutulmamış süt olarak anlaşılmaktadır.

1.2. Sütün Beslenme Açısından Değeri ve Kullanım Alanları

Sütün bileşimi temel olarak su, süt yağı, süt şekeri (laktoz), protein ve mineral maddelerden oluşur. Süt proteinleri, esansiyel (vücutta sentezlenmeyen) aminoasitlerin kaynağıdır. Süt proteinleri, hücre ve dokuların oluşmasında önemli rol oynar, büyüme ve gelişmeyi sağlar, saç ve tırnakların oluşumunda büyük rol oynar, kasların kasılmasına yardımcı olur, vücutta ödem yapan sıvıların toplanmasını önler. Kaynağı sadece süt olan

laktozun, hidrolizi sonucu oluşan laktik asit, bağırsak florasında istenmeyen mikroorganizmaların gelişmesini dolaylı olarak önleyici görev yapar. Laktoz bağırsaklardaki kalsiyum ve fosfat'ın emilimini artırarak çocuklarda kemik ve diş gelişimine yardımcı olur. Süt yağı, esansiyel yağ asitleri açısından önemlidir. Aynı zamanda A, D, E, K vitaminlerinin taşınmasını sağlar. 100 ml sütün içerdiği kolesterol miktarı da sadece 12 gramdır. Süt vitamin ve mineraller açısından da son derece önemlidir. Bir litre sütte, günlük Vitamin B12 ihtiyacının %113'ü, Vitamin B2 ihtiyacının %104'ü, Vitamin A ve Pentonoik Asit gereksiniminin %50'si, Vitamin D ve B1 ihtiyacının da %30'u bulunmaktadır. Hayvansal kaynaklı gıdalar içerisinde C vitamini bulunan tek gıda maddesi yine süt olmakla birlikte, bir litre süt ile günlük C vitamini ihtiyacının %15'i karşılanmaktadır. Mineral maddelerden sütte bulunan fosfor kemik gelişimine yardımcıdır (Aybek, 2004, www.konyatarim.gov.tr).

Süt yaşamsal besin öğelerini içermesi ve içeriğinin gerekli besinsel kaliteye sahip olması sebebiyle besleyici bir gıdadır. Organizma tarafından kolayca alınabilmesi ve sindirilebilmesi özelliği de sütün temel gıda maddesi olarak kabul edilmesini sağlar. Sütteki protein, mineral maddeler ve vitaminler ağır metalleri ve diğer sağlığa zararlı maddeleri bağlama özelliği ile sütün koruyucu gıda özelliğini ortaya çıkarmaktadır. Süt polidispers bir gıdadır ve bu özelliği nedeniyle diğer gıda maddelerinin üretiminde ve bazı sanayi dallarında süt ayrıca bir öneme sahiptir.

Sütün başlıca kullanım alanları şunlardır (Metin, 2001: 3):

- Memeli canlıdan yeni doğan yavrunun beslenmesinde
- Temel gıda maddesi olarak toplumun beslenmesinde
- Çeşitli süt mamullerinin yapılmasında
- Sütün bileşiminde yer alan kazein ve laktoz gibi maddelerin üretiminde hammadde olarak
- Yardımcı madde olarak birçok gıda maddesi imalatında kullanılır.

1.3. Sütün Bileşimi

Sütün genel olarak bileşimi kurumadde ve sudan oluşmaktadır. Kurumadde bileşimi de süt yağı ve yağsız kurumadde (laktoz, azotlu maddeler, mineral maddeler ve diğer maddeler). Ek 1'de görüldüğü üzere sayısal olarak sütün %87,4'ü su ve %12,6'sı kurumadde.

Sütün %12,6'sı KM ihtiva ederken geri kalan %87,4'ü sudur. Kurumadde içerisinde yer alan maddelerden laktozun oranı %4,7, yağın oranı %3,7, azotlu maddelerin oranı %3,4 ve mineral maddelerin oranı da %0,75'tir. FAO'nun açıklamış olduğu standartlar ise %3,9 yağ oranı, %3,3 protein oranı, %4,5 laktoz oranı, %0,9 mineral oranı olup toplamda %12,6

KM içeriği ve %87,4 su içeriğidir (www.fao.org, 22.01.2008). Değerler ortalama değerler olup dđnya standartlarında da ortalama olarak kabul edilen değerlerdir.

Bu değerlerden en önemli ikisi yağ ve protein içeriğidir. Bu değerler sđtđn üretici fiyatlarında en önemli kalite kriteri olarak öne çıkmakta ve bu parametrelere göre sđt fiyatlandırılabilir. 2004 verilerine göre AB’de toplanan sđtđn ortalama yağ içeriği %4,01’dir. Bu değerler FAO standartlarının üzerinde olup AB sđtđnün kalitesini öne çıkarmaktadır. Danimarka, Hollanda, Finlandiya, İsveç, Lüksemburg ve Avusturya için bu oran %4,2 rapor edilmiş, Almanya, Slovenya, Estonya, Litvanya, Letonya, Belçika ve Fransa için de %4,01 ila %4,2 arasında değişen değerler rapor edilmiştir. Genel olarak AB’de ortalama yağ oranında da yıllara göre önemli değişiklikler gözlenmemekte ve çiğ sđt standardı korunmaktadır. AB (15)’de 1999 yılında ortalama yağ oranı %4,07 iken 2004 yılında AB (25) olarak bu değer %4,06’dır. Birliğin en önemli sđt üreticisi konumundaki İngiltere için yağ içeriği 2007 yılı Temmuz ayında %4,04 olarak rapor edilmiştir. Sđt kalitesini üretici fiyatı seviyesinde etkileyen önemli diğer bir kriter olan ortalama protein içeriği 2003 yılında AB (25)’de %3,3 olarak belirlenmiştir. AB (15) olarak bu değer %3,39’dur. Ortalama protein içeriği yağ içeriğinden farklı olarak yıldan yıla ve ÷lkeden ÷lkeye dalgalanmalar ve değişiklikler göstermektedir. İngiltere sđt protein oranını 2007 yılı Temmuz ayı itibariyle 3,27 olarak açıklamıştır (Rural Payment Agency: 07/2007). Danimarka, Almanya ve Hollanda ortalama protein içeriğinde %3,4 değerinin altına düşmemekte iken, Yunanistan %3,05’lik değerle en düşük protein içeriğine sahip üye ÷lkedir (Mahon, 2005: 2-3). Türkiye için bu değerler yağ oranı olarak %3,5 ve protein içeriği olarak %2,9 civarındadır.

1.4. Sđtđn Bileşimini ve Verimini Etkileyen Faktörler

Sđt sağıldıktan sonra teknolojik işleme girinceye kadar olan süreçte bazı değişiklere maruz kalır. Bu değişiklikler genelde mikrobiyolojiktir. Bunun yanı sıra teknolojik işlemler esnasında veya sonrasında, depolama veya fermantasyon sonucu da sđtđn kimyasal bileşenleri değişime uğrar. Hayvanların hastalık tedavisinde veya tarımsal mücadele sonucu yem yoluyla sđte geçen bazı ilaç ve kimyasal maddeler de -bunlar yabancı madde olarak isimlendirilirler- sđte bulaşarak bileşimini etkiler. Bunlar genellikle antibiyotik, pestisit, deterjan, dezenfektan madde, metal veya radyo-aktif madde kalıntılarıdır. Bunların dışında da çiğ sđtđn bileşimini sağım öncesi ve sağım sonrası etkileyen faktörler bulunmaktadır (Metin, 2001: 13):

- Hayvan ırkı
- Laktasyon
- Hayvanın yaşı

- Hayvanın sağlık durumu
- İklim koşulları (Mevsimsel etki)
- Sağım zamanı ve sağım şekli
- Yem
- Bakım ve hayvanın psikolojik durumu

1.4.1. Hayvan Irkının Etkisi

Yüksek ve kaliteli süt verimi için hayvan ırkları arasında melezleme çalışmaları yapılmaktadır. Özellikle süt yağının ekonomik değeri göz önüne alınarak yağ oranı yüksek olan ırklar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Holstein ve Jersey ırkına ait hayvanların süt yağı oranları genellikle çevre koşullarına göre değışse de yüksektir.

1.4.2. Laktasyonun Etkisi

Hayvanın hamilelik döneminde (laktasyon evresi) de sütün bileşiminde değışiklikler gözlenmektedir. En büyük değışiklik yağda ve protein oranında meydana gelmektedir. Belli bir ırka ait sürüde yapılan inceleme sonucunda yağ oranının laktasyonun başlangıcından sonuna kadar geçen süreçte %6,3, protein oranının ise %15.9 arttığı tespit edilmiştir.

1.4.3. Hayvan Yaşının Etkisi

Yaşlı hayvanlarda metabolizmada zayıflama ve yavaşlama başladığı için, süt bezleri de sentezleme özelliğini belirli ölçüde kaybeder ve kurumadde bileşenlerinin sentezlenmesinde aksamalar olur.

1.4.4. Hayvanın Sağlık Durumunun Etkisi

Hastalık durumu süt veriminde azalmaya ve sütün bileşiminde yer alan maddelerin oranlarında değışmelere neden olur. Süt veriminde düşüş ve bileşiminde meydana gelen değışiklik en çok meme iltihaplanmalarında (mastitis) kendini gösterir. Çeşitli mikroorganizmalar yoluyla hayvanın memesinin iltihaplanması sonucu oluşur. Kimyasal bileşim üzerindeki etkisi;

- Toplam kurumadde miktarında azalma
- Sütün bileşimindeki maddelerin kendi aralarındaki oranların değışimi

Meydana gelen değışiklikler hastalığın şiddeti ile ilgili olmakla beraber sütün pıhtılaşmasını sağlayan ve özellikle peynir teknolojisinde önemi olan kazein oranında azalma

meydana gelir. Laktoz ve yağ sentezleme yeteneklerinde de düşme olur. Hastalığın yaratacağı muhtemel teknolojik sorunlar şunlardır;

- Peynir üretiminde peynir suyu yeterince ayrılmaz ve olgunlaşması gecikir.
- Sütün sıcaklığa karşı stabilitesinde azalma olur.
- Toplam kurumadde miktarı azalır ve mamulün randımanında düşmeler görülür.

1.4.5. İklim koşullarının Etkisi

Mevsimin sütün bileşimi üzerindeki etkisi, mevsime bağlı olan yemlerle ve hayvan bakımı ile ilişkilidir. 5 C ile 20 C arasındaki sıcaklıklarda optimum verim elde edilmektedir. Özellikle yüksek sıcaklığın yanı sıra bağıl nem oranı da yüksek olduğunda hayvanın veriminde ve özellikle sütün yağ oranında azalmalar meydana gelir. Sütteki yağ miktarı sıcaklık ile ters orantılıdır. Ayrıca yazın güneşin etkisiyle sütün D vitamini miktarının arttığı, karoten ve riboflavin miktarının ise maksimum düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Hayvanın bahar ve yaz aylarında açık havada hareket etmesi organizmayı olumlu yönde etkiler ve sonuçta süt veriminde artış görülür.

1.4.6. Sağım Zamanının ve Sağım Şeklinin Etkisi

Farklı zamanlarda sağılan sütler bileşim açısından farklılık gösterir. Günün değişik saatlerinde yapılan sağımlarda en büyük sapma yağ oranında görülür. Sağım araları ne kadar uzarsa süt miktarında artış buna karşın yağ oranında azalma görülür. Sabah erken sağılan sütün yağ oranı akşam sağılan süte oranla daha düşüktür. Tablo 1.1'de verilen örnekte görüldüğü üzere akşam sağımında sonra hayvanın uzun bir istirahat süresi geçtiği için 1.sağım diğerlerine göre en düşük yağ oranını vermiştir.

Tablo 1.1: Sağım Zamanı ve Süt Yağı İlişkisi

1.Sağım saati	3:00	%3,30 sütyağı
2.Sağım saati	9:00	%4,00 sütyağı
3.Sağım saati	15:00	%3,86 sütyağı
4.Sağım saati	21:00	%3,63 sütyağı

Kaynak: Metin, 2001: 20.

Sağım tekniğinin de sütün bileşimi üzerine etkileri bulunmaktadır. İyi sağım teknikleri kullanıldığında hayvanın memesindeki sütün tamamı boşaltılabilir. Ayrıca sağım sayısını arttırma yoluyla da süt verimi arttırılabilir.

1.4.7 Yemin Etkisi

Yemin sütün verimi ve bileşimi üzerine etkisi oldukça önemlidir. Sütün sentezlenmesi için gerekli maddeleri hayvan dışarıdan alamazsa, bu maddeleri kendi vücudundan parçalamak suretiyle sağlar ve giderek zayıflar. Bir süre sonra verim iyice düşer. Yemden yararlanma yeteneği de hayvandan hayvana değişmekte olup, bu tamamen hayvanın genetik yapısı ile ilişkilidir. Yemlerden de bazı yemler süt verimini artırırken bazıları verimi düşürürler. Yeşil yemler, şeker pancarı artıkları, baklagil otları, mısır ve buğday kepeği, keten, pamuk, soya, yarfıstığı ve ayçiçeği küspesi süt verimini olumlu yöne etkilerken; kolza ve susam gibi yemlerle karbonhidratı ve fosforu az olan yemler verimi azaltırlar (Metin, 2001: 13-21). Hammadde analizlerine yatırım yapılarak, çevre şartları ve çiftlik yönetimi iyileştirilerek ve profesyonel yem formülasyon programları kullanılarak yem kalitesi dolayısıyla çiğ süt kalitesi artırılabilir (Kayhan, 2005: 55).

1.4.8 Hayvanın Psikolojik Durumunun ve Bakımının Etkisi

Süt verimi hayvanın psikolojik durumu ile yakından ilgilidir. Gelişmiş ülkelerde süt verimini arttırmak amacıyla sessiz bir ahır ortamı sağlanmakta, sınırları rahatlatıcı müzik yardımıyla verim arttırılabilmektedir. Yetersiz bakım, kötü bakım ve haşaratların verdiği rahatsızlık süt verimini azaltmaktadır (Metin, 2001: 13-21).

1.5. Sütün Bileşenlerinin Önemi ve Etkileri

Sütün major bileşenleri süt yağı, süt proteini ve süt karbonhidratlarıdır.

1.5.1. Süt Yağı

Ekonomik ve teknolojik önemi nedeniyle süt yağı genellikle sütün en değerli maddesi olarak kabul edilir. Süt yağının önemi dört grup altında toplanabilir (Metin, 2001: 52-54):

- Süt mamullerinin kalitesini olumlu yönde etkiler.
- Beslenme fizyolojisi açısından sindirilirliği yüksektir ve enerji sağlar.
- Süt yağı diğer yağlardan farklı olması nedeniyle süt ürünlerine duyuusal üstünlük kazandırır.
- Ekonomik değeri nedeniyle süt ve mamullerinin fiyatlandırılmasında büyük öneme sahiptir

1.5.2. Süt Proteini

- Beslenme fizyolojisi açısından süte önem kazandırır.

- Kimyasal bileşimleri açısından yaşamsal önem taşırlar.
- Bazı süt ürünlerinin imalatında teknolojik önemleri vardır.

1.5.3. Sütün Karbonhidratları

Sütün tek karbonhidratı laktozdur. Süt şekeri olarak da bilinir. İnek sütündeki oranı yaklaşık %4,7 olup, sütteki toplam KM'nin yaklaşık üçte birini oluşturur. Laktozun beslenme fizyolojisi ve süt teknolojisi açısından önemi dört madde şeklinde sıralanabilir (Metin, 2001: 195):

- Laktoz yeni doğan yavrunun ilk günlerdeki karbonhidrat ihtiyacını karşılar, besinsel değer açısından da önemli bir bileşendir.

- Kısa zamanda parçalanarak asitliğin artmasına ve sütün bozulmasına yol açar. Sütün dayanıksız bir gıda olmasının nedeni laktozdur.

- Uzun süre depolanan dayanıklı süt mamullerinin niteliklerini etkiler.
- Yüksek ısı işlem gören süt mamullerinde renk ve tat değişikliklerinin nedeni laktozdur.

Sütün mineral maddeleri, sütteki enzimler ve sütün diğer minör bileşenleri beslenme ve sütün fiziko-kimyasal yapısı açısından önemlidir. Ancak bu bileşenler sütün ekonomik değeri, piyasaya arzı ve pazarlanması açısından bir kalite kriteri olarak değerlendirilmemektedirler.

1.6. Sütün Yapısal ve Fiziko-Kimyasal Özellikleri

Sütün fiziko kimyasal özelliklerini belirleyici dört unsur bulunmaktadır (Metin, 2001: 23):

1.6.1. Rengi

Süt yağının etkisiyle süt porselen beyazı renginde algılanır. Sütün rengi ölçülebilir olarak değerlendirilmekte olup porselen beyazı renginden sarımsı beyaza kaçan renklerde yemin etkisi, hayvanın ırkı ve mevsimsel etkiler bulunmaktadır. Rengin anormal şekilde sarıya kaçması ise sütün hastalıklı hayvandan alındığını göstermektedir. Yağı alınmış ve kurumaddesi az olan sütün rengi ise mavimsi beyazdır.

1.6.2. Tat ve Kokusu

Süt ağızda süt şekerinin, süt yağının ve mineral maddelerin etkisiyle hafif tatlımsı hoş bir tat bırakır. Kurumaddesi yüksek olan sütün tat ve kokusu daha güçlü algılanmaktadır.

Sütün tat ve kokusu hayvanın yediği yemlerden, verilen ilaçlardan, mikroorganizma aktivasyonundan, enzim faaliyetlerinden ve diğer çevre koşullarından etkilenir.

1.6.3 Yoğunluğu

Sütün yoğunluğu bileşiminde yer alan tüm maddelerin etkisi ile değişiklik göstermektedir. Bu nedenle yoğunluk oldukça değişkendir. 20 C de sütün yoğunluğu 1,027 g/ml ile 1,035 g/ml arasındadır. Bu değerler arasında değilse süte hile yapıldığından şüphelenilmektedir. Genellikle yoğunluktan yararlanılarak sütteki hileler ortaya çıkarılabilir. Örneğin yoğunluğun düşük çıkması kurumaddenin azaldığı anlamına gelmekte ve süte su ilavesi bulunduğu ihtimali üzerinde durulmaktadır.

1.6.4. Asitliği

Sütün sağımdan hemen sonraki asitliğine doğal asitlik denmektedir. Sütün içerisinde bulunan laktik asit bakterilerinin etkisiyle zaman ilerledikçe sütün asitliği artmakta ve dolayısıyla asitliği de artmaktadır. Sağımdan sonra meydana gelen asitlik artışına da gelişen asitlik denir. Sütün doğal asitliği ve gelişen asitliğinin toplamı da bize toplam asitliği verir.

Asitlik genelde pH değeri veya SH (soxhlet-Henkel Derecesi) ile ölçülür. Sütün asitliğinin ölçümü ile sütün mikrobiyal kalitesi hakkında fikir edinilebilir. Yeni sağılmış inek sütünün pH değeri 6,6 ile 6,8 arasındadır. Sağımdan sonra laktik asit bakterilerinin aktivasyonu ile asitlik artar ve pH değerinde düşüş görülür. Asitlik ne kadar artarsa veya bir başka deyişle pH değeri ne kadar düşerse süt o kadar beklemiş anlamına gelir. Sütün asitliği ölçülerek istenmeyen mikrobiyal aktivasyonun derecesi ve sütün mikrobiyal kalitesi hakkında fikir edinilebilir. Örneğin pH değerinin azalması asit yapan mikroorganizmaların etkinliğini göstermekte dolayısıyla mikrobiyal kontaminasyonun olduğu anlamına gelmektedir. Asitliğin düşmesi ise veya bir başka deyişle pH değerinin artması sütün bileşiminde bir değişiklik olduğu anlamına gelmektedir. Bu durumda, sütün hastalıklı hayvandan (mastitis veya şap hastalığı) alındığı veya süte nötralize edici madde (genellikle soda) ilavesinin bulunduğu ihtimalleri üzerinde durulmaktadır. Asitlik derecelerindeki değişiklikler ve sütün özellikleri ile ilişkili Tablo 1.2'de gösterilmiştir.

Tablo: 1.2 Çeşitli Sütlerde Asitlik Değeri

SÜTÜN ÖZELLİKLERİ	pH DEĞERİ
Mastitisli süt	> 6,8
Normal taze süt	6,6 – 6,8
Asitleşme başlangıcı	6,3
Isıtmada pıhtılaşma	5,7
Kesilen süt	5,3-5,5

Kaynak: Metin, 2001: 31.

Sütün fiziko-kimyasal özellikleri arasında bulunan Redoks Potansiyeli, Elektrik geçirgenliği, donma noktası, refraktometre indisi, viskozite ve yüzey gerilimi gibi etkenlerinde değişiklik göstermesi sütün kalitesi hakkında bilgi sunmaktadır. Ancak bu kriterlerin analizlerinin donanımlı ve teknik özellikleri yüksek laboratuvarlar tarafından yapılması ve hızlı analiz metodları ile ölçümünün yapılmaması ve tercih edilmeyen analiz yöntemleri arasında yer alması nedeniyle sütün üretim tüketim zinciri arasında ölçümüne gerek görülmeyen özelliklerdir.

Sütün teknik özelliklerinin ve kalite parametrelerinin optimum düzeyde temin edilmesi aynı zamanda sütün ekonomik değerini de arttırmaktadır. Mikrobiyal yükün az olduğu, yağ ve protein oranının yüksek olduğu, asitliğinin ve kuru maddenin optimum olduğu, renk ve tat gibi duyuşsal özellikler açısından kaliteli bir süt piyasada sürekli olarak tercih edilmekte ve en iyi fiyatlara alıcı bulabilmektedir. Süt işleme tesisleri hammadde kabul kriterleri belirlemede ve hammaddeleri olan çiğ sütü bu kriterler doğrultusunda temin etmekte ve fiyatlandırmaktadır. İşlenmiş süt ürünlerinin de istenilen kalitede olabilmesi gene iyi bir hammaddeye bağılıdır. Düşük kalitede hammadde konumundaki çiğ süt, nihai süt mamulüne işlenmesi sürecinde işletmeye ek maliyet getirmektedir.

2. TÜRKİYE'DE SÜT SEKTÖRÜNÜN GENEL YAPISI VE AB İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Süt sektörünün AB ile yapısal karşılaştırılması için Türkiye'nin ve AB'nin tarımsal yapısının ortaya konulması gerekmektedir.

2.1 Türkiye'de Tarımsal Yapı ve Politikalar

Türkiye'nin tarımsal yapısı AB'den tarımda çalışan nüfus, ortalama işletme büyüklükleri, hayvancılığın tarım alanındaki payı, sürü büyüklükleri gibi alanlarda ciddi farklılıklar göstermektedir.

2.1.1. Türkiye'de Tarımsal Yapı

Türkiye'de tarımsal işletme sayısının çok fazla olduğu ve mevcut işletmelerin büyük ölçekli, entegre ve uzman işletmeler yerine küçük ölçekli dağınık işletmeler şeklinde olduğu tablo 2.1 incelendiğinde görülmektedir. İşletme başına düşen sığır sayısı AB'de Türkiye'nin yaklaşık on katıdır. Bu rakamlarda Türkiye'deki işletmelerin çok küçük ölçekli olduğunu ve yapısal dağınıklığı da beraberinde getirdiğini göstermektedir. Bunun sonucu sektörde ekonomik kayıplar artmakta, teknolojik kullanım sınırlı kalmakta, araştırma-geliştirme faaliyetleri yapılamamakta veya çok sınırlı kalmakta, kayıt dışılık artmakta ve kontrol altına alınamamakta ve pazarlama organizasyonları yetersiz kalmakta, sektörde istikrarı sağlayacak gerekli pazarlama stratejileri uygulanamamaktadır.

Tablo 2.1: Türkiye ve AB Tarımsal Yapı Karşılaştırması

ÖZELLİK	AB (15)	TÜRKİYE
Tarım Arazisi (1000 ha)	135.706	18.321
Tarım işletmesi Sayısı (1000)	7.815	4.068
Ortalama İşletme Büyüklüğü (1000)	164	58
Tarımda Çalışan Kişi Sayısı	7.857	13.123
Tarımda Çalışan Nüfusun Payı (%)	5,3	45
Tarımsal Üretimde Hayvancılığın Payı	51,9	32,7*
Hayvansal Üretimde Sığırcılığın Payı	58,2	60,6
İşletme Başına Sığır Sayısı	38,7	3,9
Sığır Yetiştiren İşletme Sayısı (1000)	2.124	2.674
İnek Sütü Üretimi (1000 t)	120.161	9.971
Sanayiye Teslim Edilen Süt (1000 t)	113.014 (%94)	3.084 (%31)

Kaynak: Çakmak, 2008: 16.

AB sürecinde küçük işletmelerin rekabet güçlerinin olmayışı nedeniyle çoğunun kapanması ve bununda ağır sonuçlar doğurabileceği öngörülmüyor. Bu yüzden AB uyum sürecinde kaliteli sütü daha kabul edilebilir işletme büyüklükleri ile elde etmenin yollarının aranması gerekmektedir. Süt sektöründen direk bir örnek verilirse, sahim hanesi ve süt soğutma tankıyla birlikte modern bir ahırın inek başına maliyeti yaklaşık 10.000 YTL'dir.

Asgari ücretin üstünde aylık gelir elde etmesi için, yıllık süt verimi 5000 kg dolayında olan en az 10 baş inek yetiştirilmelidir (Kumlu, 2008: 2-27). Görüldüğü üzere süt verimi oldukça yüksek 10 baş inekle bile modern bir tesisten asgari ücret kazanmak oldukça zor olabilmektedir. Bu yüzden işletme ölçekleri büyütülerek veya küçük üreticiler örgütsel çerçevede maliyetleri düşüren büyük işletmeler gibi faaliyet göstererek üretici kar oranlarının yukarılara çekilmesi gerekmektedir. Aşamalı olarak küçük işletmelerin öncelikle pazarda tutunabilecekleri koşulları oluşturmak, sağlıklı ve kaliteli süt üretiminin yapıldığı orta ölçekli işletmelere dönüştürülmeleri gerekmektedir. Küçük üreticiler işletmelerini büyütme ve rekabet gücünü artırmak veya kendileri gibi küçük işletmelerle birleşmek suretiyle orta veya büyük bir işletme haline dönüşmek zorundadır. Türkiye AB'den farklı olarak öncelikli orta ölçekli modern işletme yoğunluğunu arttırma hedefini koymalıdır. Süt üretiminin artması ve sektörün gelişmesi yanında sosyal anlamda da gelişmeyi sağlayacak, kırsal kesime çok fazla zarar vermeyecek, adaletli kaynak dağılımını sağlayacak bir politika üzerinden gidilme zorunluluğu vardır. Bu yüzden hedef öncelikli olarak orta ölçekli modern işletmeler olmalıdır.

AB ülkelerinde nüfusun %5,3'ü tarımla uğraşırken bu oran Türkiye'de %33'ler düzeyindedir. Görüldüğü üzere AB Türkiye'den ortalama 3 kat fazla ürün alırken (verim), bu geliri nüfusunun yüzde 5,3'üne paylaştırmaktadır.

AB (25)'de tarımsal üretim değeri 305.601 milyon avro, hayvansal üretimin değeri 128.067 milyon avro ve hayvansal üretimin payı %41,9'dur. Türkiye'de ise tarımsal üretim değeri 25.016 milyon avro, hayvansal üretimin değeri 7.755 milyon avro ve hayvansal üretimin payı %31'dir (Çakmak, 2008: 16). Ekonomik açıdan da bakıldığında Türkiye'de hayvancılığın tarımsal üretimdeki payının artırılması, AB seviyelerine getirilmesi ve bu yönde çalışmaların yapılması gerekmektedir.

2.1.2. Türkiye'de Tarım Politikaları

AB ile Türkiye'deki tarım ve hayvancılık karşılaştırıldığında dikkat çekici konular şöyle sıralanabilir :

- AB'de Ortalama işletme büyüklüğü Türkiye'dekininki yaklaşık üç katıdır.
- AB'de tarımsal nüfusun toplam nüfus içindeki payı yaklaşık 9 kat düşüktür.
- Tarımsal üretim değerinde hayvancılığın payı AB'de daha yüksek (%58,2 ve %32), fakat hayvansal üretim değeri içerisinde sığırın payı yaklaşık aynı, hatta Türkiye'de biraz daha fazladır.

Türk tarım politikası ile Avrupa Birliği'nin ortak tarım politikası arasındaki temel farklılıklardan biri fiyat ve destek mekanizmaları arasındaki farklılıktır. AB'nin uygulamakta olduğu tarım politikaları Türkiye'nin tarım konusundaki beklentileri yönünden uygulanması

gereken tarım politikaları ile bazı noktalarda örtüşmemektedir. AB, birçok üründe üretime kota uygularken, Türkiye için stratejik özellik taşıyan ürünlerde üretimin artırılması gerekmektedir. Özellikle canlı hayvan, kırmızı et ve ürünleri, süt ve süt ürünleri, bitkisel yağlar ve mısır gibi açığı bulunan ürünlerin serbest piyasa koşullarına terk edilmesinin beraberinde ağır sonuçlar doğurabilir. Kanatlı sektörünün dışında, yıllardır kendi kaderine terk edilen, zahmetli ve kârlılığı olmayan hayvancılık sektörü, AB'nin hayvancılık desteklerinin kısıtlanması ve DTÖ kurallarına göre AB'nin güçlü stoğu ve teknik donanımı ile rekabet edemeyebilir. Yıllardır üzerine gidilmeyen, ertelenen tüberküloz, bruselloz gibi kronik enfeksiyon hastalıklarının yok edilmesi için mücadele AB'nin mevzuatları sonucunda zorunlu ele alınacak, aksi takdirde bu hastalıklar nedeni ile önümüzdeki yıllarda hayvansal ürünlerin ticareti zorluklarla karşı karşıya kalabilecektir (Babacan, 2006: 7-10).

AB, Türkiye'deki hayvancılık sektörünün işleyişini ve yapısını açıklanan pozisyon raporları doğrultusunda tarım ticareti ilişkileri açısından kabul edilebilir düzeyde bulunmadığını açıklamıştır. Hatta Türkiye sığır etiyle ilişkili piyasa bozuklukları açısından AB'ye tazminat ödemeyi kabul etmiş, benzer yaptırımlar süt sektörü için de talep edilmişse de, makul ölçüler içerisinde talep edilmeyen tazminatlar şimdilik askıya alınmıştır.

Diğer bir husus da, AB'de yaygınlaşmaya başlayan ve gün geçtikçe talep artışı gözlenen ekolojik tarım ürünleridir. Öncelikle sağlık açısından güvenilir, kalıntı içermeyen tarım ürünlerine rağbet artmaktadır. Hayvan haklarına gösterilen ilgi nedeniyle de hayvan refahı toplumsal düzeyde önem kazanmaktadır. Gelecekte çevre ve insan sağlığı açısından önem taşıyan ekolojik tarımın artacağı, dolayısıyla ekolojik hayvansal ürünlere talebin artacağı öngörülmektedir. Süt sektöründe Türkiye'de üretilen ekolojik süt oranı binde 3'lerde olup gelişmiş ülkelere oranla oldukça düşüktür. Gelecekte ekolojik pazar payının ciddi artış göstereceği düşünülürse sektörün bu segmentine de gerekli yatırımların yapılabilmesi için çalışmalar başlatılmalıdır (Ak ve Kantar, 2006:1-3).

2.2. Türkiye'de Hayvancılık Sektörü

Türkiye'de bugüne kadar uygulanan hayvancılığa yönelik politikaları ve hayvancılığın tarım alanındaki önemini anlayabilmek için sektörü genel bir perspektiften değerlendirmek gerekmektedir.

2.2.1. Türkiye'de Hayvancılık Sektörüne Genel Bakış

Dünyada süt sektörüne hammadde sağlayan en büyük tarım dalı ekonomik, toplumsal ve siyasi açıdan önemi giderek artan hayvancılık sektörüdür. Bu yüzden süt sektörünü mercek altına alabilmek için hayvancılık sektörünü de aynı mercek altında incelemek gerekmektedir. Başta et, süt ve yumurta gibi gıda maddeleri olmak üzere insanların önemli ihtiyaçlarını

karşılıyan hayvancılık, tarımın en önemli alt sektörlerinden biridir. Hatta AB ülkeleri de dahil pek çok ülkede toplam tarımsal gelir içerisinde hayvancılık sektörünün payı %30-50 arasında değişmektedir (Eurostat, 2005). Büyük ölçüde sığırdan elde edilen et ve süt, pek çok ürüne işlenerek, beslenme, gıda sanayi gibi alanlarla beraber tüm boyutlarıyla ekonomiye derinlik kazandırmaktadır. İçme sütü, tereyağ, yoğurt, peynir, sucuk, pastırma gibi işlenmiş ürünler ile bu ürünlerin çeşitliliği ve tüketilene kadar geçirdikleri aşamalar düşünülürse süt ve etin dolayısıyla hayvancılığın ekonomi için önemi daha kolay anlaşılmaktadır. Hayvancılığın alt sektörü olan süt sektörünün de önemi gün geçtikçe artmakta ve küresel ölçekte de sektör için ulusal politikalar oluşturulmakta, piyasa düzenlemeleri yapılmakta, sektörü düzenleyici kurumlar oluşturulmakta ve sektörü büyüme ve iyileştirme çabaları sürmektedir. Tarımsal ekonominin en önemli dalı ve ‘insan refahı’ın temeli olan hayvancılık; kalitesi veya insan beslenmesine uygun olmayan yem kaynaklarını kaliteli insan gıdasına dönüştürmesi ve çok düşük maliyetli istihdam yaratması bakımından son derece önemlidir.

Hayvancılığın en önemli alt sektörlerinden biri olan süt sektörü, süt ve süt ürünlerinin çok sayıda besin ögesini bileşiminde bulundurması ve insan hayatının her evresinde tüketilmesi gereken temel besin maddesi olması, süt sanayinin ülke ekonomisine sağladığı katma değer açısından son derece önemlidir. Süt ve süt ürünleri sanayi gıda sanayi içinde %15 üretim değerine sahip olması da sektörün hayvancılık faaliyetleri içindeki önemini vurgulamak açısından önemlidir (Yörük M., 2007: 3). Hayvancılık sektörünün kırsal alandan kente nüfus göçünü önlemek, kırsal alanda işsizliği azaltmak, kalkınma ve sanayileşme finansmanını öz kaynaklara dayandırmak, ihracat yoluyla döviz gelirlerini arttırmak gibi ekonomik, sosyal ve sosyo-ekonomik görevleri bulunmaktadır. Türkiye mevcut sosyo-ekonomik ve coğrafi özellikleri bakımından her türlü hayvansal ürün üretimi için uygun ortama sahip olmakla beraber oldukça önemli bir potansiyele de sahiptir. Türkiye’de GSMH içerisinde yalnızca hayvancılığın %6’lar düzeyinde bir paya sahip olması bunun önemli bir göstergesidir. Ancak, ülkenin sahip olduğu bu potansiyelin bazı makro ekonomik politikalar sebebiyle akılcı ve verimli bir şekilde değerlendirildiğini söylemek mümkün değildir. Büyükbaş ve küçükbaş hayvan varlığımız Cumhuriyetimizin kuruluşundan itibaren sürekli artarken, 1980 yılından sonra ani bir düşüş göstermiştir. Hayvan başına üretim miktarı artmış olmasına rağmen, hayvancılığımız gelişmiş ülkelerle kıyaslanmayacak düzeyde gerilerde kalmıştır. 1980’den sonra nüfus %56 artarken hayvan sayısında azalma görülmüştür. Türkiye’de sağılan inek sayısı da 2000-2004 yılları arasında bir buçuk milyon civarında azalmıştır (DİE, 2005). Türkiye’deki tarımsal işletme sayısı ve tarımda çalışan kişi sayısı (nüfusa oranla) AB’ye nazaran yüksek olmasına rağmen hayvancılığın tarımsal üretimdeki payının düşük olması da bir dezavantaj olarak sektörü etkilemektedir.

Tarım ve Köy işleri Bakanlığının "AB Uyum Sürecinde Hayvancılığımızın Sorunları" isimli raporuna göre, Türkiye'de 10 milyon 69 bin büyükbaş, 31 milyon 580 bin baş küçük hayvan bulunmaktadır. Toplam 10 milyon 679 bin ton süt üretiminin ancak 3 milyon tonu sanayide işleniyor. Toplam 850 bin ton olan et üretiminin de sadece yarısı (447 bin tonu) kayıtlıdır. 28 milyon ton kaba, 6 milyon ton kesif yem üretilmektedir. Tarım sektöründe 3 milyon 75 bin 516 tarım işletmesi bulunurken, bunlardan (%2,3'ünde) 72 bin 582'sinde sadece hayvancılık yapılmaktadır. Tablo 2.2'de Türkiye'de tarımsal işletme sayısı, işletme tiplerinin payı ve ortalama işletme büyüklükleri ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Tablo 2.2'de 1 rakamı ile gösterilen işletmeler bitkisel ve hayvansal üretimi bir arada yapan işletmeler, 2 rakamı ile gösterilenler yalnız hayvansal üretim yapan işletmeler ve 3 rakamı ile gösterilenler de yalnız bitkisel üretim yapan işletmelerdir.

Tablo 2.2: Türkiye'de Tarımsal İşletme Sayısı, İşletme Tiplerinin Payı ve Ortalama İşletme Büyüklükleri

YILLAR	İşletme Sayısı (Bin)	İşletme Tiplerinin Payı (%)			Ortalama Arazi Varlığı (da)
		1	2	3	
1950	2527				77
1963	3100,9				55,3
1970	3058,9	83,3	9,4	7,3	55,8
1980	3650,9	86,03	2,52	11,45	62,3
1991	4091,5	72,14	3,43	24,43	52,7
2001*	3075,5	67,42	2,36	30,22	61

Kaynak: ÇAKMAK, 2008: 17.

* 2001 Genel Tarım Sayımı Tarımsal İşletmeler (hane halkı) Anketi geçici sonucu olan bu değerler bütün köyler ile nüfusu 5000'in altında olan yerleri kapsar. Bütün köyler ile nüfusu 25000'in altında olan il ve ilçelerde tarımla uğraşan hane halkı sayısı 4.106.983 olarak bildirilmiştir.

Türkiye'de nüfusun %35'i kırsal alanda yaşamaktadır ve tarım sektörü bu nüfusun %66'sına istihdam sağlamaktadır. Tarımsal faaliyetlerin üçte birini yaklaşık 2.5 milyon işletme ve çiftlikte sürdürülen hayvancılık faaliyetleri oluşturmaktadır.

Günümüze dek çayır ve meralar ucuz ve sürdürülebilir yem kaynağı olarak görülmüş, hayvancılığın zeminini oluşturan yem bitkileri üretimine gerekli önem verilmemiş, bu yüzden yem sektöründe yeterli gelişme sağlanamamış, dolayısıyla bu olumsuzluk hayvancılık sektörüne yansımıştır.

2.2.2. AB Sürecinde Hayvancılık ve Süt Sektörü

AB sürecinde ve olası üyelik sürecinde Türkiye bazı sektörel problemlerle karşı karşıya kalacaktır. Polonya bu süreci ve sürecin getirdiği sıkıntıları yaşamış bir ülke olarak Türkiye'ye bazı öngörülerde ipuçları vermektedir.

2.2.2.1. Türkiye'nin Hayvancılık Sektöründeki Sorunları

AB sürecinde hayvancılıkta Türkiye'yi kapsamlı entegrasyon programları beklemektedir. AB uyum süreci içerisinde bu entegrasyonun getireceği maliyet küçük çapta hayvancılık yapan üreticiler için büyük sıkıntılar doğuracaktır. Bu entegrasyon sürecinde geleneksel yapıda üretim faaliyetlerinde bulunan aile işletmelerinin giderek azalacağı kaçınılmazdır. Özellikle küçük aile işletmelerinin kapatılması sebebiyle yaşanacak işsizlik, köyden kente göçü daha büyük bir sosyal problem haline getirecektir. Bunun önüne geçilebilmesi için tam üyeliğe geçiş sürecinde kırsal sanayiye geliştirme ve kırsal kalkınma amaçlı çalışmalara ağırlık verilerek kırsal alanda istihdam yaratılmalıdır. Verimli çalışan, ürettiği sütü ve diğer hayvansal ürünleri sağlıklı koşullarda değerlendiren, kayıt altına alan büyük işletmelerin rekabet gücü çok daha fazla olacaktır. AB uyum sürecinde Türkiye'de hayvancılık sektörünü inceleyen Tarım ve Köyşleri Bakanlığı sektörün problemlerini şu şekilde sıralamıştır (Babacan, 2006: 4):

- Hayvan hastalıkları nedeniyle oluşan ekonomik kayıplar
- Hastalıklar ile mücadele için bütçede ayrılan ödeneklerin yetersizliği
- İşletmelerin çok küçük ve dağınık olması
- Yetersiz teknoloji kullanımı
- Genetik potansiyelin yetersizliği
- Kayıt dışılık
- Eksik veteriner hekim kadrosu
- Pazarlama organizasyonunun yetersizliği
- Yem fiyatlarının yüksek olması

AB katılım sürecinde Türkiye'nin hayvanların kayıt altına alınması ve hayvan kaçakçılığının önlenmesi, veteriner hizmetleri altyapısının iyileştirilmesi, salgın hastalıkların kontrolü, hayvansal ürünlerde kalite, standardizasyon ve yeterli hijyen koşullarının sağlanması, pazar fiyatının istikrarı ve işletme ölçeklerinin iyileştirilmesi gibi konularda yeterli gelişmeleri sağlaması gerekmektedir.

Haksız rekabeti büyük ölçüde önlemek için sektörün daha ciddi ve güvenilir şekilde kayıt altına alınması ve ürün kalitesinin denetlenmesi gerekmektedir. Katılım sürecinde,

hayvan hareketlerinin daha aktif ve etkin kontrolü, uluslar arası ticarete engel teşkil edecek hastalıkların eradikasyonu, kalite ve hijyen standartlarının AB normlarına uygun hale getirilmesi sağlanabilirse Türkiye şu anda hiç kullanmadığı dışsatım potansiyelini kullanma şansı elde edecektir. Dış ticarete yeni pazarlar elde etmek için öncelikle Türkiye'ye özgü et ve süt ürünlerinin (pastırma,sucuk,örgü peyniri..vs) kalite ve hijyenik kriterler açısından geliştirilmesi, Avrupa Birliği'nde tarım ürünlerine yönelik coğrafi işaretler kapsamında tescil edilmesi ve Türkiye'nin bu ürünlerdeki isim haklarının AB içerisinde korunması sağlanmalıdır.

AB entegrasyon sürecinde 'köylü' ve 'çiftçi' tanımlarının ayrılması ile mevcut desteklerden hayvansal üretimi pazar için yapan üreticilerin yararlanması sağlanacaktır. AB yapısal fonlarının ve Türkiye hükümetinin sektörün rekabet gücünü artırıcı yönde yapacağı desteklerin işletme ölçeklerinin büyümesine önemli katkı yapacağı öngörülmektedir.

Türkiye'nin AB'ye katılım süreci ve AB mevzuatına uyumu, sektörün yapısal farklılıkları nedeniyle gerek AB'yi gerekse Türkiye'yi etkileyecektir. Müzakerelerde yol alınabilmesi için öncelikle mevcut sorunların belirli bir düzeye indirilmesi ve iç düzenlemelerle sonuçlandırılmış olması gerekmektedir. Bu süreçlerin çok iyi izlenmesi ve doğru yönetilmesi gerekmektedir. Tam üyelik için Türkiye kendi mevzuatının tamamını AB mevzuatı ile uyumlaştırmak zorundadır. Müzakere süreci klasik anlamda karşılıklı pazarlığın yapıldığı bir süreç değildir. Pazarlık yapılabilecek tek konu yeni üye ülkelere tanındığı gibi uyumlaştırma için geçiş süreleri talep etmektir. Türkiye için de uygulanması zorunlu olacak mevzuat konusunda yeni üye ülkelerin müzakere sürecinde ne talep ettikleri ve karşılığında katılım anlaşmasında nasıl bir sonuca varıldığı Türkiye için önemli ve yol gösterici olma niteliğindedir.

AB'nin birinci sıraya koyduğu hedef, üretim ve doğrudan gelir desteğinin ilişkisini kaldırmak (decoupling). İkincisi bu ödemeleri çevre, gıda güvenliği, hayvan refahı, sağlık, karşılığında vermek (cross-compliance). Üçüncüsü, büyük işletmelere verilen doğrudan gelir desteğini kırsal kalkınmaya aktarmak (modulation). Dördüncüsü, yeni bir danışmanlık sistemi kurmak (farm advisory system). Beşincisi, yeni kırsal kalkınma önlemleri olarak üretim kalitesini, gıda güvenliğini yükseltmek, danışma sisteminin maliyetini karşılamak (new rural development measures). Son olarak ürün piyasalarında düzenlemeler yapmak. Bu ürünler arasında Türkiye'de olduğu gibi, tütün ve şeker pancarı da var. Avrupa Birliğindeki yetkililer de doğrudan gelir desteğinin "üretim yapılmasın" diye verilmediğini, karşılık olarak ne beklendiğini açıklamakla uğraşıyorlar. Türkiye'deki tüm konular Avrupa Birliği'nin de gündeminde. Bütün bu değişikliklerden umulan bir fayda da son derece karmaşık olan tarım politikalarını sadeleştirmektir (Akder, 2006: 14).

Tam üyelik sürecinde Türkiye'den beklenen ürün deseni, tarımın fiziki yapısı gibi kavramlarda bir uyum beklenmemektedir. Tam anlamıyla beklenen; ortak politika uygulayabilecek kurumsal yapıyı tamamlamaktır. Yunanistan ve İspanya gibi üye ülkeler üyelikten sonra tarım politikasına uyum sağlamışlardır. Şimdiye kadar tarım konusundaki eksiklikler bir ülkenin tam üye olmasını engellememiştir (Akder, 2006: 12).

2.2.2.2. Türkiye için AB Giriş Sürecinde Polonya Örneği

Yeni üye ülkeler içinde Türkiye açısından incelenmesinde en fazla yarar görülen ülke Polonya'dır. 39,5 milyon nüfusu ile AB'nin en kalabalık ülkeleri arasında yer alan Polonya'nın yüzölçümü 313 bin kilometrekaredir. Yüzölçümünün yaklaşık %65'i tarım arazisidir, bu arazilerin büyük bölümü de yüksek kaliteli tarım arazisidir. Avrupa'da ölçülen en fakir ülkelerden biri olan Polonya'nın ekonomisi hızla büyümektedir. Büyüme hızı son yıllarda %5 civarında olup yakın gelecekte de böyle devam edeceği düşünülmektedir. Polonya aynı zamanda süt ürünlerini de içeren mal ve gıda tüketimi için büyüyen bir piyasadır (<http://www.nfu.org.uk/x3195.xml>).

Polonya'nın toplam süt üretimi 11,94 milyon ton olup, AB toplam süt üretiminin yaklaşık %9'unu üretmektedir. Polonya diğer ülkeler içinde en fazla tarım alanına sahip ülkedir ve Türkiye'ye benzer şekilde işletmeleri dağınık ve küçük ölçeklidir. Polonya müzakerelere 1997 yılında başlamış, hayvansal ürünlerden sütle ilgili olarak öncelikle, tam yağlı sütteki ülke yağ oranının %3,2 ve katılımdan itibaren üç yıl boyunca sütte bir mililitredeki bakteri sayısının 400.000, somatik hücre sayısının da 500.000 olması talebinde bulunmuştur. Ancak AB düzenlemesine göre Polonya'nın ülke yağ oranı %3,9 olacak ve Polonya'daki hayvan refahı ve hijyen koşullarına uymayan toplam 582 işletmeye geçici süre için muafiyet tanınacak geçiş süreci sonunda mevzuatla uyumlu hale gelememiş işletmelerin kapatılması söz konusu olacaktır. 2003 yılı süt kotası 7,5 milyon ton civarında olan Polonya, artan talep, kendine yeterliliğin korunması ve rekabet gücünün artırılması konularını gerekçe göstererek sütte üretim kotasının 11-12 milyon ton olması talebinde bulunmuş; buna karşılık, AB düzenlemesinde, sütte üretim kotasının yaklaşık 9 milyon ton olması gerektiği yer almıştır. Ancak Polonya Tarım ve Kırsal Kalkınma Bakanlığının Aralık 2005 tarihli raporunda 2003 ve 2004 yıllarındaki süt üretimleri yaklaşık 11,8 milyon ton olarak yer almıştır (Yörük, 2007: 19). Türkiye için de küçük ölçekli işletmeleri büyük zorluklar beklemekte iken büyük ölçekli işletmelerin uyum sürecini daha rahat atlatacağı öngörülmektedir. Polonya'da benzer bir süreç yaşanmış, binlerce küçük işletme kapanmış, rekabet gücü yüksek büyük işletmeler yaşamlarını devam ettirmişlerdir (Babacan, 2006: 3). Ancak Türkiye'nin tarım ve hayvancılık sektörünün diğer ülkelere göre çok farklı olduğu,

sadece hayvancılık yapan işletmelerin oldukça az sayıda olduğu da unutulmamalıdır. Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye açısından da hassas konularda uyumlaştırılmanın nasıl gerçekleştirileceği ve zamanlaması hususunda söz sahibi olmak mümkündür. Ancak gıda güvenliği müzakereler esnasında AB'nin asla taviz vermediği bir alandır. AB belli geçiş dönemleri tanımakla birlikte gıda güvenliğinden taviz vermemekte ve gıda güvenliği açısından yetersiz ürünler AB pazarında serbest dolaşım hakkı elde edememektedir.

Türkiye'nin yıllık süt üretimi Polonya'ya yakındır. AB giriş sürecinde Polonya'nın karşılaştığı sektörel sıkıntılar ile Türkiye'nin de karşılaşacağı öngörüsü çerçevesinde Türkiye'nin sektörle ilgili bazı iyileştirmeleri ivedilikle yapması gerektiği kaçınılmazdır. Türkiye sektöründe gösterdiği gelişmelere rağmen halen AB'nin gerisinde olan Polonya'dan da geridir. Tablo 2.3'de görüldüğü üzere süt üretimimiz yakın olmasına karşın, verimde Türkiye'nin 1,7 katıdır. Bu doğrultuda Türkiye'nin şimdiden süt verimini, sürü büyüklüklerini, sanayiye teslim edilen çiğ süt miktarını ve süt tüketimini arttırmanın yollarını araması gerekmektedir. Türkiye'nin ülke kotasında temel rol oynayan çiğ sütün sanayiye teslim oranı %60'dır. AB giriş müzakerelerinde özel bir önemi olan süt sanayine teslim miktarını artırma konusunda Türkiye'nin özel önlemler alması gerekmektedir. Aksi takdirde süt sanayi önemli problemlerle karşılaşabilecektir (Koç, Işık ve Erdem, 2008: 40).

Tablo 2.3: Polonya ve Türkiye için Sektöre Yönelik Bazı Veriler

	POLONYA	TÜRKİYE
Süt Üretimi (milyon ton)	11,9	10,6
Süt İneği Sayısı (1000 baş)	2.795	5.500
Süt Verimi (l/yıl)	4.200	2.480
Süt İneği İşletme Sayısı (1000 adet)	712	2.674
Sürü Büyüklükleri (Baş/Sürü)	1-19 arası yoğun	1-9 arası yoğun
Sanayiye Teslim Edilen Süt (%)	72,2	60
Toplam Çiğ Sütün Pazar Paylaşımı	En büyük 30 işletme sütün %60'ını almaktadır.	En büyük 74 işletme (SETBİR) sütün %35'ini almaktadır.
Sıvı Süt Tüketimi (l/kişi)	55	30

Kaynak: Koç, Işık ve Erdem, 2008'den derlenen verilerle hazırlanmıştır.

Polonya süt endüstrisi yeni 10 üye ülkenin en büyüğüdür ve AB'ye giren 12,3 milyar litre süt üretimi ile yeni 10 üye ülkenin toplam üretiminin %55'ine eşittir. AB'ye giriş için yapılan anlaşmalarda Polonya kota engeline takılmış, toplam üretim ve potansiyelinin çok altında bir kota ile karşı karşıya kalmıştır. Polonya'da kota problemi sektörün en büyük şikayetidir ve Polonya en yakın zamanda kotanın kalkmasını istemektedir. Diğer yandan süt ve süt ürünleri kotaları ile Avrupa Komisyonu'nun 1 Nisan 2008'den itibaren kotaları

arttıracığı dikkate alındığında Polonya'nın kota sorununu kısmen de olsa çözeceği öngörülmektedir (www.nfu.org.uk/x3195.xml).

Polonya'nın tarımsal yapısı Türkiye'ye benzerlik göstermekte olup diğer üye ülkelerden çok farklıdır. Polonya'da 2005 senesinde 4 ineği olan 700 bin süt çiftçisi vardır. 700 bin süt çiftçisinin sadece 295 bini toptan süt sağlayıcısıdır, geri kalanlar genellikle öz tüketim ve öz kullanım (tarlada) sağlayan çiftçilerdir. Süt çiftliklerinde 2000 yılından itibaren büyük bir azalma gözlenmektedir. Çiftlikler 2000 yılında 1 milyondan 705 bine düşmüştür ve toptan süt arzı yapan çiftçilerde ise düşüş daha belirgin olup 700 binden 295 bine düşmüştür. İnek sayılarında azalma görülse de, AB piyasasında rekabetin etkisi ile verimde de artış görülmüştür (www.nfu.org.uk/x3195.xml). Tablo 2.4'de de görüldüğü üzere Polonya'da sürü büyüklüğü 1-19 başta yoğunlaşmakta olup AB'de sektörün önde gelen ülkelerinden oldukça geridedir. Küresel ölçekte rekabet ve teknolojik gelişmelerin artmasıyla süt sektöründe tüm dünyada olduğu gibi AB, Türkiye ve Polonya'da da işletme sayıları işletme ölçeklerindeki artışla beraber azalma eğilimindedir. AB (15)'de ki mevcut yapı ve Polonya'nın AB'ye giriş sürecindeki yapısal değişimi göz önünde bulundurulduğunda, tam üyelikle birlikte süt sığırıcılığı yapan işletme sayısında ve süt işleyen işletme sayısında, mandıralar dahil, ciddi bir düşüş gözleneceği kaçınılmazdır (Koç, Işık ve Erdem, 2008: 35).

Tablo 2.4: Polonya ve Bazı AB Ülkelerinde İşletme Büyüklüklerine Göre İnek Sayısı (2003).

	Almanya	Hollanda	Polonya	İspanya	Fransa	İtalya	İngiltere
Ortalama Sürü Sayısı (Baş)	36,0	54,1	3,6	17,6	35,8	25,2	79,2
Toplam İnek	100	100	100	100	100	100	100
Toplam Yetiştirici	100	100	100	100	100	100	100
1-2 İnek Sayısı	0,1	0,1	25,2	1,7	0,1	1,0	0,1
Yetiştirici	3,2	4,6	66,5	24,5	2,8	16,6	3,6
3-9 İnek Sayısı	2,4	0,7	34,6	6,7	0,7	6,5	0,5
Yetiştirici	13,6	7,0	26,0	26,7	4,4	30,4	7,4
10-19 İnek Sayısı	9,2	1,7	22,3	13,5	4,8	9,7	1,0
Yetiştirici	22,8	6,5	5,9	18,7	11,5	18,1	5,6
20-29 İnek Sayısı	13,2	3,6	7,2	16,0	13,9	9,1	2,1
Yetiştirici	19,6	8,0	1,1	11,8	20,3	9,8	6,9
30-49 İnek Sayısı	22,4	15,7	3,7	22,8	41,4	15,7	7,9
Yetiştirici	21,3	21,2	0,4	10,9	39,7	10,8	15,8
50 -99 İnek Sayısı	28,8	55,7	1,7	20,5	35,3	24,3	29,4
Yetiştirici	15,7	43,6	0,1	5,7	20,1	9,3	32,1
1≥100 İnek Sayısı	24,0	22,4	5,2	18,7	3,8	33,8	59,0
Yetiştirici	3,8	9,1	0,1	1,9	1,2	5,0	28,7

Kaynak: Koç, Işık ve Erdem, 2008.

Sağılan hayvan sayısında AB'nin %12,1'ini oluşturan Polonya, bu alanda AB'nin dördüncü büyük ülkesidir (Mahon, Bisval ve Tissot; 2005:7). Polonya'da süt ineği sayısı 1990

yılında 4.919 bin baş iken 2000 yılında 3.098 bin başa ve 2005 yılında 2.795 bin başa gerilemiştir. Aynı yıllarda inek başına süt verimi ise sırasıyla 3.151, 3.668 ve 4.200 kg olmuştur (Koç, Işık ve Erdem, 2008: 34).

Polonya’da sanayiye teslim edilen süt 2000, 2004 ve 2005 yıllarında sırasıyla %56,2, %66,2 ve %72,2’dir. Öz kullanım (Öz tüketim ve hayvan beslemekte) oranları ise aynı yıllar içerisinde sırasıyla %28,4, %23,7 ve %20,85’dir. Polonya AB’de sanayiye teslim edilen süt miktarında en düşük ortalaması olan ülkelerden biridir. Ancak bu durum 2000-2005 yılları arasındaki artış göz önünde bulundurulduğunda hızla değişmekte olup, gelecekte AB ortalamasını yakalama eğilimindedir. Sanayiye teslim edilen süt oranı açısından AB’nin en zayıf halkalarından biri olan Polonya %70’lerde ki oranı ile Türkiye’nin (%31) iki katından daha fazla bir orana sahiptir. Süt işleme sanayinde kooperatifler baskın durumdadır, 2005 yılında sanayiye teslim edilen sütün %80’i kooperatife ait işletmelere gitmiştir. Kooperatiflere ait işletmelerin ürün satış değerindeki payı ise %70 olmuştur. Polonya’da 2004 yılı itibariyle 300 süt işleme sanayi olup, bunların 220 adedi kooperatif işletmeleridir. Süt sanayindeki firma sayısı son 10 yıllık dönemde %30 oranında azalmıştır (Koç, Işık ve Erdem, 2008: 35).

Polonya’da son yıllarda süt ürünleri tüketimi az da olsa artış göstermiştir. Sıvı süt tüketimi ve peynir tüketimi AB ortalamasının altında kalmaktadır. Polonya, süt ürünleri tüketiminde büyüme için büyük potansiyel göstermektedir. Bu potansiyel şimdiden, hali hazırda Polonya’da işleme tesisi olan ya da kurma çalışmaları olan bazı büyük AB süt işleyicileri tarafından fark edilmiştir. Süper market raflarında Danone ve Nestle yoğurtlarının görülmesi ve Doğu Avrupa pazarı için Kamembert peyniri üreten Lactalis bunlardan bazılarıdır. Bu işleme tesisleri şimdiden AB hijyen ve bitki sağlığı standartlarını karşılamaktadır (www.nfu.org.uk/x3195.xml).

Polonya’nın süt endüstrisinde büyük potansiyeli vardır. Sektörle ilgili mevcut en büyük sorun kota problemidir. Ülkenin süt ürünleri endüstrisi kota problemi nedeniyle gerçek potansiyeline ulaşamamaktadır. Türkiye’nin sektörel yapısının Polonya’ya benzerlik gösterdiği düşünüldüğünde, AB’ye girme durumunda aynı kota sorununu Türkiye’nin de yaşayacağı görülmektedir. Türkiye için Polonya örneğinde olduğu gibi kota dağıtılabilir ve kota transferi bölge içinde sınırlandırılabilir, böylece süt üretiminin bölgesel yoğunlaşması engellenmiş olur. Kotanın ülkesel olarak dağıtılması ve kota transferinin serbest bırakılması diğer bir strateji olarak uygulanabilir. Ancak bu stratejide; süt üretiminin rekabetçi bölgelerde yoğunlaşacağı, Türkiye’nin ithalat karşı rekabetçi olabileceği böylece kotayı doldurabileceği ve beraberinde ciddi sosyal problemler, göç ve yerel ekonomi etkisi, doğurabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır (Koç, Işık ve Erdem, 2008: 39). AB’de kota rejiminin geleceği en fazla Polonya ve sektörel yapısı Polonya gibi olan ülkeler için önemli olacaktır. 2014 yılında

beklenildiği gibi tüm ihraç ürünlere eklenen kota rejimi yürürlükten kaldırılırsa Polonya AB süt ürünleri piyasasında en üst konuma gelebilecektir.

Türkiye'nin AB'ye giriş sürecinde ve girmesi durumunda süt piyasası üzerindeki etkileri açısından Polonya deneyimi önemli doneler içermektedir. Polonya'nın AB'ye üyeliğiyle piyasa düzenlemelerinde ortaya çıkan değişimler süt arz zinciri üzerinde çok önemli etkilere yol açmıştır. AB'ye girişle birlikte AB kurallarına uyum sağlama, özellikle süt üretimi ve işlenmesinde sağlık ve veterinerlik kurallarına uyum, süt üretim sektörünün yeniden yapılanmasında önemli ve güçlü rol oynamıştır. Süt ve hayvan sağlığıyla ilgili sertifikalar, üreticileri kritik kararlar almaya zorlamıştır. Üreticiler kaliteli çiğ süt üretimi, yatırım, piyasaya ve hane halklarına süt teslimi konularında önemli kararlar almak zorunda kalmışlardır. Giriş sonrasında AB otoritesi ve standartlarına tabi olmak mecburiyetinde kalmıştır. Dolayısıyla Polonya üreticileri uyumun getirdiği koşulları sağlamak için büyük yatırımlar yapmak zorunda kaldılar. Uyum sağlamada zorlanan çiftçiler ya diğerleriyle birleşmek zorunda kaldılar veya daha büyük üreticiler tarafından satın alındılar (Koç, Işık ve Erdem, 2008: 38).

Sonuç olarak, Türkiye'nin tarımsal yapısı Polonya'ya benzemekte olup Polonya'nın giriş sürecinde sektörle ilgili karşılaştığı sıkıntılarla Türkiye'nin de karşılaşacağı kesindir. Veriler ışığında kota problemi ve işletme ölçeği problemi Türkiye'nin karşılaşacağı en ciddi iki engel olarak gözükmektedir. Dolayısıyla kota ile ilgili olarak uygulanabilirliği olan stratejiler geliştirilmelidir. İşletme ölçekleri de hızla büyütülmeli, sürü sayıları arttırılmalıdır. Süt verimi, sanayiye teslim edilen çiğ süt, süt tüketiminin artırılması, gıda güvenliği başta olmak üzere sektörün AB kurallarına (mevzuatına) uyumun sağlanması giriş sürecinde karşılaşılabilecek diğer engeller olarak tespit edilmektedir. Bu sektörel iyileştirmeler için çeşitli stratejiler belirlenmeli, AB giriş süreci ve sonrası için ulusal süt politikası oluşturulmalıdır.

2.2.3 Türkiye ve AB'de Sığır Varlığı ve Sürü Büyüklüğü

Hayvancılık ve süt sektörünün bazı teknik analizlerinin yapılabilmesi için Türkiye ve AB için sığır varlığı, sürü büyüklükleri ve sağmal hayvan sayılarının ortaya konması gerekmektedir.

2.2.3.1. Türkiye ve AB'de Sığır Varlığı

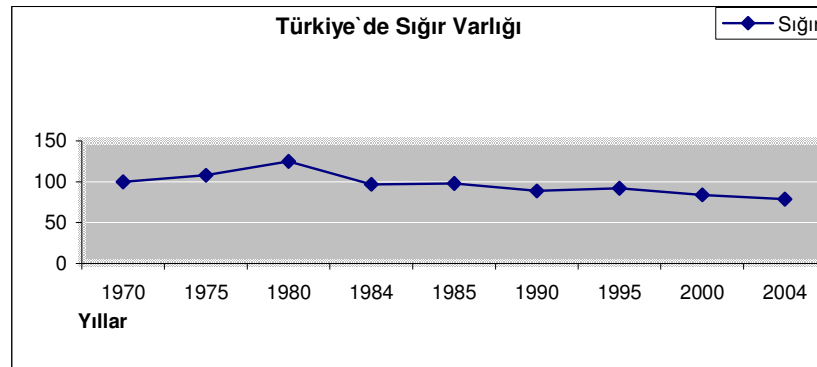
Türkiye’de toplam sığır sayısı 2003 itibariye 9.788.102, 2005 itibariye 9.839.347 adet olup günümüzde de 9,8 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. 1990-2003 yılları arasındaki 13 yıllık süreçte Türkiye’de toplam sığır sayısında %13,96’lık azalma görülmüştür (DİE, 2003). Dünyada sağılan hayvan sayısının %7,97’si AB (25) ülkelerine ait olup Türkiye’nin sağılan hayvan sayısı oranı küresel ölçekte %3,4’tür (SSOPDK, 17).

Türkiye’de toplam süt ineği sayısının azalma trendinde olduğu Şekil 2.1’de görülmektedir. Tablo 2.5’de 1970=100 olarak 2004 yılına kadar sığır varlığının %21 oranında azaldığı görülmektedir. 2000’li yıllarda verimde sağlanan önemli artışlar, süt ineği sayısındaki azalışa rağmen, toplam inek sütü üretimindeki artışın en önemli nedenidir.

Tablo 2.5: Türkiye’de Sığır Varlığının Yıllara Göre Değişimi

	1970 (Bin)	1975	1980	1984	1985	1990	1995	2000	2004
Sığır	12756	108	125	97	98	89	92	84	79

Kaynak: Çakmak, 2008: 11 (1970=100).

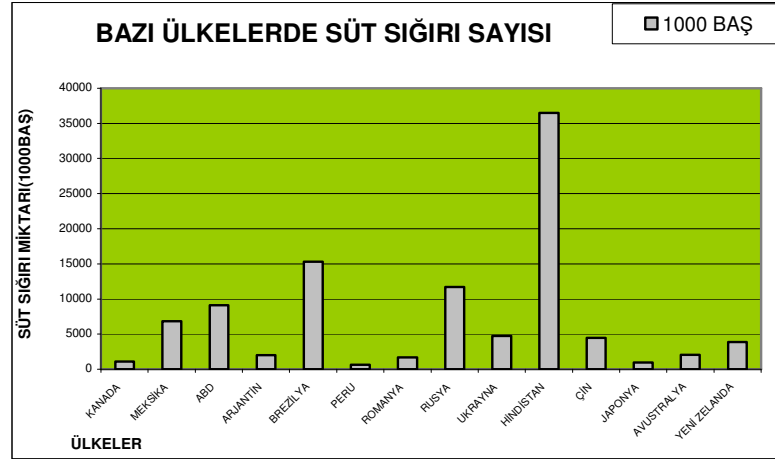
Şekil 2.1 Türkiye Sığır Varlığının Yıllar İtibariyle Değişimi

Kaynak: Tablo 2.5.

2004 yılı dünya sığır varlığı 1.349.983.540 adet olup, dünya sığır varlığının yaklaşık %0,73’ü Türkiye’ye ait, %5,8’i ise AB (15)’e aittir. Avrupa Birliği üyesi 15 ülke içerisinde sığır varlığı Türkiye’den daha fazla olan üç ülke (Almanya, Fransa ve İngiltere) vardır. Geri kalan ülkeler içerisinde sığır varlığı Türkiye’ye en yakın olan İtalya’nın toplam sığır sayısı Türkiye’nin sığır varlığından yaklaşık 3,5 milyon baş daha azdır. Türkiye sığır varlığı AB (15) sığır varlığının %12,57’sidir (Çakmak, 2008: 6-7). Türkiye’de toplam sağılan inek sayısı ise yaklaşık 5 milyon olup toplam sığır varlığının %51’ini oluşturmaktadır. Dünyada bazı ülkelerin süt sığır varlığı da Tablo 2.6’da gösterilmiştir.

Tablo 2.6: Bazı Ülkelerde Süt Sığır Sayısı

	<u>1000 BAŞ</u>
KANADA	1.065
MEKSİKA	6.800
ABD	9.084
ARJANTİN	2.000
BREZİLYA	15.300
PERU	630
ROMANYA	1.684
RUSYA	11.700
UKRAYNA	4.715
HİNDİSTAN	36.500
ÇİN	4.466
JAPONYA	964
AVUSTRALYA	2.050
Y.ZELANDA	3.842

Şekil 2.2 Bazı Ülkelerde Süt Sığırı Sayısı (1000 Baş).

Kaynak: ABD Tarım Bakanlığı, Ekonomik Araştırma Servisi ve Dış Ülkeler Tarım Servisi, Zaman Serileri, USDA/ERS-FAS, Time Series.

AB üye ülkelerinden sığır varlığı Türkiye'den fazla olan üç ülke bulunmasına karşın, söz konusu ülkelerde gerek sağılan inek başına süt verimi, gerekse ortalama karkas ağırlığı Türkiye ortalamalarından oldukça yüksektir. Bu durum hem toplam et hem de toplam süt üretiminde Türkiye'den daha fazla üretim gerçekleştiren ülke sayısını beşe yükseltmektedir. Türkiye ile AB ülkelerinin sığır yetiştiricilikleri arasındaki farklılık sadece verim seviyesi ve üretim değerleri ile sınırlı değildir. Bunlardan daha önemlisi, özellikle verim seviyesinin daha yüksek olmasını mümkün kılan doğal ve yapısal farklılıklardır. AB ülkelerinde tarımda çalışan nüfusun toplam nüfusa oranı küçük, işletme başına hayvan sayısı yüksek, işletmelerin ortalama arazi büyüklüğü fazla, bilgi ve teknoloji kullanımı yaygın, üreticiler örgütlü, ürün ve hammadde fiyatları istikrarlıdır.

2.2.3.2. Türkiye ve AB'de Sürü Büyüklükleri

AB'de 1987 ile 1997 yılları arasında hayvancılık sektöründeki toplam hayvan sayısında değişiklik olmamasına rağmen, hayvan cinsleri arasındaki dağılım değişmiştir. Aynı zamanda sürülerdeki ortalama hayvan sayısı artmıştır. 1997 yılında AB'de en büyük sürüler, birim başına 68 büyükbaşla İngiltere'de, 51 ile Danimarka'da, 44 ile Hollanda'daydı. En küçük sürüler ise, birim başına ortalama 8 büyükbaşla Avusturya, Portekiz ve Yunanistan'da olmuştur.

AB'de işletme ölçekleri giderek artma eğilimindedir. 1-49 hayvan sayısı olan işletmelerin sayısı zaman içerisinde azalma gösterirken, 50-100 hayvan sayısı olan işletmelerin sayısı zaman içerisinde artış göstermiştir (Koç, Işık ve Erdem, 2008: 7).

Tablo 2.7'de görüldüğü üzere AB ortalama değerlerine göre en yüksek sürü büyüklüğü % 28.5 ile 50-99 baş işletmelerden oluşmakta iken Türkiye'de ise % 81.7 ile 1-9 baş

işletmelerden oluşmaktadır. Değerler arasındaki uçurum verim, kaliteli üretim, örgütlenme gibi yapısal sorunlarla beraber girdi maliyetlerini de yüksek tutmaktadır.

Tablo 2.7: Türkiye ve AB Sürü Büyüklükleri

*Ülkeler	Grup Büyüklüğü (Süt İneği Sayısı)					
	1-9 Baş	10-19 Baş	20-29 Baş	30-49 Baş	50-99 Baş	100 ve Üzeri
Ülkeler Bazında Toplam Süt İneğinin Yüzdesele Oranı						
Almanya	2,8	10,9	13,6	23,5	27,8	22,8
Fransa	1,2	5,6	14,1	41,4	33,8	3,8
İtalya	9,3	12,0	11,2	16,7	23,5	27,3
Hollanda	0,9	1,9	4,1	17,9	55,2	19,8
Bel. Lük.	1,5	6,7	13,8	33,5	38,1	6,4
Birleşik Krallık	0,4	1,0	2,2	8,9	31,9	55,5
İrlanda	1,2	5,7	11,5	34,4	37,2	9,9
Danimarka	0,5	1,4	3,2	12,7	46,4	36,0
Yunanistan	17,4	18,6	8,1	19,2	19,2	18,0
İspanya	7,5	14,4	16,4	24,7	21,0	16,0
Portekiz	11,2	13,3	17,2	21,6	20,7	16,0
Avusturya	32,1	42,6	16,1	7,4	1,7	0,2
Finlandiya	8,5	39,5	30,4	16,8	4,3	0,5
İsveç	0,9	7,3	14,8	29,2	31,3	16,9
EU 15	4,6	10,4	13,4	24,9	28,5	18,3
	1-9 Baş	5-10 Baş	11-50 Baş	51-100 Baş	101 Baş ve üzeri	
**Türkiye	81,7	14,4	3,1	0,3	0,5	

Kaynak: Eurostat, AB Ülkeleri 2001 yılı değerleri.

Tablo 2.8 incelendiğinde; süt üretimi yapan işletmelerin %76,7'si sığır sütü üreten yetiştiricilerdir. Sığır sütü üreten işletmelerin yaklaşık %60'ı 1-4 hayvana sahip ve %85'i de 1-9 hayvan sayısına sahiptir. Görüldüğü üzere Türkiye'de işletme ölçekleri çok küçüktür ve sektörün gelişebilmesi için işletme ölçeklerinin büyütülmesi gerekmektedir. İnek dışı süt üreten yetiştiricilerde işletme ölçekleri büyük olsa da, inek dışı süt üretiminin sektöre sağladığı katkı önemsenmeyecek düzeydedir.

Tablo 2.8: Süt Üretimi Yapan İşletmelerin Sayısı (2001)

Hayvan sayısı	İşletme Sayısı (Sığır Sütü Üreten)	Dağılımı (%)	İşletme Sayısı (Keçi Ve Koyun Sütü Üreten)	Dağılımı (%)	Toplam
1-4	1.043.022	59,7	64.744	12,0	1.107.786
5-9	447.078	25,5	58.400	11,0	505.458
10-19	196.193	11,1	88.192	16,7	284.385
20-49	55.598	3,1	155.231	29,4	210.829
50-149	4.936	0,2	130.048	24,5	134.984
150-299	76	0,042	27.250	5,0	27.326
300+	24	0,0013	6.286	11	6.300
Toplam	1.746.927	% 100	530.151	100	2.277.078

Kaynak: Koç, Işık ve Erdem, 2008.

2.2.3.3 Türkiye ve AB Sağmal Hayvan Sayısı Dağılımları

Sağılan hayvan sayıları açısından Tablo 2.9, 2.10 ve 2.11 incelendiğinde sağılan inek sayısının AB (25)'de %47,6, Türkiye'de %25,6 ve Dünya ortalamasının %37,8 olduğu görülmektedir. Sağılan inek sayısı oranında Türkiye Dünya ortalamasının altında olup AB (25) oranının da ciddi anlamda altında kalmaktadır. Sağılan koyun sayısında Türkiye'de AB (25)'e oranla ciddi ölçüde fazladır. Türkiye için gelecek yıllarda bu oranların AB (25)'e yaklaşması beklenmektedir. Sağılan inek sayısı oranının artış sağılan koyun sayısının da azalış eğiliminde olduğu görülmektedir.

Tablo 2.9: AB (25); Hayvan Türlerine Göre Süt Üretimi, Sağılan Hayvan Sayısı ve Verim.

Türler	Süt Üretimi (MT)	%Pay	Sağılan Hayvan Sayısı (Baş)	%Pay	Süt Verimi (kg/baş)
İnek	142.794.537	97,1	23.971.206	47,6	5.956,9
Koyun	2.325.447	1,6	19.087.162	37,9	121,8
Keçi	1.720.208	1,2	7.187.721	14,3	239,3
Manda	145.045	0,1	166.050	0,3	873,5
Toplam	146.985.237	100,0	50.412.139	100,0	

Kaynak: FAO, 2004.

Tablo 2.10: Türkiye; Hayvan Türlerine Göre Süt Üretimi, Sağılan Hayvan Sayısı ve Verim.

Türler	Süt Üretimi (MT)	%Pay	Sağılan Hayvan Sayısı (Baş)	%Pay	Süt Verimi (kg/baş)
İnek	9.400.000	89,7	5.500.000	25,6	1709,1
Koyun	750.000	7,2	12.500.000	58,3	60,0
Keçi	280.000	2,7	3.400.000	15,9	82,4
Manda	48.000	0,5	50.000	0,2	960,0
Toplam	10.478.000	100,0	21.450.000	100,0	

Kaynak: FAO, 2004.

Tablo 2.11: Dünya; Hayvan Türlerine Göre Süt Üretimi, Sağılan Hayvan Sayısı ve Verim.

Türler	Süt Üretimi (MT)	%Pay	Sağılan Hayvan Sayısı (Baş)	%Pay	Süt Verimi (kg/baş)
İnek	519.784.050	84,2	239.214.112	37,8	2.172,9
Koyun	8.370.066	1,4	187.671.843	29,7	44,6
Keçi	12.388.704	2,0	151.464.983	23,9	81,8
Manda	76.671.593	12,4	54.132.482	8,6	1.416,4
Toplam	617.214.413	100,0	632.483.420	100,0	

Kaynak: FAO, 2004.

Süt ineği stoku ve süt ineği işletmeleri incelendiğinde; AB ülkelerinin büyük bir bölümünde sığır işletmelerinin sayısı ve süt ineği mevcudu azalmıştır. Diğer yandan süt ineği işletmelerinde işletme başına ortalama süt ineği sayısı, ülkelere göre farklılık göstermesine karşın, zaman içinde artmıştır. Örneğin Fransa'da işletme başına süt ineği sayısı 1997–2003 döneminde 51'den 75'e, Almanya'da 28'den 36'ya ve Birleşik Krallıkta 69'dan 79'a

yükselmiştir. Süt ineği işletmelerinin büyüklüğü de ülkelere göre farklılık göstermektedir (Koç, Işık ve Erdem, 2008: 8).

AB (25) sağılan hayvan sayısının dağılımına bakıldığında ise ilk sırayı %17,9'luk oranla Almanya almakta, bunu %16,6 ile Fransa ve %12,1 ile Polonya izlemektedir. Süt verimine bakıldığında ise toplam süt üretimi ve sağılan hayvan sayısı rakamlarından farklı olarak 8.108 kg/başlık değerle ilk sırayı Danimarka'nın aldığı görülmektedir. Bunu 7.998 kg/baş ile İsveç ve 7.521 kg/baş değeri ile Finlandiya izlemektedir. Hayvan başına en düşük süt üretimi ise 3.346 kg/baş değeri ile Yunanistan'da görülmektedir (Mahon, Bisval ve Tissot, 2005: 7).

2.2.4 Türkiye, AB ve Dünya'da Üretilen Hayvansal Protein Miktarı

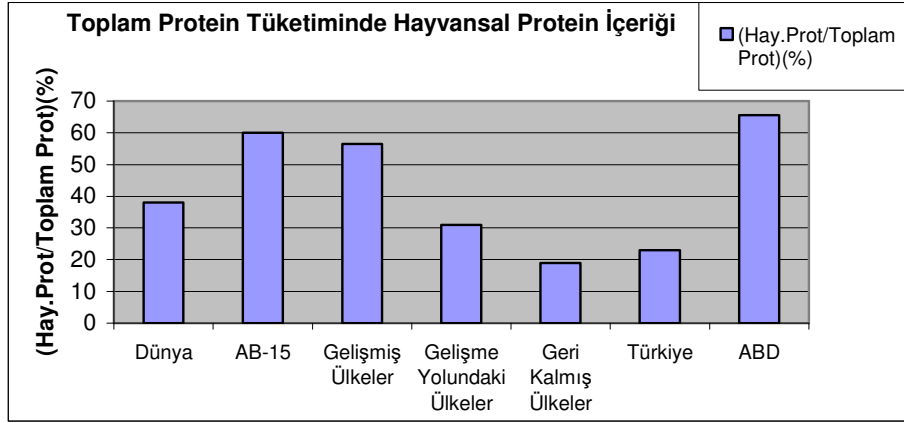
Hayvancılık sektörünün çalışma verimini, beslenme kalitesinin, sektöre talep oranını ve ülkedeki hayvancılık faaliyetlerinin gelişmişlik düzeyini dolaylı olarak ölçen bir etmede kişi başına tüketilen hayvansal kökenli protein tüketimi veya hayvansal kökenli protein tüketiminin toplam protein tüketimine oranıdır.

Tablo 2.12'de görüldüğü üzere Türkiye hayvansal kökenli protein üretiminde (tüketiminde) dünya ortalamasının altında kalmakta, ABD ve AB'nin yaklaşık üçte biri oranında hayvansal protein tüketmektedir. Geri kalmış ülkeler seviyesindeki oran Türkiye'nin hayvansal kökenli protein tüketimini arttıracak önlemlerin alınması gerekliliğini göstermektedir.

Tablo 2.12: Üretilen Toplam Protein İçerisinde Kişi Başına Tüketilen Hayvansal Protein Miktarı

	Toplam Protein üretimi g/kişi/gün (1)					Hayvansal Kökenli Protein Üretimi g/kişi/gün (2)					% (2)/(1)
	1970	1980	1990	2000	2002	1970	1980	1990	2000	2002	
Dünya	65,1	66,9	71,6	75	75,3	21,7	23,4	25,4	28,2	28,8	38,25
AB-15	92,8	99,1	103,6	107	109	51,6	59,1	62,5	64,3	65,4	60
Gelişmiş Ülkeler	94,9	98,1	102,8	99	100,8	50,5	55,5	59,1	55,6	57,1	56,65
Gelişme Yolundaki Ülkeler	52,8	55,6	61,8	68,3	68,4	9,7	11,8	14,8	20,6	21,1	30,85
Geri Kalmış Ülkeler	51,6	51,3	50,7	51,9	52,9	9,9	9,6	9,3	9,6	9,8	18,53
Türkiye	90,5	95,6	102,4	97,4	96	24,1	25,8	25	24,6	22	22,92
ABD	98,2	97,6	107	114,6	113	66,7	65,8	68,7	72,5	74,1	65,58

Kaynak: ÇAKMAK, Cemal, 2008:4.

Şekil 2.3 Toplam Protein Tüketiminde Hayvansal Protein İçeriği

2.2.5 Türkiye’de Hayvancılık Sektörüne Dönük Piyasa Müdahale Sistemi Sorunu

Türkiye hayvancılık açısından son derece olumlu şartlara sahiptir ve bu alandaki potansiyel çok yüksektir. 1980’li yıllardan sonra uygulanan yanlış politikalar nedeniyle sektörde ciddi bir gerileme yaşanmıştır. Sektörün temel kurumları, Süt Endüstrisi Kurumu ile Et ve Balık Kurumu elden çıkarılmış ve yerine piyasayı düzenleyecek kurumlar konulamamıştır. Avrupa Birliği, şimdi Türkiye’den piyasayı düzenleyecek müdahale kurumlarının oluşturulmasını istemektedir. Türkiye’de halen kırmızı et, beyaz et ve süt üretiminde mevsimsel dalgalanmalar devam etmektedir. AB entegrasyon sürecinde oluşturulacak müdahale kurumlarının hayvansal ürünlerde yaşanan fiyat dalgalanmalarını önemli ölçüde önleyeceği öngörülmektedir. Avrupa Birliği’nde süt konusunda müdahale kuruluşları olduğu gibi, Sığır ve Dana Eti Ortak Piyasa Düzeni de 1968’den beri yürürlüktedir. Ortak pazar fiyatı oluşturulmaktadır. Destekleme alımları, depolama ve prim ödemeleri ile üreticiler çok büyük oranda desteklenmekte ayrıca ithalata karşı özel koruma önlemleri alınmaktadır. Türkiye, 1/98 sayılı Gümrük Birlik Kararına rağmen, AB ihracatçıların önemli imtiyazı sayılan, damızlık hayvan ve et ithalatı ile hayvansal gübre dahil benzeri ürünlerin ithalatı üzerindeki köklü yasaklarına devam etmektedir. Sektörün ülke ekonomisine yapacağı katkı, katma değer kazandırma, beslenme açısından yeterli hayvansal protein temini gibi nedenler sektörün geliştirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır (Yörük, 2007: 4). Dünya’da süt piyasasına Devletin müdahale etmediği ender ülkelerden biri Türkiye’dir. Bazı üreticiler ülkedeki ekonomik istikrarsızlığın veya ekonomik krizlerin baş göstermesiyle bu eksikliğin zararını ödemek zorunda kalabilmektedir.

Çiğ süt pazarına müdahale edecek bir kamu organı bulunmadığı gibi, sektörün girdi ve çıktılarını planlayan ve organize eden kurumlar da yetersiz kalmakta, etkin çalışmamaktadır. Örneğin; Türkiye’de meralar giderek azalma gösterdi, bununla beraber kaliteli kaba yem bulunmaması da süt sığırcılığını geriletmiştir. Diğer yandan doğu bölgelerinde mera alanı

fazladır ancak bu bölgelerde de batıdaki kültür ırkı bulunmamaktadır. Bu veriler tarım ve buna bağlı hayvancılık sektörünün iyi planlanmadığını, organizasyon eksikliğinin bulunduğunu ve sektörde kamu nezinde sistematik bir yaklaşımın bulunmadığını göstermektedir.

2.3. Türkiye’de Süt Sektörü

Türkiye’de süt sektörünün durumunu inceleyebilmek ve uluslararası alandaki yerini belirleyebilmek için toplam süt üretiminin, süt veriminin, hayvan ırklarının dağılımının, sanayiye teslim edilen süt miktarının, inek sütü hariç diğer sütlerin sektördeki yerinin, süt sanayinde mamul madde dağılımının ve sektöre yönelik yasal düzenlemelerin ortaya konulması ve AB ile karşılaştırılması gerekmektedir.

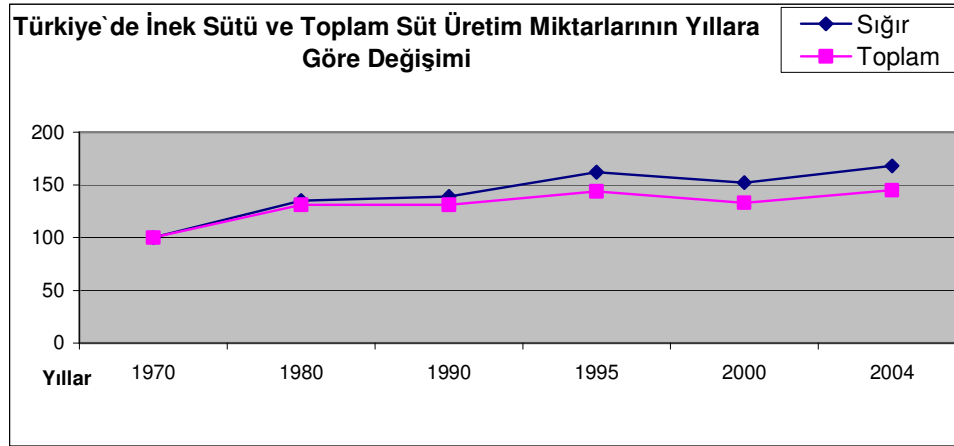
2.3.1. Türkiye’de Süt Üretimi ve Yıllara Göre Değişimi

Yıllık toplam yaklaşık 10 milyar litre süt üretimi ile Türkiye dünyada en çok süt üreten 15 ülkeden biridir. Türkiye Damızlık Süt Yetiştiricileri Merkez Birliği’nin açıklamalarına göre de Türkiye süt üretiminde dünyada on sekizinci sıradadır (Damızlık Sığır Yetiştiricileri Merkez Birliği, www.adsyb.org.tr/pdf/0002.pdf+s%C3%BCt+verimi+t%C3%BCrkiye&hl=tr&ct=clnk&cd=19&gl=tr). Türkiye’de toplam sığır süt üretimi 1990-2003 yılları arasında %19,5’lik artış göstermiştir (DİE, 2003). Bunun sebebi süt sektörü politikalarının ve piyasa temelini sığır sütçülüğüne dayanmasıdır. Tablo 2.13’de 1970-2004 yılları arası sığır sütü üretimi ve toplam süt üretim miktarları gösterilmiştir. 1970=100 kabul edilerek oluşturulan Şekil 2.4’de inek sütü üretim artışının toplam süt üretim artışına göre daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 2.13: Türkiye’de Sığır Sütü ve Toplam Süt Üretim Miktarları

	1970	1980	1990	1995	2000	2004
Sığır	5.722.600	7.710.600	7.960.640	9.275.310	8.732.041	9.607.412
Toplam	7.343.200	9.614.900	9.617.415	10.601.550	9.793.962	10.677.494

Kaynak: Çakmak, 2008: 21.

Şekil 2.4 Türkiye’de İnek Sütü ve Toplam Süt Üretim Miktarlarının Yıllara Göre Değişimi

Kaynak: Tablo 2.13. (1970 = 100).

Türkiye’de toplam inek sütü üretimi 2005 yılı için 10 milyon olup 2006 yılı için ise 10,9 milyon tona yakındır. Son 10 yıl içerisinde toplam süt üretimi 2 milyon ton artmıştır. 2006 yılı itibariyle toplam süt üretiminin %90,9’u sığır, %6,6’sı koyun, %2,1’i keçi ve %0,3’ü de manda sütüdür. Bölgesel olarak Marmara ve Ege Bölgeleri süt üretiminde önde gelen bölgelerdir (Koç, Işık ve Erdem, 2008: 25).

2005 yılı Dünya toplam inek sütü üretiminin yıllık 416,5 milyon ton olduğu tahmin edilmektedir. Türkiye dünya toplam inek sütü üretiminin %2,55 ini, AB (25) toplam inek sütü üretiminin ise %7,6’sını üretmektedir (İçöz ve ark., 2005: 6-15).

2.3.2. AB’de Süt Üretimi ve Değişimleri

AB (25)’in 2004 yılında toplam inek sütü üretimi yaklaşık 132 milyon ton olup, dünya toplam inek sütü üretiminin %32,5’ini oluşturmaktadır. AB’nin 2005 yılındaki süt üretimi ise 148,5 milyon ton olarak gerçekleşmiştir ve 2013 yılında 149 milyon ton olacağı öngörülmektedir (Koç, Işık ve Erdem, 2008: 5).

AB süt üretimi ve toplanan süt miktarındaki değişim yıllar arasında ciddi ve bir değişim ve dalgalanma göstermemektedir. 1999-2004 yılları arası %2 den az bir değişim gözlenmiştir. Bu tip değişimlerin, dalgalanmaların olmayışının sebebi birliğin kota uygulamasıdır. AB’de 1984 yılından bu yana fazla depolama ve pazarlama maliyetlerini oluşturan aşırı süt üretimini önlemek için kota uygulaması devam etmektedir. Sistemin amacı üretimi kabul edilebilir düzeylerde sürdürülebilir kılmak ve birlikte toplanan süt miktarını sınırlamaktır. Birlikte 2004 yılında alışık olmadık biçimde toplanan sütte %12’lik artış görülmüştür. Bu artışın nedeni 2004 yılı Mayıs ayında birliğe 10 yeni üye ülkenin dahil olmasıdır. Birlikte üretimde önemli bir azalmada 2005 Haziran ayında %4’lük bir azalma ile

yaşanmıştır. Bunun sebebi iklim koşullarının mevsim normallerinin çok üzerinde seyretmesi, gelen sıcak hava dalgaları sonucu kuraklığın baş göstermesi olarak açıklanmıştır. 2005 Haziran ayında süt üretiminde bir önceki yıla göre Yunanistan %8, Fransa %9.3, Luksemburg %6,4 ve İngiltere %4.2 oranlarında azalma göstermişlerdir. Buna karşın birliğin önde gelen süt üreticilerinden Polonya'nın %9, Letonya'nın %15 ve Litvanya'nın %29 oranlarında artış göstermeleri toplam üretimi %4 azalma oranının üzerine çıkaramamıştır (Mahon ve Bisval, 2005: 1).

Dünya süt sektöründe AB'nin payı hızla düşmektedir. AB'nin dünya pazar payı 1995 yılında %35 iken 2004 yılında %25'e düşmüştür. 2007-2014 yılları arasında AB'de süt üretiminin istikrarlı kalacağı öngörülmektedir. Süt fiyatlarının yükseleceği beklentisi kısa dönemde süt üretimini artırabilir, ancak mevcut kotaların aynı kalması ve üretimin artmayacağı göz önünde bulundurulursa AB artan talebi karşılamak için yaklaşık 8 milyon tonluk bir arza ihtiyaç duyacaktır (Koç, Işık ve Erdem, 2008: 6).

Tablo 2.14 incelendiğinde; 2009 yılına kadar toplam süt üretiminin istikrarlı bir şekilde çok az artacağı ve 2009 yılından sonra üretimde ciddi olmayan miktarlarda azalma görüleceği öngörülmektedir. Genel olarak süt üretimi önümüzdeki 6 yıllık süreçte, artış ve azalışlar ihmal edilebilir düzeylerde olduğu için, istikrarını koruyacaktır. 2004-2014 yılları arasında toplam sağmal inek sayısında %9'luk bir azalma beklenmekte, ancak verimde beklenen %11.7'lik artış, üretimin (inek sayısı*verim) sabit kalmasını sağlamaktadır. Bu period aralıklarında sütün yağ ve protein içeriğinde de bir değişiklik olması beklenmemektedir. Pazarlanan oranın %4,8 ve teslimatın ise %5,2 artması beklenmektedir.

Tablo 2.14: AB Süt Üretimi ve Üretim Projeksiyonu (milyon ton)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Üretim	148,4	148,5	146,2	147,7	149,2	149,4	149,3	149,2	149,1	149,0
*AB-15	120,4	120,6	119,1	120,6	121,9	122,3	122,3	122,3	122,3	122,3
*AB-10	21,6	21,6	20,8	21,0	21,2	21,2	21,1	21,0	20,9	20,8
*AB-2	6,4	6,3	6,2	6,1	6,0	5,9	5,8	5,8	5,8	5,8
Teslimat	132,0	133,5	131,9	133,9	136,5	138,1	138,4	138,7	138,9	138,9
Pazarlanan Oran %	89,0	89,9	90,2	90,6	91,5	92,4	92,7	93,0	93,2	93,3
Yağ Oranı (%)	4,06	4,04	4,05	4,04	4,05	4,05	4,05	4,05	4,06	4,06
Protein Oranı (%)	3,36	3,35	3,36	3,36	3,36	3,36	3,36	3,37	3,37	3,37
Verim (Kg/İnek)	5.857	5.953	6.019	6.182	6.272	6.333	6.389	6.462	6.541	6.620
*AB-15	6.396	6.545	6.677	6.869	6.931	6.976	6.991	7.040	7.091	7.144
*AB-10	4.725	4.761	4.664	4.793	4.962	5.020	5.136	5.273	5.427	5.586
*AB-2	3.291	3.175	3.142	3.112	3.152	3.220	3.327	3.377	3.463	3.533
İnek Sayısı (Milyon)	25,3	24,9	24,3	23,9	23,8	23,6	23,4	23,1	22,8	22,5
*AB-15	18,8	18,4	17,8	17,6	17,6	17,5	17,5	17,4	17,2	17,1
*AB-10	4,6	4,5	4,5	4,4	4,3	4,2	4,1	4,0	3,9	3,7
*AB-2	1,9	2,0	2,0	1,9	1,9	1,8	1,8	1,7	1,7	1,7

Kaynak: Koç, Işık ve Erdem, 2008'den <http://ec.europa.eu/agriculture>.

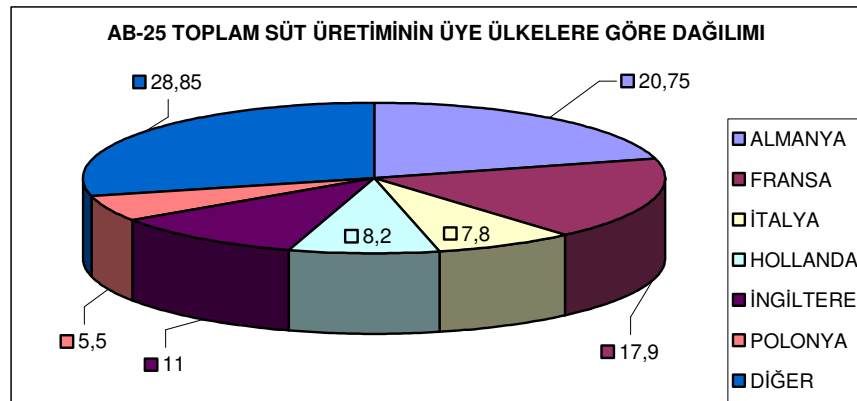
2.3.3. AB'de Süt Üretimini Üye Ülkeler Arası Dağılımı

Almanya, Fransa ve İngiltere AB (25)'de toplanan sütün yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. Hollanda, İtalya, Polonya, İspanya, İrlanda ve Danimarka da %3 ila %9 arasında değişen üretim miktarlarına sahip olup, bu altı üye ülke toplam toplanan sütün üçte birinden fazlasını üretmektedirler (Mahon, Bisval ve Tissot, 2005: 1). AB'de toplanan ortalama süt miktarları ve üye ülkelere göre dağılımı Tablo 2.15'de gösterilmiştir. Buna göre şekil 2.5'de görüldüğü üzere en büyük payı %20,75'le Almanya almakta, bunu %17,9 ile Fransa, %11 ile İngiltere, %8,2 ile Hollanda, %7,8 ile İtalya ve %5,5 ile Polonya izlemektedir.

Tablo 2.15: AB-25; Toplanan Süt Miktarları ve Üye Ülkelere Göre Dağılımı

	TOPLANAN SÜT (1000TON)	YÜZDE DAĞILIM (%)
BELÇİKA	3.009,8	2,32
ÇEK CUMHURİYETİ	2.560,6	1,97
DANİMARKA	4.467,6	3,44
ALMANYA	26.944,3	20,75
ESTONYA	459,5	0,35
YÜNANİSTAN	673,5	0,51
İSPANYA	5.750,5	4,43
FRANSA	23.215,9	17,88
İRLANDA	5.238,4	4,03
İTALYA	10.100,3	7,78
KIBRIS	134,4	0,1
LİTVANYA	414,9	0,32
LETONYA	1.018,7	0,78
LÜKSEMBURG	258,3	0,2
MACARİSTAN	1.819,2	1,4
MALTA	42,2	0,03
HOLLANDA	10.651,9	8,2
AVUSTURYA	2.627,6	2,02
POLONYA	7.217,9	5,56
PORTEKİZ	1.869,1	1,44
SLOVENYA	472,8	0,36
SLOVAKYA	958,8	0,74
FİNLANDIYA	2.416,5	1,86
İSVEÇ	3.258	2,50
İNGİLTERE	14.261,8	10,98
EU-25	129.842,5	100

Kaynak: Eurostat , 2005.

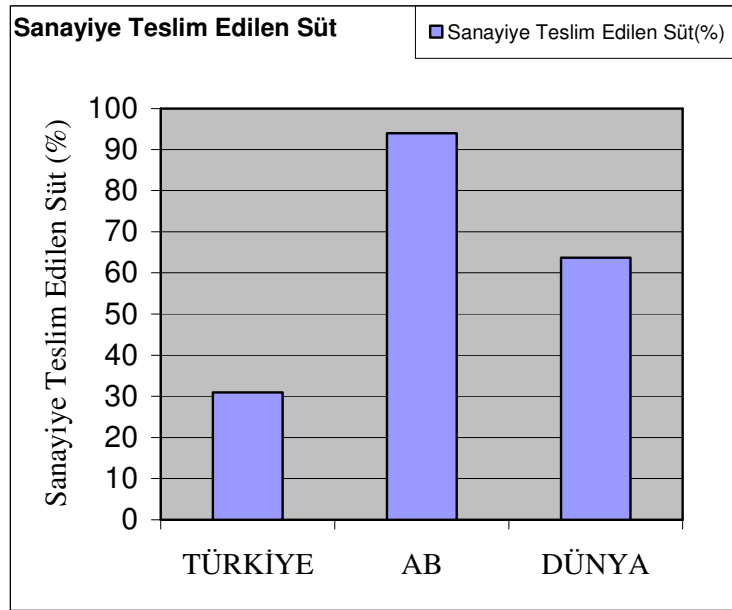
Şekil 2.5 AB (25) Toplam Süt Üretiminin Üye Ülkelere Göre Dağılımı

Kaynak: Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, 2005.

2.3.4 Türkiye ve AB'de Sanayiye Teslim Edilen Çiğ Süt

Sanayiye teslim edilen süt oranı AB'de %94 iken Türkiye'de %31 dir. Dünyada ise sanayiye teslim edilen süt oranı ortalama %63,7 dir (İçöz ve ark., 2005: 8). Şekil 2.6'da Dünya'da, AB'de ve Türkiye'de sanayiye teslim edilen süt oranları grafiksel olarak gösterilmiştir. AB (25) ülkeleri içerisinde sanayiye teslim edilen süt oranında en düşük ülke

konumundaki Yunanistan'ın değeri ise %69,1'dir. Bu oranlara bakıldığında Türkiye'de süt sektöründe hijyen koşullarından uzak kayıt dışı üretime aktarılan sütün, sokak sütçülüğünde kullanıla çiğ sütün ve üretildiği coğrafi yerleşim alanlarında dağıtım suretiyle tüketilen süt oranının yüksek olduğu görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde üretilen sütün %1 ila %5 'i üretildiği yerde tüketilmekte olup geri kalan %95-99'unun sanayi aktarıldığı görülmektedir.

Şekil 2.6 Türkiye'de, AB'de ve Dünyada Sanayiye Teslim Edilen Süt

Türkiye'de üretim koşulları ülkenin batısı ile doğusu arasında önemli farklılıklar göstermektedir. Batı ve Akdeniz bölgelerinde daha elverişli olan iklim koşulları sayesinde ticari amaçlı mandıracılık gelişebilmektedir. Buna karşılık ülkenin doğu ve kuzey bölgelerinde küçük üreticilik egemendir. Küçük üreticiliğin başlıca özellikleri geçimlik üretim ve üretime profesyonel yaklaşımın olmayışıdır. Bu özellikler de hayvan besleme, hayvan sağlığı ve alınan verim açısından sorunlar yaratmakta, hepsi birlikte süt toplama maliyetlerinin yüksekliği ve süt kalitesinin düşüklüğü sonucunu vermektedir (FAO, 2006). Genel olarak Türkiye'deki tüketim bilinçsizliği ve yetersizliği ve sokak sütçülüğünün yaygın olması, beslenme alışkanlığı, beslenme ekonomisi gibi etkenler nedeniyle sanayiye teslim edilen oran düşük kalmaktadır.

2.3.5 Türkiye'de ve AB'de Süt Verimi

Süt verimini etkileyen en büyük unsur hayvan ırkının kalitesidir. Bu bölümde Türkiye'de süt verimi, AB süt verimi ve hayvan ırklarına göre süt verimlerine değinilmiştir.

2.3.5.1. Türkiye’de Süt Verimi

Türkiye tarıma yönelik kaynaklarını da etkin bir şekilde kullanamamaktadır. Bir tarım ülkesi olmamız göz önüne alındığında Türkiye süt sektöründe de yeterli gelişmeyi gösterememiştir. Sektörün üretimden tüketime kadar ki süreçte yapısal, ekonomik, teknik, idari, politik bir çok problemi bulunmaktadır. Bu problemler süt sektörüne de yansımış, Türkiye süt hayvancılığında da yeterli gelişmeyi gösterememiş ve büyük bir potansiyel bulunmasına rağmen birçok dünya ülkesinin gerisinde kalmıştır. Yıllık süt verimi, inek başına elde edilen süt miktarı, 1,7 ton/yıl düzeylerinde seyretmektedir. 2003 yılı itibariyle yıllık inek başına ortalama süt verimi 1,8 ton/yıl’dır.

Tablo 2.16’ya göre süt veriminde sığır süt veriminde önemli bir artış olduğu görülmektedir. Bunun nedeni ise sığıra yönelik ıslah çalışmalarının ağırlıklı olarak yapılmasıdır. Son yıllarda desteklemeler ve mevzuat değişiklikleri ile ıslah çalışmalarında önemli adımlar atılmıştır. Verimin istenilen seviyeye getirilebilmesi ve ıslah çalışmalarında istenilen başarının sağlanabilmesi için öncelikle yerli ırkın oranının daha da aşağılara çekilmesi gerekmektedir.

Tablo 2.16: Yıllar İtibariyle Türlerle Göre Süt Veriminde Meydana Gelen Değişim

Yıllar	Türlere Göre Süt Verimi (Kg/Baş)			
	Sığır	Koyun	Keçi	Manda
1990	1351	48	56	939
1991	1408	49	57	943
1992	1436	49	57	943
1993	1476	49	57	949
1994	1501	48	57	957
1995	1576	49	56	936
1996	1586	49	56	951
1997	1593	48	57	940
1998	1609	48	58	940
1999	1619	49	58	941
2000	1654	49	58	967
2001	1669	49	58	969
2002	1705	48	59	986
2003	1888	62	89	850

Kaynak: DİE, 1984-2003.

2.3.5.2. AB ve Dünya’da Süt Verimi

Bazı dünya ülkelerinde üretilen süt miktarı, sağılan inek miktarı ve süt verimi tablo 2.17’de gösterilmiştir. Bu rakam Kanada’da 7,43 ton/yıl, Birleşik Devletler’de 9,37 ton/yıl, AB’de 5,89 ton/yıl, Rusya’da 3,23 ton/yıl, Japonya’da 9,04 ton/yıl ve Avustralya’da 5,02 ton/yıl’dır. Entegrasyon süreci başlattığımız AB’de süt verimi Türkiye’ nin yaklaşık üç buçuk katıdır (USDA, 2007). AB (25)’de inek süt verimi dünya ortalamasının 2,7 katıdır. Dünya

ortalaması ise Türkiye'nin 1,3 katıdır. AB ile Türkiye arasındaki süt veriminin bu denli farklı olması süt ineklerinin ırkı, kullanılan yem, hayvanların yetiştirildiği ortam, sağım zamanları ve sıklıkları, iklim şartları gibi bir çok faktöre bağlı olarak değişmektedir. Ancak Türkiye süt hayvancılığında maksimum verimi elde etmek için optimum koşullarını oluşturmamış, genetik düzenlemelerde yetersiz kalmış ve üretici bilgi, donanım ve bilincini geliştirememiştir. AB (25) toplam inek sütü üretiminde Türkiye'nin 15 katı süt üretmektedir. AB (25)'de sağılan hayvan sayısı Türkiye'nin 4,4 katıdır (SSOPDK, 2005: 20). Üretimdeki verimsizlik sadece süt üretiminde değil aynı zamanda et üretiminde de kendini göstermektedir. Türkiye'de ortalama karkas ağırlığı 170 kg, AB'de ise 281 kg dır. AB'de ortalama karkas ağırlığı Türkiye'nin 1,7 katıdır (www.abveteriner.org; 19.01.2008).

Tablo 2.17: Bazı Ülkelerin Süt Verimi

<i>Countries</i>	2006			2007		
	MCN*	FMP*	FMP/MCN	MCN	FMP	FMP/MCN
CANADA	1.049	7.773	7,41	1.029	7.650	7,43
MEXICO	6.875	10.051	1,46	6.885	10.100	1,47
U.S	9.112	82.462	9,05	9.120	85.445	9,37
ARGENTINA	2.150	10.300	4,79	2.180	10.800	4,95
BRAZIL	15.050	24.745	1,64	15.020	25.365	1,69
EU-25	22.970	130.400	5,68	22.340	131.500	5,89
RUSSIA	9.900	31.100	3,14	9.910	32.000	3,23
UKRAINE	3.840	12.890	3,36	3.800	13.100	3,45
INDIA	38.000	38.750	1,02	38.500	40.050	1,04
CHINA	8.100	32.800	4,05	9.300	38.100	4,1
JAPAN	900	8.134	9,04	895	8.090	9,04
AUSTRALIA	2.045	10.395	5,08	1.950	9.785	5,02
NEW ZEALAND	4.100	15.200	3,71	4.140	15.600	3,77

Kaynak: Counselor and attache reports, official statistics, and results of office research.

FAS/OGC/ISAD July, 2007, Foreign Agricultural Service/USDA, Office of Global Analysis
Circular Series FD 1-07, July, 2007, Dairy: World Markets and Trade.

* MCN: Milk Cow Number (1000 head), FMP: Fluid Milk Production (1000 metric tons)

2.3.5.3. Hayvan Irklarına Göre Süt Verimi

Türkiye süt sektöründe kaynakları verimli kullanamamakta, doğal olarak hayvancılık alanında da yeterli verimi elde edememektedir. Süt verimi, sağılan hayvan ırklarıyla direkt ilişkilidir. Türkiye'de ithal kültür ırkların süt verimi 4,08 kg, melez ırkların 2,448 kg ve yerli ırkların 816 kg olduğu belirtilmektedir. Türkiye'de süt verimi bölgeler arasında büyük farklılıklar göstermekle beraber, ticari ve profesyonel üretim yapan batıya yakın işletmelerde hayvan başına süt verimi 4-5 tonu bulabilmektedir (Koç, 2003:22-24). FAO 2006 raporuna göre ise 2004 yılı için süt verimi saf ırk için 3881 kg, melez ırk için 2711 kg ve yerli ırk için 1317 kg dır. Ülke ölçeğinde ortalama verim ise 1700 kg dır. Ülkedeki sığır mevcudunun %20,5'i yurt dışı orijinli yüksek verimli kültür ırklar (Siyah-Alaca, Esmer vb.), %35'i yerli

ırklar (Yerli Kara, Doğu Anadolu Kırmızısı, Güney Kırmızısı vb.), geri kalan %44,5'isi melez ırklardır (Koç, 2003: 22-24). İnek mevcudunun genetik kalitesini iyileştirmek için 1987–1996 yılları arasında 291.387 baş gebe düve ithal edilmiştir ve ithalata 335,1 milyon dolar ödenmiştir. Eğer süt üretimi ağırlıklı ortalama üzerinden veya bölgelere göre hesaplanırsa inek başına yıllık süt üretimi çok farklılık gösterir. Tablo 2.18'de 2003 rakamlarına göre 5.040.362 baş sağmal sığırın %20,5'i kültür, %44,4'ü melez ve %35'i de yerli ırktan oluşmaktadır. Toplam üretilen sütün %33,8'i kültür, %48'i melez ve %18,2'si de yerli ırk hayvanlardan elde edilmektedir. Yerli ırk hayvan oranının toplam üretim içerisindeki oranının düşürülerek hayvan başına verimin artırılması gerekmektedir. Tablo 2.19'da görüldüğü üzere yerli ırktan elde edilen toplam süt miktarı 2004 yılına doğru genelde azalma göstermiş olup, bunun zaten politika olarak benimsendiği açıkça görülmektedir. Çünkü birim hayvandan elde edilen süt verimi kültür ırkı hayvanda 3.108 kg/baş, yerli hayvanda 978 kg/baş ve Türkiye ortalaması ise 1.888 kg/baş dır (DİE, 2003). Şekil 2.7'de 1994-2004 yılları arasında kültür, kültür melezi ve yerli ırklara göre süt üretimi grafiksel olarak gösterilmiştir. Kültür melezinden elde edilen süt üretimi yakın düzeylerde seyrederken, kültür ırktan elde edilen süt miktarının arttığı görülmektedir.

Tablo 2.18: Sağılan Hayvan Sayısı, Süt Üretimi ve Verimde Sığır Genotiplerinin Aldığı Pay

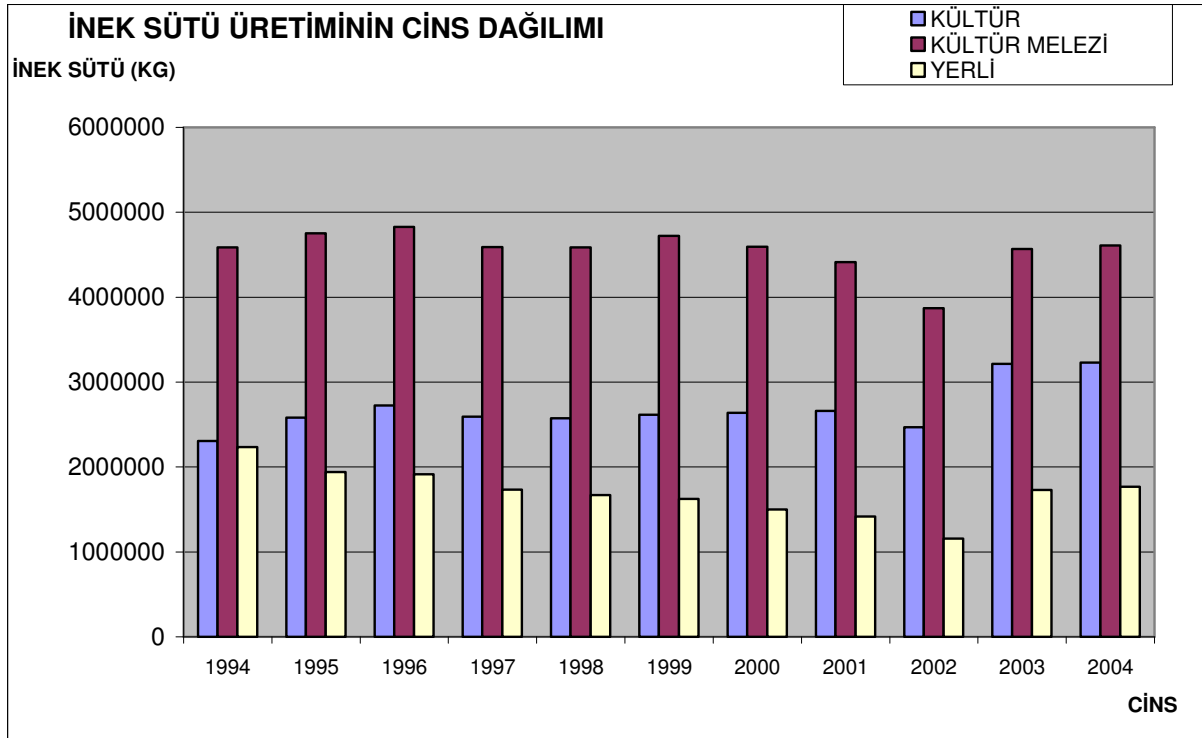
Genotipler	Sağılan Hayvan Sayısı	%	Süt Üretimi	%	Verim (Kg/Baş)
Kültür	1.034.817	20,53	3.215.859	33,80	3.108
Melez	2.236.680	44,38	4.568.252	48,02	2.042
Yerli	1.768.865	35,09	1.730.027	18,18	978
Toplam	5.040.362	100,00	9.514.138	100,00	1.888 (Ortalama Verim)

Kaynak: DİE, 2003

Tablo 2.19: 1994-2004 Yılları Arasında Irklara Göre İnek Sütü Üretimi

YILLAR	İNEK SÜTÜ (TON)		
	KÜLTÜR	KÜLTÜR MELEZİ	YERLİ
1994	2.309.175	4.584.835	2.234.275
1995	2.581.710	4.751.020	1.942.580
1996	2.723.910	4.827.955	1.913.755
1997	2.593.151	4.586.892	1.734.133
1998	2.576.065	4.586.511	1.669.483
1999	2.618.031	4.722.638	1.624.821
2000	2.639.113	4.591.861	1.501.067
2001	2.660.282	4.410.758	1.418.042
2002	2.467.889	3.867.656	1.155.088
2003	3.215.859	4.568.252	1.730.027
2004	3.231.461	4.608.293	1.769.571

Kaynak: TÜİK, 2004.

Şekil 2.7 Türkiye’de İnek Sütü Üretiminin Cinslere Göre Dağılımı
Kaynak: Tablo 2.19.

2.3.6. Türkiye’de, AB’de ve Dünyada Süt Sektöründe İnek ve Diğer Sütlerin Kullanımı

Bugünkü üretimle Türkiye’nin AB’ye girecek olduğunu düşünürsek inek süt üretiminden %6,2, koyun sütünden %24,4, keçi sütünden %14, manda sütünden %24,9 pay alacağı görülmektedir. Süt sektörünün inek sütü üzerine kurulduğu ve politikaların bu temel üzerine oturtulduğu düşünüldüğünde Türkiye’nin inek harici sütlerde ciddi paylar almasının pek fazla bir anlam ifade etmediği söylenebilir. Bugünkü şartlarla olası üyelik durumunda Türkiye AB içerisinde toplam sağılan hayvan sayısında %29,8, sağılan inek sayısında ise %18,7’lik bir orana sahip olması beklenmektedir (FAO, 2006).

Türkiye’de üretilen yaklaşık 10 milyar litre sütün yüzde 89,66’sı inek sütüdür. Türkiye’de koyun, keçi ve manda sütünün payı küçüktür ve giderek daha da azalmaktadır (FAO, 2006). 1990 yılında koyun sütünün toplam süt üretimindeki payı %11,91, keçi sütünün %3,51 iken 2003 yılı itibariyle bu oranlar koyun sütünde %7,26 ve keçi sütünde %2,62’dir (DİE, 2003). Dünyada toplam süt üretimi içerisindeki inek sütünün oranı Türkiye’ye yakındır ve bu oran 2003 yılı için %87,3 ve 2004 yılı için %84,2 ve 2005 yılı için %90,3’dür (TUİK, 1987-2006). AB (15)’de bu oran 2003 yılı itibariyle %97,6 ve 2004 yılı itibariyle %97,1’dir. AB (15)’de 2,8 milyon ton inek sütü harici süt toplanmaktadır. AB (15)’de inek sütü harici süt oranı 2003 yılında %2,4 ve 2004 yılında %2,9’dur (SSOPDK, 2005: 21). AB’de inek sütü

harici diğer sütlerin dağılımı %55 koyun sütü, %40 keçi sütü ve %5 manda sütü şeklindedir. Keçi sütünün %95'i Yunanistan, İspanya ve Fransa'da üretilmektedir. Koyun sütünün %98'i de Yunanistan, İspanya, Fransa ve İtalya'da üretilmektedir. Ayrıca İtalya ciddi manda sütü üretimi olan tek üye ülkedir. Yeni üye ülkeler içinde Macaristan, Malta ve Kıbrıs Rum Kesimi inek sütü harici süt üretiminde ciddi pay sahibi üye ülkelerdir (Mahon, Bisval ve Tissot, 2005: 4). 2003 yılı dünya süt üretimi bir önceki yıla göre yüzde 1,37 oranında artış göstermiştir. AB, ABD, Yeni Zelanda ve Meksika'da süt üretimi artış gösterirken; Rusya, Avusturya, Arjantin, Kanada ve Çin'de toplam süt üretiminde düşüş gerçekleşmiştir (İçöz ve ark., 2005: 7).

2.3.7. Türkiye'de Süt Sanayi Kapasitesi ve Mamul Madde Dağılımları

Üretimdeki verimsizlikle beraber süt işleme tesislerinin de kapasite kullanım oranları oldukça düşüktür. Tablo 2.20'de 1998-2000 yılları arasında KKO (kapasite kullanım oranı) sterilize sütte %73,9'dan %43,8'e, pastörize sütte %30,4'den %7,9'a, ayran %40,7'den %35,5'e, tereyağında ise %77,2'den %50,8'e düşmüşken, yoğurttan %36,9'dan %37,8'e, beyaz peynirde %12,9'dan %20,9'a, kaşar peynirinde ise %14,2'den %18'e yükselmiştir. KKO genellikle düşük olmakla beraber pastörize sütteki düşüş dikkat çekicidir.

Tablo 2.20: Süt ve Süt Ürünleri İşyeri Sayısı, Kurulu Kapasite, Üretim ve Kapasite Kullanım Oranları (1998-2000)

Ürün Adı	1998				2000			
	İşyeri Sayısı (Adet)	Kurulu Kapasite (Ton/Yıl)	Üretim (Ton)	KKO	İşyeri Sayısı (Adet)	Kurulu Kapasite (Ton/Yıl)	Üretim (Ton)	KKO
Sterilize Süt	15	299.783	221.635	73,9	10	415.372	181.821	43,8
Pastörize Süt	52	414.722	126.186	30,4	37	1.792.497	142.182	7,9
Aromalı Süt	1	2.240	5.500	245,5	1	3.055	3.529	115,5
Yoğurt	800	622.109	229.570	36,9	860	826.868	312.667	37,8
Beyaz Peynir	860	1.174.332	151.686	12,9	803	1.108.697	231.602	20,9
Kaşar Peyniri	1767	392.872	55.946	14,2	478	327.333	58.865	18,0
Tulum Peyniri	75	20.559	2.464	12,0	94	15.104	3.614	23,9
Eritme Peynir	6	6.664	1.744	26,2	7	13.965	8.124	58,2
Ayran	100	82.547	33.615	40,7	167	142.068	50.480	35,5
Krema	28	181.164	160.183	88,4	35	3.135	1.527	48,7
Pey. Altı Suy. Tozu	3	5.773	1.337	23,2	4	12.836	3.926	30,6
Süzme Yoğurt	77	17.202	9.002	52,3	24	3.249	1.315	40,5
Süttozu	6	36.380	3.573	9,8	7	27.450	9.019	32,9
Tereyağı	298	136.834	105.589	77,2	312	58.886	29.902	50,8
TOPLAM	4.088	3.393.181	1.108.030	32,7	2.839	4.750.515	1.038.573	21,9

Kaynak: TKB, Gıda Sanayi Envanteri (1998-2000).

Süt ve süt ürünlerinde kendine yeterlilik durumu açısından 2002 yılında %0,1'lik fazlalık, 2003 yılında %0,2'lik bir yetersizliğin olduğu Tablo 2.21'den görülmektedir.

Tablo 2.21: Ürünler Bazında Kendine Yeterlilik Oranı (%)

Ürünler	Kendine Yeterlilik Oranı (%)		
	2002	2003	2004*
Mezbaha Ürünleri Sanayii	87,0	89,2	88,2
Süt ve Süt Mamulleri Sanayii	100,1	99,8	99,9
Su Ürünleri Mamulleri Sanayii	101,2	100,7	101,1
Tahıl ve Nişasta Mamulleri Sanayii	100,9	101,7	102,1
Meyve Sebze İşleme Sanayii	170,1	171,9	184,7
Bitkisel Yağ Sanayii	83,5	87,1	83,6
Şeker, Şekerli Mam. San. Ve Diğ.	106,3	109,4	111,5
Yem Sanayi	97,1	97,4	97,5
TOPLAM	100,7	101,9	102,1

Kaynak: DİE, 2003.

2.3.8. Türkiye'de Sektörle İlgili Yasal Düzenlemeler

Ülkemizde süt ürünleri dahil gıda sektörüne yön veren kanun 27.05.2004 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe giren 5179 Sayılı Gıdaların üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair KHK'nın Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun'dur. Bu Kanun; gıda güvenliğinin teminine, her türlü gıda maddesinin ve gıda ile temasta bulunan madde ve malzemelerin hijyenik ve uygun kalitede üretimine, tasnifine, işlenmesine, katkı ve gıda işlemeye yardımcı maddelere, ambalajlama, etiketleme, depolama, nakil, satış ve denetim usulleri ile yetki, görev ve sorumlulukları ile risk analizine, ihtiyatî tedbirlere, gıda ile tüketici haklarının korunmasına, izlenebilirlik ve bildirimlere dair hususları kapsar (Resmi Gazete, 05.06.2004). 3285 sayılı Hayvan Sağlığı Zabıtası Kanunu ve Yönetmelikleri de sağmal hayvanların, ticari sütçülük hususları hakkında düzenlemelere sahiptir.

5179 sayılı Kanuna bağlı Yönetmelik ve Tebliğlerle de mevzuat desteklenmiştir. Doğrudan süt ve süt ürünlerine yönelik Türk Gıda kodeksi Yönetmeliği tebliğleri bulunmakta olup, bunlar; Çiğ Süt ve ısıtılmış işlem görmüş İçme Sütleri Tebliği, Fermente Sütler Tebliği, Dondurma Tebliği, Krema ve Kaymak Tebliği, Koyulaştırılmış Süt ve Süttozu Tebliği, Yenilebilir Kazein ve Kazeinat Tebliği, Koyulaştırılmış Sütlerden ve Süttozundan Numune Alma Metodu Tebliği, Koyulaştırılmış Süt ve Süt Tozunun Analiz Metodları Tebliği'dir.

Mevzuat çoğunlukla sektörün sanayi kısmının denetlenmesine, ürün özelliklerinin belirlenmesine, piyasa standartlarının sağlanmasına yöneliktir. Çiğ süt piyasasını doğrudan ilgilendiren ve çiğ süt standartlarını belirleyen tebliğ Çiğ Süt ve ısıtılmış işlem görmüş İçme Sütleri Tebliği'dir. 14.02.2000 tarihinde yürürlüğe giren tebliğin amacı; çiğ sütün; ısıtılmış işlem görmüş içme sütü, süt ürünleri ve süt bazlı ürünlerin imalatında kullanılan sütlerin, teknolojisine uygun ve hijyenik şekilde üretimi, depolanması, taşınması ve pazarlanmasını sağlamak üzere

özelliklerinin belirlenmesidir. Bu Tebliğ hükümleri inek, koyun, keçi ve mandadan elde edilen çiğ sütler ile ısıtılmış süt ve içme sütlerini kapsar. Bu tebliğde çiğ süt için hayvan sağlığı şartları, süt üretim işletmesi hijyen kriterleri, sağım, alet ve ekipman hijyen hususları, çalışanların hijyen kriterleri, üretim hijyeni, çiğ inek, manda, keçi ve koyun sütünün mikrobiyolojik standartları, süt toplama merkezlerinin taşınması gereken şartlar, standardizasyon ve üretim merkezlerinin taşınması gereken şartlar, çiğ sütün protein, süt asiti, yağ, yağsız KM ve yoğunluk kriterleri açısından standartları belirlenmiştir (Resmi Gazete, 14.02.2000).

Mevcut mevzuata paralel olarak TKB tarafından tamamlanmış ve halen yürütülmekte olan projeler: Çiğ Sütte Kalıntı İzleme Planı, Çiğ Sütlerde Toplam Bakteri Sayısı ve Somatik Hücre Sayısı Denetim Planı, Peynirlerde Bakteriyolojik Güvenliğin İzlenmesi Projesi, Hayvancılık İşletmelerinin Kayıt Altına Alınması Projesidir (Gıda Güvenliği Eylem Planı, 2005: 27).

3. SÜT SEKTÖRÜNÜN ORGANİZASYON YAPISI

Sektörün ulusal ve uluslar arası organizasyon yapısının ortaya konulabilmesi için Dünya’da ki paydaş örgütlerin, Türkiye’deki örgütlenmelerin, örgütlenme modellerinin ve örgütlenmelerden beklentilerin bilinmesi gerekmektedir.

3.1. Dünya’da Sektörün Paydaş Örgütleri

Dünya’da süt sektörüne ve piyasasına yön veren, hayvancılık ve süt politikalarının oluşumunda söz sahibi kuruluşların başlıcaları Avrupa Süt Birliği (EDA), Latin Amerika Süt Federasyonu (FEPALE), Uluslar arası Süt Federasyonu (IDF), AB Et Sanayi İrtibat Merkezi (CLITRAVI), Avrupa Canlı Hayvan ve Ticareti Derneği (UECBV), ABD Sığır Eti Üreticileri Birliği (NCBA) ve ABD Et İhracatçıları Federasyonudur (USMEF).

AB’de hayvancılık ve süt sektörüne yön veren, süt politikalarını oluşturan ve süt sektörünün yapısal çerçevesini belirleyen 3 önemli kuruluş vardır. Bunlar Avrupa Süt Birliği (EDA), Avrupa Et Sanayicileri Derneği (CLITRAVI) ve Avrupa Birliği Canlı Hayvan ve Et Ticareti Birliğidir (UECBV). EDA birliğin süt sanayinde ortak sesi olarak öne çıkmaktadır. Birliğin etkin ve rekabetçi yapısını koruyan, tüketicinin uygun fiyata yüksek kaliteli ürüne ulaşmasını sağlayan, hammadde tedarikinde üreticiye uygun ödemeleri yapan dinamik bir örgüttür. CLITRAVI, Avrupa Et Sanayicileri Derneği, 1958 yılında kurulmuş olup birliğin et endüstrisini temsil eder. UECBV canlı hayvan ticareti, canlı hayvan borsaları, canlı hayvan alım-satımı ile uğraşan birlikler ve et ticareti ile uğraşan işletmelerin, mezbahaların, kesim hanelerin ve et işleme tesislerinin ulusal düzeyde temsilcilerinden oluşan bir federasyondur.

3.2. Türkiye’de ki Örgütlenmeler

Türkiye’de süt sektörünün organizasyon yapısında üreticiden tüketiciye çeşitli varyasyonlar görülmektedir. Süt üreticiden direk tüketiciye, üreticiden süt birlikleri ve kooperatifleri aracılığıyla işlenmek üzere sanayiye, üreticiden direk sanayiye, sokak sütçülüğü aracılığıyla herhangi bir işleme maruz kalmadan direk tüketiciye veya üreticinin çevresi ve kendisi için öz tüketim maksadıyla pazarlanmaktadır. Hayvancılık sektöründe en büyük destek Sığır Yetiştiricileri Merkez Birliği tarafından sağlanmaktadır. Diğer bir destek ise Hayvancılık Kooperatifleri Merkez Birliği tarafından sağlanmaktadır. Süt piyasasında örgütlenmeyi sağlayan tek ciddi sanayi örgütlenmesi SETBİR’dir (Süt, Et ve Gıda Üreticileri Birliği). Organizasyon öncelikle AB standartlarına uyumu amaç edinmiştir. Üreticiyi koruyarak sütün genellikle sanayiye pazarlanması Süt üreticiler Birliği tarafından gerçekleştirilmektedir. Sektörün paydaş diğer bir kurumu ise Tusedad’dır (Tüm Süt, Et ve

Damızlık Sığır Yetiştiricileri Derneği). Genel olarak organizasyon yapısı bu organizasyonların etkileşimi ile şekillenmektedir.

Ek-1’de de görüldüğü üzere, coğrafi yerleşim yerlerine göre değişmekle beraber, Türkiye’de karmaşık bir pazarlama ağı mevcuttur. Bu pazarlama kanalları yapısı içinde üretici ürününü istediği fiyata satamamakta tüketici de pahalıya tüketmek zorunda kalmaktadır. Kooperatiflerin ve birliklerin pazarlama etkinlikleri oldukça düşüktür.

Süt üreticiden tüketiciye ulaşıncaya kadar bir çok aşamadan geçmektedir. Değişik pazarlama kanallarına bağlı olarak farklı marjlar oluşmaktadır. Üreticinin düşük fiyatla ürününü pazarlamak zorunda kalması ve tüketicinin pahalıya tüketmek zorunda kalması aracı marjlarının yüksek tutulmasından kaynaklanmaktadır. Üretimde istikrarlı ve büyüyen bir gelişim, üreticinin ürününü gerçek fiyatında satabilmesi, tüketici fiyatlarının düşürülebilmesi, piyasanın istikrarlı bir gelişim gösterebilmesi için pazarlama kanallarının etkin bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Bunun yanında üreticinin güçlü örgütlenmesi, devlet tarafından piyasa müdahale kurumlarının oluşturulması ve bunun yasal temellerinin atılması gerekmektedir.

3.2.1. SETBİR (Türkiye Süt, Et ve Gıda Sanayicileri Birliği)

SETBİR, Türkiye Süt, Et ve Gıda Sanayicileri Birliği, 1976 yılında süt ve et sektörünün ve ona bağlı olan sanayinin gelişmesine yönelik olarak çok özel amaçlarla kurulmuş bir dernektir. Birlik 74 üyesi ile birlikte AB entegrasyon sürecindeki sektörel gereklilikler üzerinde yoğunlaşmakta, sektör içindeki ağları destekleme ve hükümetle sanayi arasında aracı rolü oynama gibi yollardan yardım etmektedir. SETBİR, sektörü en üst düzeyde temsil eden kuruluşlardan biri olup sektör için bir marka niteliği taşımaktadır. Temel olarak süt, et ve gıda sanayinin gelişmesi, ürün işleyen fabrikaların teknoloji altyapılarının Avrupa Birliği standartlarına kavuşması için destek sağlamayı, bu yönde çalışmalar gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. SETBİR aynı zamanda hükümetler ile sanayi arasında bilgi alışverişi ve iletişim için köprü görevi üstlenmektedir. Yılda 10 milyar litre sütün 3,5 milyar litresi SETBİR üyeleri tarafından işlenmektedir. Toplam süt üretiminin %35 ‘inin SETBİR tarafından işlendiği göz önüne alındığında, organizasyonun sektörde ne denli etkin ve aktif bir duruş sergilediği dikkat çekmektedir.

SETBİR 2006 yılında canlı hayvan ticareti, canlı hayvan borsaları, canlı hayvan alım satımı ile uğraşan işletmelerin, mezbahaların, kesim hanelerin ve et işleme tesislerinin ulusal düzeyde temsilcilerinden oluşan bir federasyon olan UECBV (Avrupa Canlı Hayvan ve Et Ticareti Derneği) üyeliğine kabul edilmiştir. 2006 yılının Mayıs ayında AB’ye tam üye ülkelerin süt sektörünü temsil eden, Avrupa süt endüstrisinin haklarını siyasi otorite, yönetim

ve uluslar arası platformlarda temsil eden ve koruyan, AB üyesi ülkelerin süt ve süt ürünleri üretimiyle ilgili sivil toplum kuruluşlarını üye olarak bünyesinde barındıran EDA'ya (Avrupa Süt Birliği) üyeliği kabul edilmiştir.

SETBİR' in süt, et ve gıda sanayine karşı üstlendiği sorumluluklarını yerine getirmek için tanımladığı temel görevler;

- Süt ve süt mamulleri, et ve et mamulleri sanayicilerine mesleki, sosyal, teknik ve ekonomik yönlerden rehberlik etmek
- Türkiye'de hayvancılığının gelişmesine destek olmak, Halk sağlığına uygun, kalite ve maliyet açısından dünya pazarlarında rekabet gücü yüksek ürün sunma hedefinin gerçekleştirilmesini desteklemek
- Ülke içinde artan üretime yeterli talep yaratılmasına ve dış pazarlarda ihracat imkanları oluşturulmasına katkı sağlamak
- İç piyasada gerek üyeler arasında gerekse üyelerine karşı yapılan ve yapılabilecek olan haksız rekabeti önlemek
- Üyelerinin ortak yararlarını korumak ve aralarında dayanışmayı sağlamaktır.

Derneğin kendi bünyesinde bir ana tüzüğü bulunmakta ve üyelik prensipleri de bu tüzük çerçevesinde belirlenmektedir. Tüzük kapsamında üyelik şartları, üyelikten çıkma ve çıkarılma, asil üyelik, fahri üyelik, onursal üyelik gibi kavramlar açıklanmakta ve kişi ve kuruluşların dernekle ilişkilerinin çerçevesi ve prosedürel işleyiş açıklanmaktadır.

Genel tüketici haklarının organize bir biçimde korunması amacıyla nihai tüketiciye ulaşan gıda maddelerinin üretim standardını ve kalitesini tespit ve temine yönelik çalışma prensiplerini ilgili makamlara aktarmak, bu girişimlerin takipçisi olmak SETBİR' in ana stratejileri arasında gösterilmektedir. Ürün işleyen fabrikaların teknik düzeylerini yükselterek AB standartlarına ulaştırmak ve modernize olmalarını sağlamak SETBİR' in önemli faaliyetlerinden biridir. Kurum, ulusal ve uluslararası projeler yardımı ile üretim ve işleme kolaylıklarını geliştirmek ve yaymak için gayret sarf etmektedir. Bu amaçla SETBİR' in ortağı olduğu AB projeleri mevcuttur. Birliğin amacı, Türkiye' deki hayvancılık sektörünün ve buna bağlı hayvancılık sanayinin ihmal edilmiş noktalarını ayağa kaldırmak, güncelleştirmektir. Bu noktada SETBİR' in en önemli amacı, global dünya ile barışık, ona uyum sağlamış bir tarım- hayvancılık politikasının ve bunlara bağlı hayvancılık sanayinin ülkemiz gündemine ağırlıklı olarak girmesini sağlamak olarak özetlenebilir. SETBİR, bu

çalışmalarında hammadde sorununu ve kayıt dışı ile mücadeleyi öncelikli konular olarak belirlemiştir.

Diğer bir yandan birliğin sektörde tekelleşme yarattığı dönem dönem gündeme gelmektedir. 1999 yılında Rekabet Kuruluna yapılan ve incelemeye alınan bir şikayette de şikayete konu iddiaların başında süt sanayicilerinin SETBİR adı altında tekelleştikleri ve düşük kapasite kullanımı ile kendilerini riske atmadan kar elde ettikleri gelmektedir.

3.2.2 Hayvancılık Kooperatifleri Birliği

Merkez Birliğin'e bağlı birliklerin amacı küçük ve büyükbaş ile kanatlı, arı, hayvan ve bunlara ait ürünlerinin üretimi, işlenmesi, pazarlanması ve verimlerinin artırılması için ıslah çalışması yapmaktır. Diğer hedefleri ve uygulamaları sektörün rekabet gücünü arttırmak ve hayvansal üretimin ekonomik olmasını sağlamaktır. Soy kütüğü kayıtlarının yapılması ile hayvan ırklarının ıslahını damızlıkların sağlıklı ve hijyenik koşullarda yetiştirilmesini ve hastalıklardan arı bir şekilde üreticilere intikali ve korunmasını bölge birlikleri aracılığıyla sağlamaktadır.

Merkez Birlik birlik ve kooperatif çalışmalarını kontrol eder, ulusal platformlarda temsil ve işbirliği sağlar, birlik ve kooperatif ilişkilerini düzenler ve geliştirir. Her türlü hayvan ıslah çalışmalarını yapmak, birlik ve kooperatiflere üye üreticilere eğitim çalışmaları yapmak, kooperatifçiliği geliştirmek yine Merkez Birliğin amaçları arasındadır.

Merkez Birliği aşağıdaki konularda faaliyet gösterecek bölge birliklerinin kurulmasını sağlar, kendine bağlı birlikleri çalışmaları konusunda yönlendirir, hayvancılığın geliştirilmesi için projeler oluşturur, eğitim çalışmaları yapar ve kendine bağlı birlikleri denetler. Her çeşit hayvancılık ve hayvansal ürünün istihsal, imal, nakil, depolama işlerinin yapılmasında ortaklara yardımcı olur.

- Amaçları kapsamındaki hayvanların ırklarını iyileştirmek, verimlerini arttırmak için her türlü ıslah çalışması, tabii tohumlama, suni tohumlama, embriyo transferi, genetik kopyalama, diğer biyoteknolojik faaliyetler ile soy kütüğü kayıtlarının tutulması, pedigrî düzenlemesi ve damızlık hayvanlar ile sperma ithalini yapmak veya ortak birlikler vasıtasıyla yaptırmak. Bakanlığın uygulamaya koyduğu hayvan ıslah programı kapsamında ön soy kütüğü ve soy kütüğü kayıtlarını ortak bölge birliklerine tutturmak.

- Bakanlığın hayvancılığa ve yem bitkilerine verdiği teşvik ve desteklerinin tasdiklerini ortak bölge birliklerine ana sözleşmelerindeki gerekli madde değişikliğini yaptırarak sağlamak

- Ortak birliklere üye, proje uygulayacak kooperatiflerin damızlık, büyük ve küçük baş hayvanların bölge birliklerince yurt içinden ve yurt dışından teminini sağlamak.

3.2.3 TÜSEDAD (Tüm Süt, Et ve Damızlık Sığır Yetiştiricileri Derneği)

Tüm Süt, Et ve Damızlık Sığır Yetiştiricileri Derneği ülke hayvancılık sektöründe işletmelerin sağlam alt yapı ve temellerle oluşmasını amaç edinmiş bir dayanışma derneğidir. Tarım sektöründe güncel ve objektif bilgiye ulaşım hizmetini amaç edinmiş bir bilgi platformudur. Bu hizmeti seminerler ve internet yoluyla vermeye çalışan derneğe soğutma kazanı, merkezi sağım sistemi ve 50 yataklık ahır bulunan veya planlayan her kişi veya işletme üye olabilmektedir.

Dernek Türkiye'nin süt ürünleri, et ve damızlık hayvan ihracatını mümkün kılmının ancak uluslar arası standartlarda, kalitede ve fiyatta ürünün arzı ile sağlanabileceği görüşündedir. Derneğe göre tarladan ve ahırdan sanayinin kapısına kadar uzanan süreç sonunda sanayiye teslim edilen hammaddenin işleme tesislerinde ileri teknoloji ve pazarlama araçları ile yüksek bir gelir kalemine dönüşmesi ülke için büyük bir hedef olmalıdır.

Derneğin amacı Türkiye'deki hayvancılık işletmelerinin verimli ve etkin çalışması için gerekli üretici dayanışmasını sağlamayı ve üretilen ürünlerin uluslararası pazarda rekabetini temin etmeyi amaçlar. Bu amacın temini için üyelerinin menfaatleri doğrultusunda, iyileştirme ve geliştirme çalışmalarının daha verimli olmasını teminen tesisler, çiftlikler kiralayabilir, bunları işletebilir, yeni yatırımcı işletmelere danışmanlık verebilir, yön gösterebilir, kurumsal sermaye ve yabancı sermaye yatırımlarının hayvancılık alanına yönlendirilmesi ve uygulamalarda başarılı olunması amacıyla danışmanlık hizmetleri verebilir, işletmelerin dilek ve ihtiyaçlarını yetkili mercilerine iletebilir ve çözümler için çaba sarf eder, amacı ile ilgili olarak bildiriler yayınlatabilir, toplantı, seminer, konferans, sempozyum, panel, tur, sosyal ve kültürel toplantılar ve geziler düzenleyebilir ve yasaların ve ilgili mevzuat hükümlerinin öngördüğü şekil ve surette, amacını gerçekleştirmek için sair yasal faaliyetlerde bulunabilir. Genel kuruldan alınan yetki ile üst birliklere, federasyonlara, konfederasyonlara, uluslararası hayvancılık birlikleri ve enstitülerine üye olabilir, organizasyon, fuar, hayvan sergi ve panayırlarına katılabilir, hayvan ve hayvansal ürünlerin ihracatı ile damızlık ithalatı ve ihracatı konularında gerekli girişimlerde bulunabilir, dış ülkelerdeki hayvancılık ve hayvancılıkla ilgili kuruluşların çalışmalarını takip edebilir, bu konulardaki yenilikleri yayın ve eğitim yoluyla tüm işletmelere iletebilir, Bakanlıklar, müsteşarlıklar, odalar ve borsalar ile diğer sivil toplum kuruluşlarının düzenledikleri faaliyetlere ve yabancı ülkelerdeki benzeri faaliyetlere temsilci gönderebilir, dernek

amaçlarına yönelik görüşlerini iletir ve temasların sonuçlarını üyelerine yayabilir, teşvik mekanizmalarının geliştirilmesi ve üyelerinin etkin olarak yararlanması için kamu kurum ve kuruluşları ile işbirliği sağlayabilir, ithalat rejimi çerçevesinde iştegal alanına giren ürünlere yönelik uygulamalara yönelik temasları yapabilir, yasa ve yönetmeliklerde günün şartlarına göre yapılması istenen değişiklikler için her türlü girişim ile hükümet mercileri ile ilişkiler kurabilir, ihtiyaçları doğrultusunda taleplerde bulunabilir, işletmelerin ihtiyaç duyduğu eğitimleri yapabilir, seminerler düzenleyebilir, iyileştirme ve yetiştirme konularında yayın ve tercüme çıkarabilir, tüm bu faaliyetleri gerçekleştirmeyi teminen aktiviteleri projelendirip sponsorlar bulabilir, sponsorların katkılarını kabul edebilir, işletmelerin tüketim malzemeleri ve ihtiyaçları konusunda pazar araştırması yapabilir, raporlar düzenleyip tavsiye kararları alabilir (TÜSEDAD, 2006).

Derneğe göre sektördeki mevcut sorunların çözümü, uluslar arası standartlarda ürün sağlanabilmesi için öncelikle barınaklarda, sağımlı hanelerde, yemde, sağımlı sisteminde, ıslah sisteminde ve genetikte ve yönetimde standartların sağlanması gerekmektedir.

3.2.4 DSYB (Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği)

Hayvan Islah Kanunu'na (904 sayılı) eklenen bir madde ile kurulmuştur. İllerde Holstein, Montofon ve Simmenthal damızlık sığır yetiştirici birlikleri, merkezde de Türkiye Damızlık Sığır Yetiştiricileri Merkez Birliği kurulmuştur. Merkez birliğe üye olan 45 birlik bulunmakla beraber üye olmayan 15 birlik mevcuttur. Sığır Yetiştiricileri Merkez Birliği'nin 65 ilde birimi olmakla beraber damızlık hayvan ithali, ithal semen sağlanması gibi desteklerin sektöre kanalize edilmesini sağlamaktadır (Antalya Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği, 2008).

Türkiye'de Damızlık Sığır Yetiştiricileri Derneği üyesi 10.463 işletme vardır. Derneğe üye işletmelerde süt verimi inek başına yıllık 4.706-5.897 ton/baş arasındadır (Antalya Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği, 2008).

Üyelerini yurt içi ve yurt dışında temsil etmek, çıkarlarını korumak, yasa ve yönetmeliklerde belirtilen amaçlarının gerçekleştirilmesi doğrultusunda faaliyetlerini yönlendirmek, soy kütüğü, ön soy kütüğü ve döl kontrol faaliyetlerini yürütmek, üyelerinin hayvanlarına sağımlı ve suni tohumlama hizmetleri vermek, üyelerin damızlık materyal, alet-ekipman, soy kütüğü ve ön soy kütüğü, kaba ve kesif yem vs. ihtiyaçlarını sağlamak, dağıtmak ve pazarlamak, hizmet içi gerekli kadro ve donanımları oluşturmak, üyelerin hayvanlarının satışını organize etmek, bu amaçla fuar ve sergi kurmak, kurulan fuarlara katılmak ve yetiştirilen ırkları tanıtmak, üyelerin yetiştirdiği ürünlerin değer fiyatına satışını sağlayacak, her türlü pazarlama organizasyonları ve ürün işleme tesislerini kurmak, kiralamak

ve işletmek, hayvancılık işlemleri ile ilgili her türlü sigorta hizmetlerini yapmak veya yaptırmak ve kredi temini konusunda üyelerine yardımcı olmak Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği'nin başlıca faaliyet gösterdiği alanlardır. Birliğin üyelerine sağladığı faaliyetler; pazarlama, suni tohumlama, sağlık hizmetleri, girdi temini, eğitim, üretim, haberleşme ve sosyal dayanışmadır (Küçükkuru, 2008: 9-11).

BAB'da birliğe üye Burdur Holstein, Antalya Holstein ve Isparta Holstein Damızlık Sığır Yetiştirici Birlikleri bulunmaktadır.

3.2.5. Süt Birlikleri

Süt Birlikleri 06.07.2004 tarih ve 25514 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 5200 Sayılı Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu ile birlikte yasal zemin kazanmıştır. Kanunun amacı; üretimi talebe göre planlamak, ürün kalitesini iyileştirmek, kendi mülkiyetine almamak kaydıyla pazara geçerli norm ve standartlara uygun ürün sevk etmek ve ürünlerin ulusal ve uluslar arası ölçekte pazarlama gücünü artırıcı tedbirler almak üzere tarım üreticilerinin, ürün veya ürün grubu bazında bir araya gelerek, tüzel kişiliği haiz tarımsal üretici birlikleri kurmalarını sağlamaktır (Resmi Gazete, 06.07.2004). Tüm tarımsal üretici birliklerini kapsayan bu kanun kapsamında süt birlikleri kurulmuştur.

Süt Birlikleri ve kooperatifleri sütün sanayiye pazarlanmasında önemli rol üstlenmekte olup, tüzel kişiliğe sahip bu birimler, son dönemde hükümetin tam desteğini de alarak süt toplamadan soğutma tankları sağlanmasına, süt kalite kontrolünden sütün diğer işleyicilere satışına uzanan çeşitli alanlarda destek sağlamaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken husus sektörün halen bir değişim ve yer yer yapılanma süreci içerisinde olması ve daha sanayileşmiş süt sektörüne özgü örgütsel gelişmelere paralel ve yakın bir çizgiyi başlangıç olarak hedef almasıdır. Süt Birliklerinin amacı üreticinin haklarını örgütsel bir duruş sergileyerek korumak ve aynı zamanda kaliteli süt pazarlanmasını sağlayarak sanayiciye de fayda sağlamaktır (Manavgat Süt ve Süt Ürünleri Üreticileri Birliği, 2008).

Türkiye'de tarımsal süt üreticilerine bağlı 69, tüm diğer birliklerle beraber 126 birlik bulunmaktadır. Toplam hayvansal üretimle ilgili 212 üretici birliği bulunmakta olup, bunların yaklaşık %60'ı süt üretici birlikleridir (TUGEM, 2008).

Dünyada süt birliklerinin ve kooperatiflerinin üretime katkıları ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Brazilya'da birlik ve kooperatifler süt üretiminin %39'undan, Norveç'te %99'undan, Polonya'da %75'inden, Slovenya'da %72 sinden ve Uruguay'da %90'ından sorumludurlar (www.ica.coop, 05.02.2008).

3.2.6. Ulusal Süt Konseyi

23 Eylül 2008 tarihinde süt sektörü ile ilgili bazı stratejilerin ve politikaların geliştirilmesine zemin olabilecek Ulusal Süt Konseyi'nin oluşturulması amacıyla "Ulusal Süt Konseyi Kuruluş ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik" Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdi. Yönetmeliğin amacı; 5488 sayılı Tarım Kanununda belirtilen ulusal tarım politikaları çerçevesinde çalışmalar yapmak üzere; süt üreticilerin ve sanayicilerin oluşturdukları birlikler, dernekler, kooperatifler, süt ile ilgili çalışmalar yapan araştırma ve eğitim kurumları, meslek odaları, tüketici örgütleri ile kamu kurum ve kuruluşlarının bir araya gelerek tüzel kişiliği haiz bir Ulusal Süt Konseyi kurmalarını sağlamak ve konseyin kuruluş, işleyiş, yönetim ile görev, yetki, denetim ve gelirleri kapsamında yer alan çalışma usul ve esasları düzenlemektir. Üretici ve sanayici alt gruplarının her birinden en az dörder üyenin başvurusunun ardından resmi onay (TKB onayı) ile kurulacak olan konseyin merkezi Ankara'dır. Konseyin tarafından gerçekleştirileceği planlanan faaliyetler şunlardır (Resmi Gazete, 23.09.2008):

- Sektörle ilgili alınan kararları yılda en az bir kez Tarımsal Destekleme ve Yönlendirme Kuruluna rapor etmek
- Sektörle ilgili verileri toplamak, ulusal ve uluslar arası sektörel gelişmeleri takip ederek stratejiler belirlemek, uygulamak ve uygulanmasına yardımcı olmak
- Hazırlanacak düzenli raporlarla süt sektörüne yönelik kararlar alan ilgili kurumların bilgilendirilmesini ve kamuoyu oluşturulmasını sağlamak
- Süt sektöründe piyasa ve fiyat istikrarının sağlanması için gerekli çalışmaları yapmak, süt ürünleri üretimi, tüketimi ve ticaretinin geliştirilmesine yönelik faaliyetlerde bulunmak
 - Belirli zamanlarda bölgelere göre sütün maliyetini tespit ederek ilan etmek
 - Uluslar arası benzer kuruluşlarla işbirliği yapmak ve gerekirse üye olmak
 - Gerekliğinde temsilcilikler ve şubeler açmak
 - Faaliyet konuları ile ilgili toplantı, sempozyum, panel, seminer, konferans, kongre ve çalıştaylar düzenlemek
- Sektörde yüksek kalitede üretimin gerçekleştirilmesi, standardizasyon ve sertifikasyonun sağlanması, piyasanın izlenmesi, kayıt altına alınması ve kalite kontrol sistemlerinin geliştirilmesi için gerekli politikaların belirlenmesinde ve uygulanmasında yardımcı olmak
- Tüketici bilincini geliştirmek

- Sektörün yapısal sorunlarının çözülmesi ve uluslar arası rekabet gücünün artırılması, arz düzenlemesi ve üretimin çeşitlendirilmesi dahil gerekli önlemlerin alınması
- Yöresel süt ürünlerinin üretimi, ulusal ve uluslar arası alanda tanıtımı, tescili ve pazarlanması için gerekli çalışmaları yapmak
- Avrupa Birliği'ne uyum ve müktesebatın uygulanması için gerekli faaliyetlerin gerçekleştirilmesine katkıda bulunmak
- Sektörle ilgili eğitim, yayım ve danışmanlık hizmetlerini yürütmek
- Üretici ve tüketicileri organik üreticilik ve iyi tarım uygulamaları konularında bilgilendirmek ve teşvik etmek
- Sektörle ilgili yapılan faaliyetler hakkında görüş bildirmek
- Sektörde fikri, sınai ve ticari mülkiyet haklarının korunmasına yardımcı olmak ve markalaşmayı teşvik etmek

Konseyin oluşumu; sektörde planlı bir hareketin, ulusal politikalar ve stratejiler oluşturulmasının ilk adımı olarak görülmekte ve Yönetmelik kapsamında sektörle ilgili birçok düzenlemeyi de getireceği görülmektedir. Konseyin üretici, sanayici, tüketici, birlikler, dernekler, kooperatifler, araştırma kurumları ve meslek odaları gibi bir çok oluşumdan oluşması objektif bir faaliyet çerçevesi çizmekte olup, diğer yandan sektörün farklı kutuplardaki paydaşlarının varlığı da -menfaat çatışmaları- konseyin hantal bir yapı içerisinde sektörel kararları yavaş ve geç alabileceği tehlikesini beraberinde getirmektedir.

3.3. Örgütlenme Modelleri

Düşük sermayeler ile küçük işletmelerin ortak olmasına ve güç birliği yapmalarına olanak sağlayan kooperatifler toplu alımla ucuz girdi temin etme, ortak mülkiyetle yeni teknolojilerden küçük üreticinin yararlanmasını sağlamak, eğitim ve yayım hizmetleriyle üretimi iyileştirmek, toplu pazarlama yaparak ürün fiyatını gerçek seviyeye çekmek, en küçük yerleşim yerlerine kadar kurulabilmesi, yetiştiricilerin haklarını her alanda savunmak ve demokrasinin ülkede kurumsallaşmasına destek olmak gibi amaç ve hedefleri ile güçlü yanlarını da ortaya çıkarmaktadır. Kooperatif tipi örgütlenmelerde zayıf yönler ise; seçilen başkanın çok uzun süreler başkan olması ve değiştirilmesinin çok zor olması, pratikte başkanın kararlarının yönetim kurulu kararlarının üstünde olması, denetleme kurulunun etkin olmaması ve varlığının hissedilmemesi, yöresel kooperatiflerin sermayelerinin çok düşük olması nedeni ile ortaklarına ve sektöre katkılarının yok denecek kadar az olması,

kooperatiflerle ilgili devlet politikalarının istikrarsız olması, siyasallaşma ve gruplaşmanın olması ve küçük yerleşim yerlerinde çok fazla etkin olabilmesidir (Kumlu, 2008: 2-27).

Türkiye’de süt sektöründeki en dinamik örgütlenme modelleri, bu örgütlenmelerin özellikleri, yetki mevzuatları, bağlı olduğu kamu kuruluşları, amaçları, üyelik şartları ve yönetim biçimleri Tablo 3.1’de gösterilmiştir.

Tablo 3.1: Süt Sektöründe Örgütlenme Modelleri

ÖRGÜTLENME MODELLERİ			
ÖZELLİKLER	TAR.KAL.KOOP.	DSYB	SÜT.ÜR.BİRL.
KURULUŞ YASASI	1163/3476	4631	5200
İLGİLİ BAKANLIK	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı		
AMAÇ	Sosyo-Ekonomik		Sosyo-Kültürel Hizmet
AMAÇ ÇEŞİTLİLİĞİ	Çoklu	Tek, bir ırkın genetik ıslahı	Tek ürün veya ürün grubu
ÜYELİK KOŞULU	Amaç birliği halinde serbest	Amaç birliği ve en az 5 baş inek	Pazara yönelik süt üretimi
ÜYELER	Üretici	Yetiştirici	Özel ve Tüzek kişiler
TERCİH EDENLER	Küçük işletmeler	En az 5 baş inek	Farklı
YÖNETİM BİÇİMİ	Demokratik		
YÖNETİME KATILMA	Eşit		
GELİR BÖLÜŞÜMÜ	Alış-veriş oranında	-	-
EN KÜÇÜK KURULUŞ YERİ	Köy	İl	İlçe

Kaynak: Kumlu S., 2008.

Türkiye süt sektöründe en önemli aktif örgütlenmeler Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri (TKK), Damızlık sığır Yetiştiricileri Birliği (DSYB) ve Süt Üreticileri Birlikleri (SÜB)’dir. TKK 1163/3476 Sayılı Yasa ile kurulan köy bazlı örgütlenmeler olup, küçük ölçekli işletme örgütlenmesidir. DSYB 4631 Sayılı Yasa ile kurulabilen en az 5 baş inek sahibi yetiştiricilerin üye olabildiği süt sektöründe daha aktif bir örgütlenme biçimidir. SÜB 5200 Sayılı Yasa ile kurulabilen süt ürününün pazarlanmasına yönelik süt ticaretinin direk içerisinde olan en küçük ilçe bazlı bir örgütlenmedir. Pazarı etkileyebilme ve aktiflikleri bölgesel olarak değişmektedir. Bazı bölgelerde SÜB bazı bölgelerde DSYB daha etkin bir rol üstlenmektedir.

3.4. Örgütlenmelerden Beklentiler

Süt üretimini ve kalitesini yükseltmek amacıyla süt sektörüne yönelik olarak örgütlerden beklenenler;

- Üyelerin modern ahırlar kurmalarını, mevcut ahırlarını yenilemelerini ve genişletmelerini desteklemek ve/veya örgüt adına modern ahır kurmak ve/veya örgüt adına

ortak bir sağım hane ve sđt soğutma tankı kurmak ve/veya örgđt adına sđt toplama merkezi oluşturmak

- Damızlık kalitesini yükseltmek
- Hayvan sağlığı hizmetlerini kesintisiz vermek
- Kaliteli kaba yem üretimi için girişimde bulunmak
- Ahır, sağım yeri, bakıcı temizliği ve hijyenini sağlamak
- Eğitim-Yayım faaliyetlerini sürdürmek

Üretici kar seviyesinin saptanması ve yükseltilmesine yönelik beklentiler (Kumlu, 2008: 21);

- Her tür girdi ve çıktıların kayıt altına alınması
- Kayıtlar irdelenerek planlama yapılması
- Maliyetin düşürülmesine yönelik önlemler alınması
- Sđt fiyatlarında istikrar sağlanması için çalışılması
- Kendi sđt işleme tesisini kurma çalışmasına gayret göstermesi
- Dayanışma çerçevesinde bilinçli örgütsel duruş sergilemesi
- Yaşam standardını yükseltebilecek alternatifler aranmasına yönelik ar-ge çalışmalarının yapılması

4. TÜRKİYE VE AB'DE HAYVANCILIK VE SÜT SEKTÖRÜNE YAPILAN DESTEKLEMELER

Uygulanan iktisadi yaklaşım ve sistem ne olursa olsun her ülkede tarım sektörüne yönelik müdahaleler bulunmaktadır. Bu müdahaleler tarım sektörünün özelliğinin bir gereği olarak yapılmaktadır. Ekonomik sistem içerisinde tarımın önemli bir sektör olduğu da göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye gibi ülkeler için tarım sektörüne yapılacak müdahalelerin önemi artmaktadır. Genel olarak tarımsal destekleme politikalarında amaçlar; tarımsal ürün fiyatlarında istikrar ve ürünler arasında denge oluşturmak, üretici gelirlerinde karlılık ve adil bir gelir dağılımı sağlamak, tarımda yapısal gelişmeler ile uygun işletme yapılarını oluşturmak, tarımsal üreticilerin teknoloji, maliyet ve fiyat açılarından diğer dünya ülkeleri ile rekabet edebilir hale gelmelerini sağlamak ve ayrıca tüketicilere de uygun fiyattan, istenilen zamanda, istenilen yerde ve miktarda tarımsal ürün sunulmasına katkıda bulunmak olarak sıralanabilir (Özkaya ve ark., 1999: 7).

4.1. AB'de Hayvancılık ve Süt Sektörüne Yapılan Desteklemeler

Tarım ürünlerinin kısa bir süre içerisinde arz edilme gereksinimi, tarımsal ürünlerin doğa koşullarına bağlı olarak risk ve belirsizliğinin fazla olması, bununla beraber üreticilerin girdi ve ürün fiyatlarının oluşumunda etkisiz olmaları, piyasa ekonomisi içerisinde sektörün zayıf olması gibi sebepler tarımın her ülke nezdinde mutlaka desteklenmesi gereksinimini ortaya koymaktadır. Tarımın en önemli alt sektörlerinden biri olan hayvancılığın da desteklenmesi üreticiler açısından büyük önem arz etmektedir.

AB'de tarım sektöründe üreticilere yapılan destekler ve ürünler için verilen sübvansiyonların temelini Ortak Piyasa Düzenlemeleri (OPD) oluşturmaktadır. OPD tek pazar, topluluk tercihi ve ortak mali sorumluluk ilkelerine dayanmaktadır. Piyasa dengesinin gittikçe bozulması nedeni ile 1992 yılında yapılan Ortak Tarım Politikası (OTP) reformu ile OTP'nin temel aracı olan piyasa fiyatları desteği kısmen doğrudan gelir desteği sistemi ile değiştirmiştir. AB'de hayvancılık desteklemelerinde 2003 yılı itibariyle en fazla payı %18,77 ile sığır ve dana eti almakta, bunu %5,97 oranı ile süt ürünleri izlemektedir (SSOPDK, 2005: 25).

Birlikte süt ve süt ürünlerine uygulanan destekler, süt ürünlerine ithalat vergileri, ihracat sübvansiyonları, müdahale alımları, depolama yardımları, süt tüketiminin teşviki ve süt ürünlerinin bazı ürünlerde kullanılmasının teşvikine yönelik (hayvan yemi) sübvansiyonların verilmesini kapsamaktadır.

4.1.1. Özel Depolama Yardımları

Özel depolama yardımları ağırlıklı olarak kaymak, tuzlu ve tuzsuz tereyağ, kısmen de peynirler için verilmektedir. 224/2004/EC sayılı Komisyon Tüzüğü ve 224/2004/EC sayılı Komisyon Tüzüğü tereyağ ve peynir için özel depolama yardımlarının esaslarını belirlemektedir (SSOPDK, 2005: 26).

4.1.2. Pazarlama Yardımları

Yem olarak kullanılması düşünülen yağsız süt ve yağsız süt tozu için ve kazein ve kazeinat elde etmek için kullanılan yağı alınmış süte verilmektedir.

Süt ürünlerinde artış olması durumunda kaymak, tereyağı ve sadeyağın daha düşük fiyatlarda, kar amacı gütmeyen kurum ve kuruluşlar, askeri birlikler, dondurma ve unlu mamuller üreticileri için yardım verilmektedir. İşlenmiş süt ürünlerinin okul çocuklarına dağıtılmasına yönelik yardımlar da verilmektedir.

Süt için üretim kotaları ulusal düzeyde belirlenmekte ve işletmelere tahsis edilmektedir. Her üye devletteki kotaları aşan üreticiler cezalandırılmaktadır (SSOPDK, 2005: 28).

4.1.3. Mandıra Primi

2004-2007 yılları arasında uygulanan mandıra primi uygulaması 2004 yılı için 8,15 £/ton, 2005 yılı için 16,31 £/ton ve 2006-2007 yılları ve daha sonrası için 24,49 £/ton olarak belirlenmiştir.

4.1.4 İlave Ödemeler

2004'den 2007 yılına kadar üye devletler kendi sınırları içinde, kendileri için belirlenmiş global miktarları (€ olarak belirlenmiş) aşmayacak biçimde, üreticilere ek ödeme yapabilmektedir. Ödemeler her bir mandıra primini destekleyici biçimde yapılmaktadır. Ek Ödemeler alman süt ineği primi veya alan ödemelerine ek ödemeler şeklinde de yapılabilecektir (SSOPDK, 2005: 29).

4.1.5 Süt Ürünleri Üretim Fazlasının Değerlendirilmesi

Depolanan ürün fazlasından kurtulmayı amaçlayan bir destektir. Özellikle tereyağının unlu mamuller, dondurma ve diğer farklı gıda sanayi üretiminde kullanılması yoluyla bu amaç sağlanmaya çalışılmaktadır.

4.1.6 Diğer Destekler, Ödemeleri ve Koşulları

Bu desteklerin yanında sektörün rekabet şansının iç pazar korumaları nedeniyle düşük olması sebebiyle küspelerin hayvan yemi olarak kullanılması özendirilmiştir. Yağsız süt ve süt tozunun yem maddesi olarak kullanılması için destek verilecekse her yıl hedef fiyatla

birlikte duyurulmaktadır. Ayrıca Birlik belirli bir kaliteyi sağlamak şartıyla yağsız süttten kazein üretimine destek verebilmektedir.

Ortak Tarım politikası kapsamında AB 2005 yılından itibaren çiftçilere üretimden bağımsız tek ödeme yapılması uygulamasını 29/09/2003 tarihli ve 1782/2003 sayılı Konsey Yönetmeliği ile başlatmış bulunmaktadır. Uygun şartları sağlamak şartı ile çiftçiler her türlü tarım ürününde tek ödemeden yararlanmak üzere başvuruda bulunabilmektedirler. Tek ödemeden faydalanılabilmesi için tarım arazilerinin iyi koşullarda tutulması, hayvan ve bitki sağlığına dair standartların karşılanması, çevre koruma ve hayvan refahı gibi bir dizi koşula bağlanmıştır. Bu koşulların oluşturulamaması durumunda ödemeler %5 ila %15 arasında kesintiye uğramakta olup, olumsuz koşulların devam etmesi halinde ödemelerin en az %20 oranında kesintiye uğraması hatta sona erdirilmesi söz konusu olabilmektedir. 10 üye ülke (Avusturya, Belçika, Danimarka, Almanya, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Portekiz ve İngiltere), 2005 yılından itibaren ödeme sistemini uygulamaya koymuş, 5 üye ülke (Finlandiya, Fransa, Yunanistan, İspanya ve Hollanda) 2006 yılında, 2 üye ülke de (Malta ve Slovenya) 2007 yılında uygulamaya koymuştur. Yeni katılan 8 üye ülke ise, sistemi en geç 2009 yılında uygulamaya başlayacaklardır (SSOPDK, 2005: 32-39).

2003 OTP reformları ile müdahale fiyatları, vergiler, okul sütü sübvansiyonları, mandıra primi ve ilave ödemeler üzerine getirilen düzenlemeler Tablo 4.1'de gösterilmiştir. Bu çerçevede tarım sektörünün geneline paralel olarak süt piyasa destekleri gelecekte daha sık kurallara dayalı bir müdahale yaklaşımına kaymaktadır (Koç, Işık ve Erdem, 2008: 13).

Tablo 4.1: Süt ve Süt Ürünlerine Yönelik 2003 OTP Reform Düzenlemeleri

	Tereyağı Müdahale Fiyatı (€/100kg)	Yağsız Süttozu Müdahale Fiyatı (€/100kg)	Vergi* (€/100kg)	Okul Sütü Sübvansiyonu	Mandıra Primi (€/Kotanın Tonu)	İlave Ödeme (€/Ton)**
2003/2004	328,20	205,52	35,64	23,24	-	-
2004/2005	305,23	195,24	33,27	21,69	8,15	3,66
2005/2006	282,44	184,97	30,91	20,16	16,31	7,34
2006/2007	259,52	174,69	28,54	18,61	24,49	11,01
2007/2008	246,39	174,69	27,83	18,15	24,49	11,01

* Kotanın aşılması durumunda alınan ceza.

** Tahsisi edilen kotanın tonu başına ödeme yapılıır.

Kaynak: Koç, Işık ve Erdem, 2008: 15.

4.2. Türkiye’de Hayvancılık ve Süt Sektörüne Yapılan Desteklemeler

Bu bölümde Türkiye’de hayvancılık desteklemeleri, 2000 yılında desteklemeye yönelik kararname ve 2005 sonrası destekleme politikası, destek kalemleri, dağılımları ve bölgelere göre dağılımları gösterilmiştir.

4.2.1. Türkiye’de Hayvancılık Desteklemeleri

Türkiye’de tarıma yönelik destekler girdi fiyatlarına müdahale ile ucuz girdi temini, müdahale alımları, düşük faizli kredi sağlanması, dış ticaretteki korumacılık, teşvik ve prim uygulamaları ile üretimin desteklenmesi şeklindedir. Tarım alt sektörü hayvancılığa özel desteklemeler ise 2000 yılından itibaren 2000/467 sayılı Hayvancılığın Desteklenmesi Hakkında Karar çerçevesinde sağlanmaktadır. Bunun yanı sıra 2003 yılında Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi çerçevesinde sosyal yönü ağır basan destekleme de başlamıştır. Bu proje imkanı olmayan üreticilere ucuz kredi desteği şeklinde bir destek türüdür.

4.2.2. 2000/467 Sayılı Hayvancılığın Desteklenmesi Kararnamesi

2000-2004 yılları arasında 2000/467 Sayılı Kararname çerçevesinde hayvancılığa ayrılan kaynak Tablo 4.2’de gösterilmiştir. 2000 yılında hayata geçirilen Kararname kapsamında hayvancılığa bütçeden 2000 yılında 33 trilyon lira kaynak aktarılırken 2004 yılında 174 trilyon lira kaynak aktarılmıştır. Her sene bütçeden aktarılan miktar artarak artmıştır. En büyük artış 2003 yılında %68 ile gerçekleşmiştir.

Tablo 4.2: 2000/467 Sayılı Karar Çerçevesinde Hayvancılığa Ayrılan Kaynak

	2000	2001	2002	2003	2004
Tahsis Edilen (Trilyon TL)	33	48	75	126	174
Bir Önceki Yıla Göre Artış (%)	-	45,4	56,2	68,0	38,1

Kaynak: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2005.

Yem bitkileri kapsamında çok yıllık yem bitkilerinde birinci yıl yatırım giderleri ve işletme giderlerinin %35’i, ekiliş alanları ile uyumlu alet ve makine alım giderlerinin %30’u, tek yıllık yem bitkilerinde ise bu oranlar %30 ve %20 olarak doğrudan üreticiye destekleme yapılmıştır. Bu çerçevede dekar başına 2000 yılında 7,3 milyon, 2001 yılında 12 milyon, 2002 yılında 15 milyon, 2003 yılında 30 milyon ve 2004 yılında 35 milyon TL ödenmiştir (BKK, 2003). Tablo 4.3’de belirtilen Yem Bitkileri, Damızlık düve, suni tohumlama, suni tohumlama ekipmanları, süt teşvik, buzağı desteklemeleri 2000 ve 2004 yılları arasındaki

desteklemelerdir. 2005 yılında çıkan desteklemelerin kapsamını ve şeklini belirten mevzuatla beraber 2005-2010 yılları arasında uygulanacak desteklemeler değişmiştir.

Tablo 4.3: 2000/467 Sayılı Karar Kapsamında Süt Hayvancılığına Yapılan Destek Kalemleri ve Yıllık Artış oranları

Destekleme Konusu		2000	2001	2002	2003	2004	Yıllık Artış (%)			
							01	02	03	04
Yem Bitk. (1000TL/Dekar)		7.300	12.000	15.000	30.000	35.000	64,4	25,0	100	16,7
Damızlık Düve (1000 TL/baş)	Damızlık	180.000	240.000	300.000	360.000	400.000	33,3	25,0	20,0	11,1
	Sertif.	90.000	120.000	150.000	180.000	200.000	33,3	25,0	20,0	11,1
Suni Toh. (1000 TL/baş)	K.Ö.İ.	4.000	6.000	8.000	10.000	15.000	50,0	33,3	25,0	50,0
	Diğer	2.000	3.000	4.000	5.000	8.000	50,0	33,3	25,0	60,0
Suni Toh. Ekip (1000 TL/Adet)	K.Ö.İ.	650.000	800.000	1600.000	1800.000	2250.000	23,1	100	12,5	25,0
	Diğer	325.000	400.000	800.000	900.000	1125.000	23,1	100	12,5	25,0
Süt Teşvik (1000 TL/lt)	Soyküt.	5	5	20	40	40	0,0	300	100	0,0
	Diğer	5	5	10	20	20	0,0	100	100	0,0
Buzağı (1000 TL/baş)	Soyküt.	-	-	-	40.000	60.000	-	-	-	50,0
	Diğer	-	-	-	20.000	30.000	-	-	-	50,0
Hast. Ari Bölge (1000TL/Baş)		-	-	-	20.000	60.000	-	-	-	200

Kaynak: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2005.

Çiftçi veya TİGEM tarafından yetiştirilen ve Bakanlıkça damızlık belgesi veya sertifikası verilmiş kültür ırkı damızlık gebe düveleri satın alanlara damızlık belgesine sahip süt sığırları için Bakanlığın her yıl Ocak ayı içerisinde belirleyeceği hayvan fiyatının %30'u, saf ırk sertifikasına sahip kültür ırkı süt sığırları içinse bu rakamın %15'inin ödenmesi kararlaştırılmıştır. Bu desteklemeden yararlanacak hayvan sayısı 5 yıl içerisinde toplam 100 bin başı geçemez. Suni tohumlama yaptıran üreticilere Bakanlıkça çıkarılacak tebliğler çerçevesinde belirlenen prim ödemeleri yapılmaktadır. Bu destekleme türünden faydalanacak hayvan sayısı 5 yılda 10 milyon başı geçemez. Ayrıca, gerçek ve tüzel kişi ve kuruluşlarca yeni kurulacak suni tohumlama ekiplerinin teknisyen termosu, sıvı azot kabı, suni tohumlama sandığı, dekonjelatör, pistole, payet pensi, makas gibi demirbaş malzeme bedellerinin her yıl Ocak ayı içerisinde Bakanlıkça belirlenecek değer üzerinden, kalkınmada öncelikli illerde %50'si, diğer illerde %25'i teşvik primi olarak ödenmektedir. Bu desteklemeden yararlanacak ekip sayısı beş yılda toplam 2000'i geçemez.

1987-2004 yılları arasında süt teşvik primi fiyatları, süt ve süt yemi fiyatları ile oranları Tablo 4.4'de gösterilmiştir. Süte yapılan desteklemelerin hayvancılık sektöründe süt

hayvancılığının yeri göz önüne alındığında ne kadar önem arz ettiği ortadadır. Desteklemelerin başladığı yıl olan 1987 yılında süt teşvik primi, süt fiyatının %25,9'u yem fiyatının ise %24,1'i iken yıllara göre değişiklik göstermekle beraber 2004 yılında süt fiyatının %8,7'sine ve yem fiyatının %10,6'sına düşmüştür. Süte yapılan desteklemelerin yıllar geçtikçe büyük oranda azaldığı görülmektedir.

Tablo 4.4: Ülkemizde Süt Teşvik Primi Fiyatları ile Süt ve Süt Yemi Fiyatlarının Oranları

Yıllar	Süt Teşvik Primi (TL/Lt) (1)	*Süt Fiyatı (TL/Lt) (2)	**Süt Yemi Fiyatı (TL/Kg) (3)	(%) (1)/ (2)	(%) (1)/ (3)
1987	35	135	145	25,9	24,1
	25			18,5	17,2
1989	70	433	380	16,2	18,4
	55			12,7	14,5
1991	120	1.065	890	11,3	13,5
	90			8,5	10,1
1994	1.500	5.912	6.070	25,3	24,7
	2.000			33,8	32,9
1995	3.000	12.411	15.200	24,1	19,7
1998	5.000	63.949	49.680	7,8	10,1
2002	10.000	312.544	266.580	3,2	3,75
	20.000			6,5	7,5
2003	20.000	405.481	304.650	5,0	6,6
	40.000			10,0	13,1
2004	20.000	462.336	376.200	4,3	5,3
	40.000			8,7	10,6

Kaynak: *1987-1989 Süt Fiyatları SEK Alım Fiyatları, 1991-2004 Fiyatları D.İ.E. Toptan Süt Fiyatlarıdır.

** 1987- 1998 Yılı Süt Yemi Fiyatları Yem Sanayicileri Birliği, 2002-2003 ve 2004 yılı Fiyatları Ankara Yem, Et ve Süt Ürünleri Gıd. San. Ltd. Şti. Fiyatlarıdır.

2005-2010 yıllarını kapsayan Hayvancılığın Desteklenmesi Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı 24 Şubat 2005 tarih ve 25737 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 2000 yılından farklı olarak bu Kararname'de sertifikalı yem bitkisi tohumu üreten üreticilere, yem bitkisi tohumu üretim proje bedelinin %25'inin doğrudan ödenmesi kararlaştırılmıştır. Kendi öz kaynaklarını ile işletmesine sabit sağım ünitesi kurarak ve soğutma tankı koyarak sanayiye aktarılacak sütte belirli kalite ve hijyen kriterlerine uygun üretim yapacak üreticilere yatırım miktarının %40'ının destek olarak ödenmesi öngörülmüştür (BKK, 24.02.2005). Hayvanların tanımlanması ve tescilinin yapılarak hayvan kimlik

sisteminin geliştirilmesi amacıyla hayvan başına destekleme ödemesi yapılması kararlaştırılmıştır.

4.2.3 Hayvancılık Destek Kalemleri ve Oranları

2005 yılı hayvancılığa yapılan destek kalemlerinin oranları Tablo 4.5’de gösterilmiştir. 2005 yılı desteklemeleri içerisinde en büyük oran %24 ile yem bitkilerine aittir. Bunu sırasıyla süt teşviki ve piyasa düzenlemesinin izlediği görülmektedir. En az pay %0,8 oranı ile hayvancılık sektörünün en önemli konularından biri olan damızlık belgeli hayvan desteklemesidir (SSOPDK, 2005: 39).

Tablo 4.5: 2005 Yılı Hayvancılık Destekleri ve Destek Kalemlerinin Payı (%)

Desteğin Konusu	Tutarı (YTL)	Oranı (%)
Damızlık Belgeli Hayvan	5.000.000	0,8
Suni Tohumlamadan Doğan Buzağı	34.000.000	5,4
Suni Tohumlama Desteği	36.000.000	5,7
Süt Teşviki	85.000.000	13,0
Sağım Hijyeni ve Süt Kalitesi	6.000.000	1,0
Yem Bitkileri	145.500.000	24,0
Hayvan Gen Kaynakları	255.000	0,04
Hastalıktan Ari İşletme	70.800.000	11,4
Piyasa Düzenlemesi	75.000.000	12,0
Hastalıklarla Mücadele	14.700.000	2,4
Gıda Güvenliği Resmi Veterinerlik	10.800.000	1,7
Su Ürünleri	19.000.000	3,0
Arıcılık destekleri	12.000.000	1,9
2004 Et Teşvik Priminden Devreden	106.000.000	17,0
Ziraat Bankası Payı (%0,5)	3.110.000	0,5
TOPLAM	622.245.000	100

Kaynak: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Destekleme Şube Başkanlığı, 2005.

2003-2008 yılları arasındaki destekler Tablo 4.6’da gösterilmiştir. TKB’den süt teşvik kodu alan, ürününü gıda sicili ve üretim iznine sahip süt işleme tesislerine veren üreticilere süt primi ödenmektedir. İlk olarak 1987 yılında başlayan bu destek halen devam etmekte olup, bu destekle sanayiye teslim edilen süt oranını arttırmak hedeflenmiştir. 1995 yılında desteklenen süt toplam üretilen sütün %6,6’sı iken 2006 yılında %36,1’idir (Koç, Işık ve Erdem, 2008: 32).

Tablo 4.6: Süt Sığırcılığına Sağlanan Destekler

Yıllar	Pirim (TL/KG)	Desteklenen Süt Miktarı	Ödeme Tutarı (YTL)	Suni Tohumlama (YTL/Baş)	Damızlık Düve	Ekipman	Buzağı (YTL/Baş)
2003	20.000	2.000.000	38.530	5 (10)	180	900	20 (40)
2004	20.000	2.640.000	65.027	7.5 (15)	200	1.125	30 (60)
2005	30.000	3.400.217	116.027	25 (35)	250		40 (80)
2006	30.000	3.927.365	161.516	26 (36)	275		80 (140)
2007	30.000	5.425.000	177.487	26 (36)			80 (140)
2008	40.000						

Kaynak: Koç, Işık ve Erdem, 2008: 29. *Parantez içerisindeki rakamlar kalkınmada öncelikli bölgeler için uygulanan destek pirimidir.

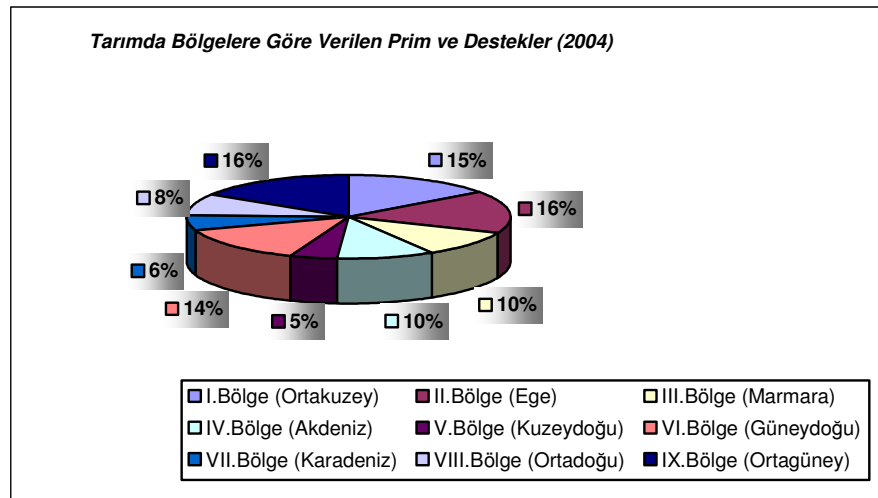
2000/467 sayılı Hayvancılığın Desteklenmesi Kararnamesi'nin ardından 2005 yılı ve sonrası sektöre yönelik destekler 24.03.2005 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe giren "Hayvancılık Destek Planı" çerçevesinde belirlenmiştir. Süt ile ilgili desteklerden yararlanmak isteyen çiftçilerin; çift cidarlı bir soğutuculu tankere sahip olma, sütünü tescilli süt işleme tesislerine pazarlama, soyağacına kayıtlı olma, hastalıklarda uzak bir faaliyet gösterme, bir tarım kooperatifine üye olma gibi koşullardan ez birine sahip olma şartı bulunmaktadır.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın yürüttüğü Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi kapsamında yoksullukla mücadele edilebilmesi, ekonomik ve sosyal yoksulluk içerisinde bulunan kişi ve ailelerin gelir seviyelerinin yükseltilebilmesi için bir destek projesi başlatılmıştır. İstihdamı arttırmak, tarımsal ürünleri mahallinde değerlendirmek, pazarlamak ve köyden kente göçü önlemek projenin amaçları arasındadır. Hayvancılığa yönelik olarak süt sığırcılığı ve koyunculuk projelerinin desteklenmesi amaçlanmaktadır. Proje ile her ay en az on ilde 1000 aileye hayvan yardımı yapılacak, altyapısı hazırlanmış, kooperatifleri bulunan süt merkezleri ve dağıtım araçları olan köylerde, çiftçilere ikişer baş inek, ya da 25'er baş koyun verilmesini ve hayvanların sigortalı olmasını öngörmektedir. Proje yaklaşık 200 trilyon TL'lik bir desteği içermektedir. Verilen hayvanların kredilendirilmesinde ve geri ödemesinde faiz uygulanmayacak, kredi beş yıllık bir geri ödeme planı dahilinde birinci ve ikinci yıl geri ödemesiz; üç, dört ve beşinci yıllarda eşit taksitlerle geri alınacaktır (SSOPDK, 2005: 43).

Sanayiye teslim edilen süt için verilen devlet destekleri sanayicinin destek oranında çiğ süt fiyatlarını düşürme politikası ile işlevsiz hale gelebilmektedir. Belli dönemler sanayiye teslim edilen çiğ süt için üreticilere verilen süt teşvik miktarı kadar çiğ süt fiyatları düşürülmekte, dolayısıyla bu teşvik sanayi tarafından geri alınabilmektedir.

4.2.4. Hayvancılık Desteklerinin Bölgelere Göre Dağılımı

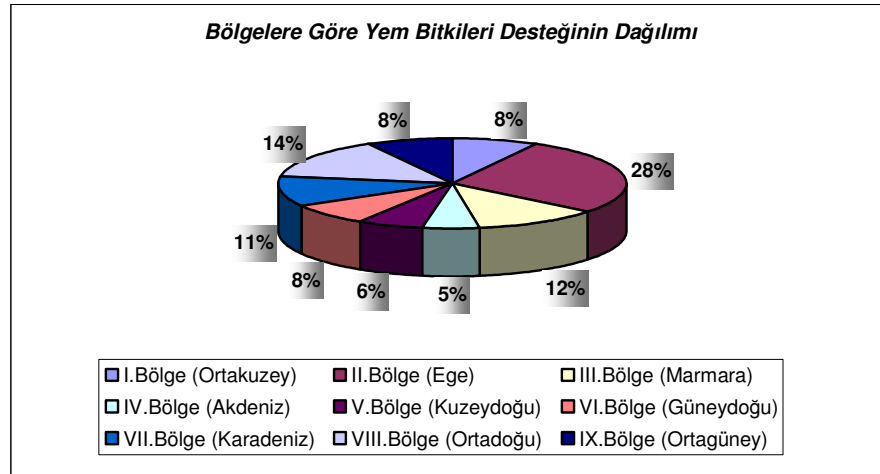
Hayvancılığa verilen toplam destek ve primlerin tarım bölgelerine (Ek 3) göre dağılımı incelendiğinde 2004 yılı ödemelerine göre en çok payı %16,3 ile Ege Bölgesi'nin aldığı, bunu sırayla Ortagüney (%16,1), Ortakuzey (%15,1), Güneydoğu (%14,1), Marmara (%10), Akdeniz (%9,7), Ortadoğu (%8,4), Karadeniz (%5,8) ve Kuzeydoğu (%4,6) izlemektedir (www.tugem.gov.tr, 23.05.2008). Bu destekleme kaleminde Akdeniz bölgesi %9,7'lik oranla dokuz bölge içinde beşinci en fazla destekleme alan bölgedir.

Şekil 4.1 Tarımda Bölgelere Göre Verilen Prim ve Destekler
Kaynak: TUGEM, 2004.

4.2.4.1. Yem Bitkileri Desteğinin Bölgelere Göre Dağılımı

Yem bitkileri desteğinin dağılımında pastadan en büyük payı %27,6'lık oranla Ege Bölgesinin aldığı, bunu sırasıyla Ortadoğu (%14,3), Marmara (%11,6), Karadeniz (%10,8), Ortagüney (%8,2), Ortakuzey (%8,2), Güneydoğu (%7,9), Kuzeydoğu (%6,1) ve Akdeniz (%5,3) bölgelerinin izlediği görülmektedir. Bu destekleme dağılımında da Akdeniz Bölgesinin en az orana sahip olduğu görülmektedir.

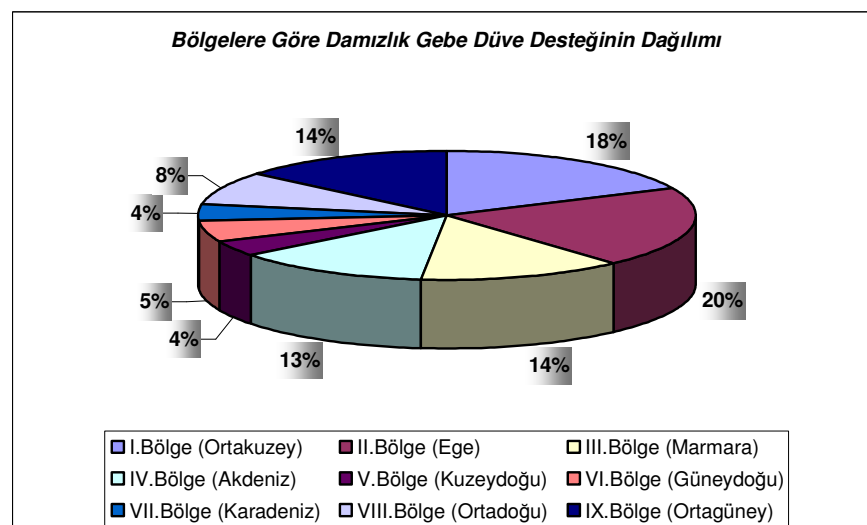

Şekil 4.2 Bölgelere Göre Yem Bitkileri Desteğinin Dağılımı

Kaynak: TUGEM, 2004.

4.2.4.2. Damızlık Gebe Düve Desteğinin Bölgelere Göre Dağılımı

Damızlık Gebe Düve Desteğinin bölgelere göre dağılımına bakıldığında en büyük payı %20'lik oranla yine Ege Bölgesinin aldığı, bunu sırasıyla Ortakuzey (%18,2), Ortakuzey (%13,9), Marmara (%13,5), Akdeniz (%12,8), Ortadoğu (%8,4), Güneydoğu (%5,3), Karadeniz (%4) ve Kuzeydoğu (%3,9) bölgelerinin izlediği görülmektedir. Bu destekleme kaleminde Akdeniz Bölgesi en büyük beşinci payı almaktadır.

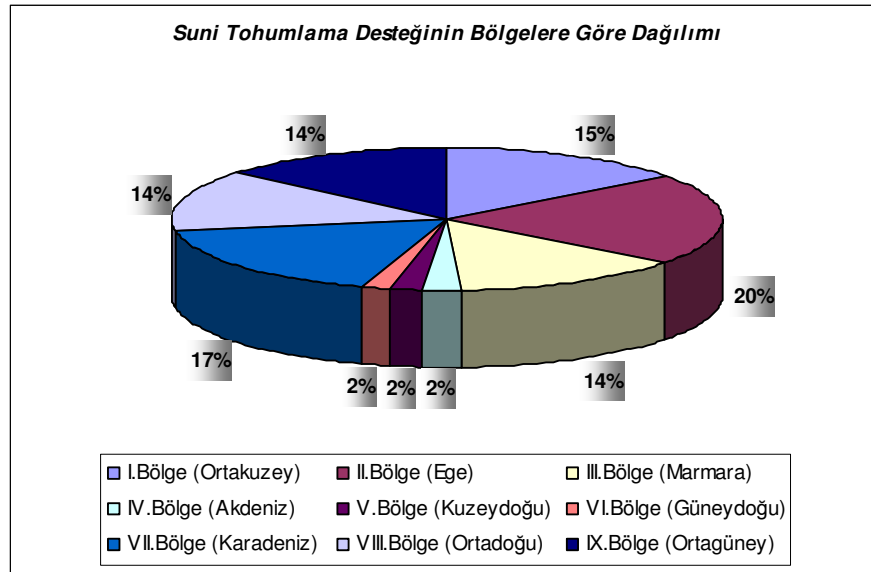

Şekil 4.3 Bölgelere Göre Damızlık Gebe Düve Desteğinin Dağılımı

Kaynak: TUGEM, 2004.

4.2.4.3. Suni Tohumlama Desteğinin Bölgelere Göre Dağılımı

Suni Tohumlama Destek dağılımlarına bakıldığında en büyük payı %20,6'lık oranla Ege Bölgesi'nin aldığı, bunu sırasıyla Karadeniz (%17,3), Ortakuzey (%14,9), Ortaküney (%14), Ortadoğu (%13,8), Marmara (%13,7), Akdeniz (%2,4), Kuzeydoğu (%1,9) ve Güneydoğu (%1,5) bölgelerinin izlediği görülmektedir. Akdeniz bölgesi bu destekleme kaleminde %2,4'lük oranla sondan üçüncü en az destek oranını almaktadır.

Şekil 4.4 Suni Tohumlama Desteğinin Bölgelere Göre Dağılımı
Kaynak: TUGEM, 2004.

Antalya İli Suni Tohumlama Raporu Tablo 4.7'de gösterilmiştir. Tabloya göre 2005 yılından itibaren suni tohumlama sayısında artış olduğu, paralel olarak desteklemeden yararlanan tohumlama sayısının da yakın şekilde arttığı görülmektedir. Destekten yararlanma oranları 2005-2007 yılları arası büyük bir değişiklik göstermemekle beraber %65'ler civarındadır.

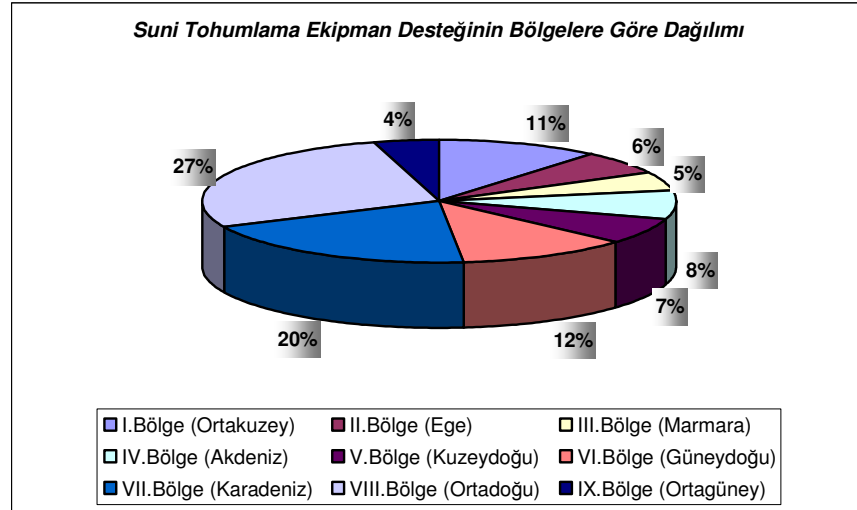
Tablo 4.7: Antalya İli Suni Tohumlama Raporu

ANTALYA İLİ SUNİ TOHURLAMA RAPORU			
YIL	TOPLAM SUNİ TOHURLAMA SAYISI	DESTEKLEMEDEN YARARLANAN TOHURLAMA SAYISI	DESTEKTEN YARARLANAN TOHURLAMA ORANI (%)
2005	43.223	27.942	64,6
2006	52.325	35.749	68,3
2007	59.732	40.445	67,7
2008	9.797	0	0
TOPLAM	165.077	104.136	

Kaynak: Antalya Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği, 05.06.2008.

4.2.4.4. Suni Tohumlama Ekipman Desteğinin Bölgelere Göre Dağılımı

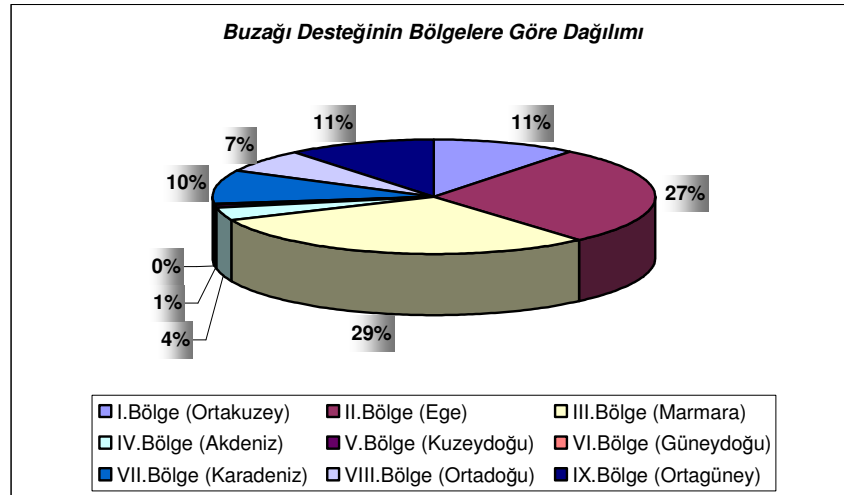
Suni tohumlama ekipman desteğinin bölgelere göre dağılımında destekten en çok payı %27,4'lük oranla Ortadoğu'nun aldığı, bunu sırasıyla Karadeniz (%19,6), Güneydoğu (%11,9), Ortakuzey (%11), Akdeniz (%7,7), Kuzeydoğu (%6,8), Ege (%6,1), Marmara (%5) ve Ortagüney (%4,5) bölgelerinin izlediği görülmektedir. Akdeniz Bölgesi %7,7'lik oranla en fazla pay alan beşinci bölge konumundadır.

Şekil 4.5 Suni Tohumlama Ekipman Desteğinin Bölgelere Göre Dağılımı
Kaynak: TUGEM, 2004.

4.2.4.5. Buzağı Desteğinin Bölgelere Göre Dağılımı

Buzağı desteği dağılımında ise en büyük pay %29,6 ile Marmara Bölgesindedir. Bunu sırasıyla Ege (%28), Ortagüney (%10,8), Ortakuzey (%10,6), Karadeniz (%9,5), Ortadoğu (%6,7), Akdeniz (%3,6), Kuzeydoğu (%0,8) ve Güneydoğu (%0,3) bölgeleri izlemektedir. Buzağı desteklerinde Akdeniz Bölgesi %3,6'lık oranla dokuz bölge içerisinde en fazla pay alan altıncı bölgedir.

Şekil 4.6 Buzağı Desteğinin Bölgelere Göre Dağılımı

Kaynak: TUGEM, 2004.

Antalya İli Buzağılama Raporu Tablo-4.8’de gösterilmiştir. Genel olarak buzağı desteğinden yararlanma oranı diğer destek oranlarına göre daha yüksek olup %80’ler civarındadır.

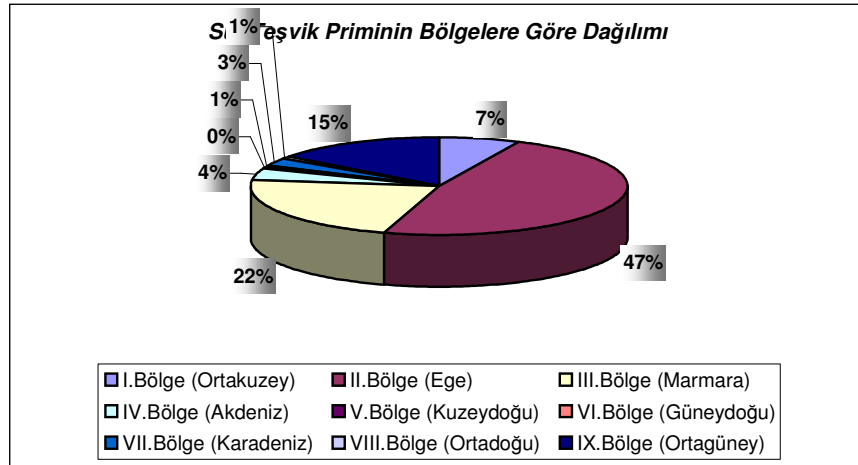
Tablo 4.8: Antalya İli Buzağılama Raporu

YIL	ANTALYA İLİ BUZAĞILAMA RAPORU		
	TOPLAM DOĞAN BUZAĞI (BAŞ)	DESTEKLEMEDEN YARARLANAN BUZAĞI (BAŞ)	DESTEKTEN YARARLANAN BUZAĞI ORANI (%)
2005	7.005	5.036	71,9
2006	18.781	14.652	78
2007	21.616	18.075	83,8
2008	1.646	0	0
TOPLAM	49.047	37.763	

Kaynak: Antalya Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği, 05.06.2008.

4.2.4.6 Süt Teşvik Priminin Bölgelere Göre Dağılımı

Süt teşvik priminin dağılımına bakıldığında ise en büyük pay %47,7’lik oranla Ege Bölgesine aittir. Bunu sırasıyla Marmara (%22,2), Ortakuzey (%14,6), Ortakuzey (%7), Akdeniz (%4), Karadeniz (%2,6), Ortadoğu (%0,9), Güneydoğu (%0,6) ve Kuzeydoğu (%0,3) bölgeleri izlemektedir. Süt teşvik primi dağılımında da Akdeniz Bölgesi, Ege ve Marmara Bölgeleriyle karşılaştırıldığında, %4 gibi düşük bir orana sahiptir. Akdeniz Bölgesinin en çok pay alan beşinci bölge olmasının sebebi bölgede üretilen ve pazarlanan süt miktarının nispeten düşük olmasıdır.

Şekil 4.7 Süt Teşvik Priminin Bölgelere Göre Dağılımı
Kaynak: TUGEM, 2004.

Antalya İli için süt desteklemelerinde 2005 sonrası hak ediş miktarlarında ani bir artış olmuştur (Tablo 4.9), ancak destekleme tutarları da ciddi oranlarda düşmüştür.

Tablo 4.9: Antalya İli Süt Destekleme Raporu

ANTALYA SÜT DESTEKLEME RAPORU		
YIL	HAKEDİŞE ESAS SÜT MİKTARI (LT)	TUTAR (YTL)
2005	13.794.612	6.563.438
2006	31.636.795	2.681.842
2007	36.413.689	3.052.727
TOPLAM	81.845.096	12.298.007

Kaynak: Antalya Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği, 05.06.2008.

4.2.5 Akdeniz Bölgesi Destekleme Kalemleri Dağılımları

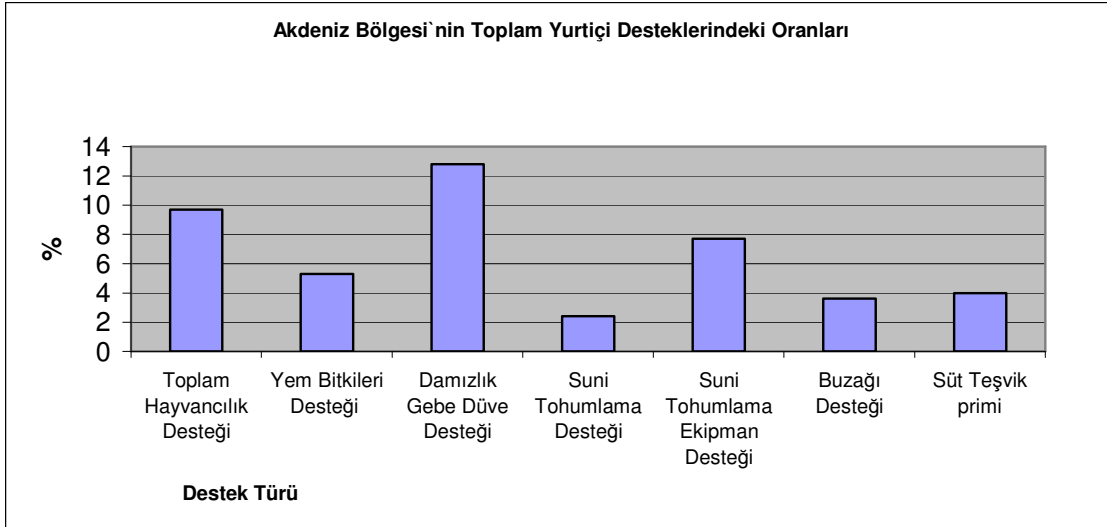
Akdeniz Bölgesi tarımsal bölgeler arasında en büyük destekleme kalemi oranını Tablo 4.10'da görüldüğü üzere damızlık gebe düve desteğinde almıştır. En az destekleme oranı da suni tohumlama desteğindedir. Toplam hayvancılık desteğinde %9,7'lik bir orana sahiptir.

Tablo 4.10: Akdeniz Bölgesi'nin Toplam Yurtiçi Hayvancılık Desteklerindeki Destek Kalemlerine Göre Oranları

Destekleme Konusu	%
Toplam Hayvancılık Desteği	9,7
Yem Bitkileri Desteği	5,3
Damızlık Gebe Düve Desteği	12,8

Suni Tohumlama Desteği	2,4
Suni Tohumlama Ekipman Desteği	7,7
Buzağı Desteği	3,6
Süt Teşvik primi	4

Kaynak: TUGEM, 2004.

Şekil 4.8 Akdeniz Bölgesi'nin Toplam Yurtiçi Desteklerindeki Oranları

Kaynak: Tablo 4.10.

5. TÜRKİYE VE AB'DE ÇİĞ SÜT PİYASASI

Bu bölümde Türkiye'de ve AB'de çığ süt piyasasının oluşumu, AB ve ABD'de ki müdahale sistemleri, Türkiye'de oluşabilecek müdahale sistemi, yem, çığ süt ve işlenmiş süt fiyat pariteleri ve Türkiye'de sektördeki tekelleşme iddialarına yönelik rekabet kurulu kararı tartışılmıştır.

5.1. Türkiye'de Çığ Süt Fiyat Oluşumu

Türkiye'de endüstriyel hammadde olarak kullanılan çığ sütün tamamına yakını Marmara, Ege Bölgesi ve Akdeniz Bölgesi'nin küçük bir bölümünden temin edilmektedir. Türkiye'de çeşitli çığ süt pazarlama kanalları bulunmakla beraber (Ek 2) süt piyasası bu bölgelerin farklı bölümlerinde farklı şekillerde işlemektedir. Marmara bölgesinin büyük bölümünde çığ süt ihale usulü satılırken, Trakya bölümünde ortalama fiyat usulü, Ege Bölgesinde pazarlık usulü pazarlanmaktadır. Ancak fiyat tespitinde esas olarak ihaleler belirleyici olmaktadır. Pazarlık usulü ve ortalama fiyat usulü çığ süt fiyatı tespitinde ihale fiyatları baz alınmaktadır. Çığ süt ihaleleri her üç ayda bir olmak üzere yılda dört kez yapılmaktadır. İhaleler kamu gözetiminde yapılmaktadır. Kaymakamlar veya Kaymakamca belirlenen bir heyetin müdahili ile ihaleler gerçekleştirilmektedir. Süt fiyatları ihale usulüyle de

olsa fiyat tespitinin de hakim taraf daha çok sanayicidir. Üreticinin sütünü uzun süre muhafaza edemeyişi, yeterince iyi bir örgütsel duruş sergileyememesi sütünü düşük maliyetlere ya da maliyetinin de altında fiyatlara pazarlaması sonucunu ortaya çıkarabilmektedir. Üreticilerin pazardaki konumu güçlendirmek üzere tüzel kişiliği olan veya olmayan kooperatifler veya birlikler mevcuttur ancak pazarda üreticinin pazarlık gücünü sağlayacak kadar yeterli olduğu söylenemez. Ayrıca her ne kadar ihaleler kamu gözetiminde olsa da sanayicinin siyasi hakimiyet dahil her yönden üreticiden güçlü oluşu kamu gözetimini formalite bir uygulamadan öteye götürememektedir (Manavgat Süt ve Süt Ürünleri Üreticileri Birliği; 2004-2008).

Sanayicinin üretilen sütü yetersiz ve kalitesiz bulması, ihracat söylemleri dönem dönem gündeme gelmekte ve üretici üzerinde fiyat baskısı kurmaktadır. Dünyada farklı müdahalelerle süt piyasaları düzenlenmekte ve üreticiye veya üretici birliklerine daha aktif roller verilmektedir. Süt piyasasının düzenlenmesi, düzenlenmesine yönelik politikalar oluşturulması ve fiyat regülasyonunun sağlanması ile üreticinin büyümesi ve kaliteyi artırması için gerekli yatırımları yapması sağlanmalıdır.

5.2. Türkiye’de ve AB’de Çiğ Sütün Fiyatlandırılması

Türkiye’de süt fiyatları istikrarsız olup dalgalanmalar göstermekte ve bu durum üretici ve sanayiciyi beklenmedik zararlara uğratabilmektedir. Süt fiyatları denildiğinde iki fiyat akla gelmektedir. Bunlardan biri tüketicinin ödediği fiyat, işlenmiş süte ve süt mamulüne, diğeri ise sanayinin üreticiye ödediği çiğ süt fiyatıdır.

Çiğ sütün süt mamulüne ekonomik dönüşüm katsayısı 2-2,5’dir. Türkiye’de 1’e alınan çiğ sütün dayanıklı süte dönüştürüldüğünde 2-2,5’e satıldığı görülmektedir. Bu rakam AB’nin önemli bir süt üreticisi olan Almanya’da 1,8’dir.

Türkiye’de de genellikle ihale usulü belirlenen süt fiyatları bölgesel bazda sabit olmakta olup, çiğ sütün kalitesine göre bir fiyatlandırma yapılmamaktadır. Sütün kalitesine göre farklı fiyatlandırma sistemi bulunmamasından dolayı aynı bölge içerisinde üreticinin kaliteli süt üretimine ve muhafazasına yönelik gayreti bulunmamaktadır. Kimyasal, fiziksel ve mikrobiyolojik açıdan kaliteli çiğ süt ile düşük kalitede sütler aynı bölge içerisinde belirlenen ihale fiyatından pazarlanmaktadır. Sütün sağım zamanları, sağım sonrası muhafaza, kullanılan yem kalitesi, soğuk zincir tedariki gibi uygulamalar çiğ süt kalitesini her yönden artırmakta ve bu kalite işlenen süt mamulünü de yansıtmaktadır. Bazı durumlarda aynı bölge içerisinde dahi olsa rakım ve iklim..vs farklarından kaynaklanan kalite farkı ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden üreticiyi teşvik edici kalite-fiyat sistemi kurulmalı, mikrobiyal yük, yağ oranı, protein içeriği, asitlik gibi kriterlerin hızlı ölçümüyle pazarlanan çiğ süt fiyatlandırılmalıdır. Diğer bir

seçenek; ihalede bazı kalite kriterlerini ve standartlarını belirleyerek, pazarda bu kriterlerin altında pazarlanan çiğ süt üreticilerine maddi boyutu olan cezai hükümler tahsis edilmesidir.

AB'nin fiyatlandırma ile ilgili politikası 1971 yılında başlamıştır. 1971 yılında çıkartılan 1411/71 sayılı Konsey Yönetmeliği ile çiğ süt standartları belirlenmiş ve sütün kalitesine göre farklı fiyatlandırılması zorunluluğu getirilmiştir. 1997 yılında bu Yönetmelik kaldırılmış olup ülkeler kaliteye göre fiyatlandırma sistemine kendileri devam etmişlerdir (http://209.85.135.104/search?q=cache:yanP7rjXNvsJ:www.tarimmerkezi.com/yazar_kose.php%3Fhid%3D3914+s%C3%BCt+kalite&hl=tr&ct=clnk&cd=7&gl=tr).

5.3. AB Çiğ Süt Piyasası Oluşumu

AB'de çiğ süt piyasa oluşumunda Ortak Tarım Politikası uygulanmaktadır. OTP birlik içinde tarım ürünlerinde sıkıntı çekilmemesi, fiyat istikrarının sağlanması ve üreticinin gelir düzeyinin dönemsel dalgalanmalara terk edilmemesi ve stabilize edilmesini amaç edinmiş, çiftçinin korunması esaslarına dayanan bir politikadır. Roma Antlaşması'nın 38.maddesinde de tarım ve tarım ürünlerinin ortak pazar kapsamında olduğu belirtilmiştir. Antlaşmada tarım ürünleri; 'Toprak mahsülleri, hayvancılık ve balıkçılık ürünleri ve bu ürünlerle doğrudan ilişkisi olan ilk işleme safhası sonucu elde edilen ürünler anlaşılır' şeklinde tanımlanmıştır. Ortak tarım politikasının amaçları Roma Antlaşmasında özet olarak şu şekilde belirlenmiştir;

- Teknik ilerlemeyi ve istihdamı geliştirerek tarımsal üretimi ve verimliliği artırmak
- Çiftçilerin gelirlerini artırarak, iyi bir yaşam düzeyine ulaşmasını sağlamak
- Piyasaların istikrarını temin etmek
- Ürünlerin tüketiciye uygun fiyatla intikalini temin etmek
- Piyasaya sürülecek ürünlerin arzını teminat altına almak

5.4. AB ve ABD'de Müdahale Sistemi

Avrupa Birliği çiğ süt dahil tarımsal ürünlerde bazı fiyatlandırma ve koruma tedbirleri geliştirmiştir. Ortak piyasa düzenlemeleri denilen bu tedbirler iç pazarı, dolayısıyla çiftçiyi, ürünün fiyatlandırılması yoluyla korunmasıdır. Bu koruma tedbirleri bazen sübvansiyon, bazen vergilendirme, bazen fark giderici vergilerle yerine getirilebilmektedir. Destekleme fiyatı ile yapılan düzenlemelerde, Birlik dünya tarım ürünlerinin fiyatlarını da inceledikten sonra, mütalaa edilen ürünlerin taban fiyatlarını tespit ederek önceden ilan etmektedir. Bu müdahaleler ihtiyari olarak yapıldığı gibi, mecburi müdahaleler şeklinde de yapılmaktadır. Mecburi müdahalelerle ilgili kurumlar; üreticiler tarafından getirilen ürünleri belirlenen fiyat üzerinden satın almak zorundadır. Avrupa Birliğinde OTP çerçevesinde birçok tarım ürününde olduğu gibi çiğ sütte de müdahale sistemi bulunmaktadır. Destekleme kuruluşları;

piyasada arz fazlası dolayısıyla fiyatların düşme eğilimine girmesi durumunda, sabit bir asgari fiyat (müdahale fiyatı) ile piyasaya girerek fiyatların bu seviyenin altına inmesine engel olur. Fiyatların artması durumunda ise, daha önce satın aldıkları ürünleri piyasaya sürerek dengeyi sağlarlar ve üçüncü ülkelere ihracat yoluyla stokları eritmeye çalışırlar. Müdahale fiyatın yanında Topluluk içinde normal fiyatlar olarak kabul edilen hedef fiyatlar da uygulanmaktadır. İçinde sütün de dahil olduğu birçok tarımsal üründe uygulanan hedef fiyat, her yıl konsey tarafından belirlenir. Komisyon, ekim döneminden bir yıl önce fiyatları, Konsey'e önerir. Fiyatlar Konsey tarafından açıklanır. Dolayısıyla üreticiler, ürünlerini hangi fiyattan satacaklarını önceden bilir ve gelirlerini buna göre tahmin ederler (Shepherd, 1997: 264).

Günümüzde de sürdürülmekte olan müdahale sistemi hedef fiyatı, tereyağı ve süt tozunda müdahale fiyatı, üretici kota sistemi, tereyağı ve süt tozunda müdahale kuruluşları tarafından alım garantisi ve depolama, süt kotası sistemi, gümrük vergisi ve ihracat sübvansiyonu gibi uygulamaları içermektedir. Birlik içinde stokları ve üretimi azaltmak ve hatta üretimden vazgeçmek için özel önlemler alınmıştır.

Süt kotası uygulaması 1984/1985 yılında 11 üye devleti kapsayacak şekilde başlatılmıştır. 1973 yılından 1984 yılına kadar inek sütü üretimi Birleşik Krallık, İrlanda ve Danimarka'nın Topluluğa katılması ile 91,3 milyon tondan 110 milyon tona yükselmiştir. Kota başlangıçta her bir ülkenin süt teslimatı düzeyine göre tahsis edilmiş olup zamanla kademeli olarak azaltılmıştır. Kota uygulaması her bir ülke kotasının üzerinde süt teslimatları için ağır cezalar konularak etkin hale getirilmiştir ve çoğu zaman üretimin kota düzeylerine çekilmesinde başarılı olmuştur. Kota uygulamaları ile aşırı üretim kontrol altına alınmış ve AB süt üreticileri için fiyat korumaları artmıştır (Koç, Işık ve Erdem, 2008: 9-10). Süt kotasının 2003 yılında rejimin gözden geçirilmesinde 2006 yılında sona ermesi düşünülürken, üye ülkeler 2007/08'e kadar uzatmayı kabul etmişlerdir. 2005 yılına kadar da iç fiyatlar iç fiyatlar etkisi hissedilmeyecek şekilde düşürülmektedir. 2005 yılından bu yana süt hedef fiyatı ve tereyağı ve süt tozunun müdahale fiyatları üç eşit indirimle üç yılda %15 aşağıya çekilmektedir. Fiyat düşüşünün telafisi için süt kotaları yılda %1,5 artırılmış olup, silajlık bitkisel üretim için prim ve süt inekleri için süt kotası üzerinden yıllık ödemeler yapılmaktadır (SSOPDK, 2005: 28). Bir üreticinin üye ülkelerce kendisine tahsis edilen miktarı aşması durumunda üretici vergi verir ve bu vergi Avrupa Tarımsal Yön Verme ve Garanti Fonu (FEOGA)'na transfer edilir (Koç, Işık ve Erdem, 2008: 14). Bir üreticinin kendi kotası belirli bir yağ oranına sahip sütün referans miktarından oluşmaktadır. Süt teslimatları referans miktardan daha yüksek bir yağ içeriğine sahipse üreticinin bireysel referans miktarı orantılı olarak azalacaktır. Üretici kotalarının (bireysel referans miktarı) ülke içinde transferi

(değişimi) yapılabilir, ancak uluslar arası düzeyde bir transfere izin verilmez. Bazı üye ülkelerde kota transferi bölgesel olarak da sınırlandırılmıştır. Her üye ülke kendi kota transfer sistemini kendisi belirleyebilmektedir. Kota transferi ve kotanın idari sınırlamaları süt üretiminin yapısal gelişimi için çok önemlidir. AB’de 1984’den yana süt sektörünün istikrarına önemli katkıda bulunan bu süt kota rejiminin gelecek 31 Mart 2015 tarihine kadar devam etmesine karar verilmiştir. Avrupa Komisyonu süt ve süt ürünlerine yönelik taleplerin artmasına bağlı olarak, 1 Nisan 2008’den itibaren kotaları arttırmaya karar verdi. AB üyesi 27 ülkenin yıllık süt üretimi 2,84 milyon ton artacak, Avrupa Komisyonu süt ve süt ürünleri talebinin 2007 ve 2014 yılları arasında da artacağı öngörüsüyle 2015 yılına kadar kademeli olarak kota artışının devam edeceğini ileri sürmektedir. Bu dönemde artan talebi karşılamak için öngörülen oran %2’lik kota artışıdır. Komisyon süt piyasasını yakından takip ederek fiyat rekabetinin önüne geçmeyi hedeflemektedir (Koç, Işık ve Erdem, 2008: 16-17).

Özetle AB Ortak Tarım Politikası çerçevesinde çiğ sütte devamlı olarak fiyat istikrarını sağlamak, çiğ süt için her yıl eşik fiyat belirlemekte, bu fiyatın altında sütün pazarlanmasına izin vermeyerek üreticinin öngördüğü gelir düzeyi sağlanmakta ve dolayısıyla hayvancılık faaliyetlerinin devamını teşvik etmektedir. Üretim ve ihracat sübvansiyonları ile de üreticiyi ve sanayiciyi korumaktadır.

OTP 1999 yılında gözden geçirilmiş ve DTÖ anlaşması çerçevesinde ihracat sübvansiyonlarının sınırlandırılması ve özellikle süt ürünlerine olan talebin gelecekte düşeceği öngörüsünden hareket eden reform önerisi paketi, Gündem 2000 kapsamında yeniden revize edilmiştir. Buna göre 1255/1999/EC Sayılı Komisyon Tüzüğü süt ve süt ürünleri için ortak piyasa düzenini oluşturmaktadır. Bu düzenlemelerin amacı; çiftçilere doğrudan yardım yoluyla tarımsal gelirleri garantiye alırken iç ve dış piyasalarda süt ve süt ürünlerinin rekabet gücünü arttırmak ve müdahale fiyatlarını azaltmak, topluluk içinde süt ve süt ürünlerini serbest dolaşımını sağlamak ve süt tüketimini arttırmak ve politikanın uygulanmasını basitleştirmektir. Gündem 2000’de temel ödemeleri desteklemek veya bölge ödemelerini sağlamak için ulusal paket sisteminin (national envelopes of funds) olması ve bu çerçevede yapılacak ilave ödemelerin reformun yürürlüğe gireceği 2005/06 pazarlama yılında yapılması öngörülmüştür. Süt kotası 31 Mart 2008 tarihine kadar uzatıldı ve 2005 yılından başlayacak 3 dilimde ulusal kotaların %1,5 artırılması konusunda anlaşılmıştır (Koç, Işık ve Erdem, 2008: 10-13).

Amerika Birleşik Devletleri’nde de Avrupa Birliği’nde olduğu gibi süt üreticilerinin ürün fiyatları belirlenmektedir. Tarım Bakanlığı, 150 milyon kişiden fazla insanın yaşadığı 61 kentte süt pazarlama kurullarına (milk marketing boards) fiyat belirleme yetkisi vermiştir. Söz konusu kurullar çeşitli idari prosedürler ve formülasyonlarla süt üreticilerine verilecek fiyatı

belirlenmektedir. Aynı zamanda birçok eyalet dağıtım seviyesi de dahil olmak üzere süt fiyatlarını kontrol etmektedir. Görüldüğü üzere, AB ve ABD’de süt üreticisinin pazardaki alıcılar karşısındaki konumunun güçsüzlüğünün giderilmesine yönelik tedbirleri almak için müdahale kurum veya kuruluşları bulunmaktadır. Türkiye’de şu anda benzer bir kurum bulunmamakta ve süt fiyatı serbest piyasa koşullarında belirlenmektedir.

5.5. Türkiye’de Oluşabilecek Müdahale Sistemi

AB’de uygulanan ve Türkiye için uygulaması önerilen müdahale modeli alım, depolama ve satış aşamalarından oluşmaktadır. Müdahale model sisteminin hayata geçirilebilmesi için öncelikle sektörün kayıt altına alınması ve denetim mekanizmasının daha etkin hale getirilmesi gerekmektedir. İkinci aşamada da yasal alt yapısı oluşturulmuş bir müdahale kurumu kurulmalıdır ve tam üyeliğe kadar finansmanı ulusal kaynaklardan sağlanmalıdır. Müdahale kurumunun altında sadece süt ve süt ürünleri ile ilgili çalışmalar yapan bir komisyon oluşturulmalı, bu komisyon tarafından hedef fiyat, müdahale fiyatı, müdahale dönemi ve müdahale alımı yapılacak ürünler belirlenmelidir. Müdahale sistemin oluşturulması için diğer alt yapılarda oluşturulmalıdır. Mevzuat çalışmaları tamamlanmalı, müdahale alımı yapılan ürünlerin uygun koşullar altında depolanması için kamuya ait depolar oluşturulmalıdır. Arzın talebi karşılamadığı durumlarda ihale yoluyla satın alınan, depolanan ürünlerin yetkili otorite tarafından belirlenecek uygun koşullar altında piyasayı olumsuz etkilemeyecek şekilde arz edilmelidir.

Müdahale sisteminin hayata geçirilmesi ile beraber sektör kayıt altına alınmış olacak, üretici örgütlenmesi güçlenecek, etkin devlet denetimi sağlanacak, kaliteli ürün üretimi teşvik edilecek, sektördeki haksız rekabet önlenecek ve istikrar sağlanacaktır. Üyelik süreci açısından ise; aşamalı entegrasyonu kolaylaştıracak, kota sistemi için veri tabanı alt yapısının oluşturulmasını sağlayacak, AB kurumlarına bilgi akışını kolaylaştıracak ve üye ülkelerle rekabet edebilecek güze sahip olmasını sağlayacaktır.

5.6. Yem, Çiğ Süt ve İşlenmiş Süt Fiyatları ve Pariteleri

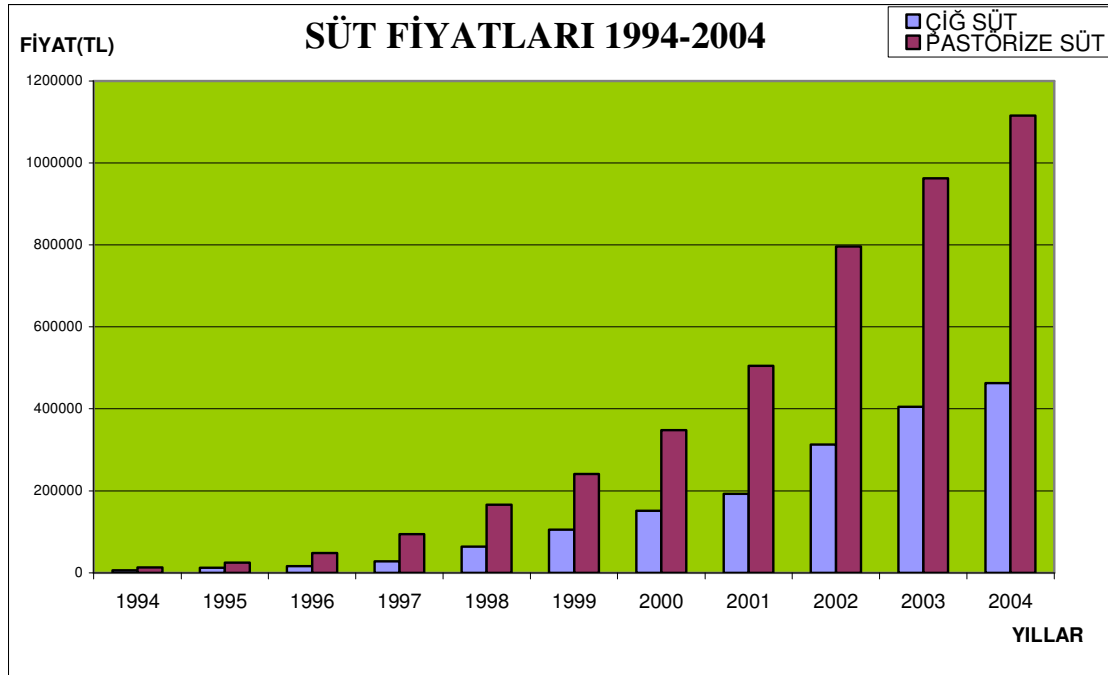
Çiğ süt ve pastörize süt ortalama fiyatlarının 2000-2004 yılları arasındaki fiyat değişimleri Tablo 5.1 gösterilmiştir. 2000-2004 yılları arasında yem fiyatları %231, çiğ süt fiyatları %205 ve pastörize süt fiyatları %220 oranında artmıştır. Ekonomik kriz sürecini de kapsayan dönemde süt üreticisinin girdisi olan yem fiyatlarındaki artışın çiğ süt fiyatlarındaki artışların üzerinde seyretmesi üreticiyi olumsuz etkilemiştir. Birincil üretim (yem) ve nihai ürün (pastörize süt) zincirinde süt üreticisi girdi açısından en yüksek fiyat artışına maruz kalmış ve bu zincirde en düşük artış oranına sahip ürününü (çiğ süt) pazarlamaya çalışmıştır.

Tablo 5.1: Yem, Çiğ süt ve İşlenmiş Süt Fiyatları

KARMA YEM, ÇİĞ SÜT VE PASTÖRİZE SÜT FİYATLARI (TL/KG)				
	KARMA YEM	ÇİĞ SÜT	PASTÖRİZE SÜT TOPTAN	PASTÖRİZE SÜT TÜKETİCİ
2000	96.679	151.179	348.110	552.730
2001	137.172	192.605	505.389	790.000
2002	204.329	312.544	795.986	1.148.000
2003	252.170	405.480	962.285	1.374.900
2004	320.474	462.336	1.115.606	1.531.600

Kaynak: Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, 2005: 66-69-71.

1994-2004 yılları arasında çiğ süt ve pastörize süt ve karma yem fiyatları ile fiyat değişimleri Tablo 5.2'de gösterilmiştir. 2001 yılı hariç son yıllarda çiğ süt fiyatlarının pastörize süt fiyatlarına göre daha fazla artış gösterdiği, yem fiyatları ile çiğ süt fiyat artışlarının aynı yıllar içerisinde paralel artışlar göstermediği ancak takip eden yıllarda çiğ süt fiyatlarına yansıdığı görülmektedir. 1994-2004 yılları arasında çiğ süt ve pastörize süt fiyatları Şekil 5.1'de gösterilmiştir.

Şekil 5.1 Yıllara Göre Çiğ Süt ve Pastörize Süt Fiyatları Değişimleri

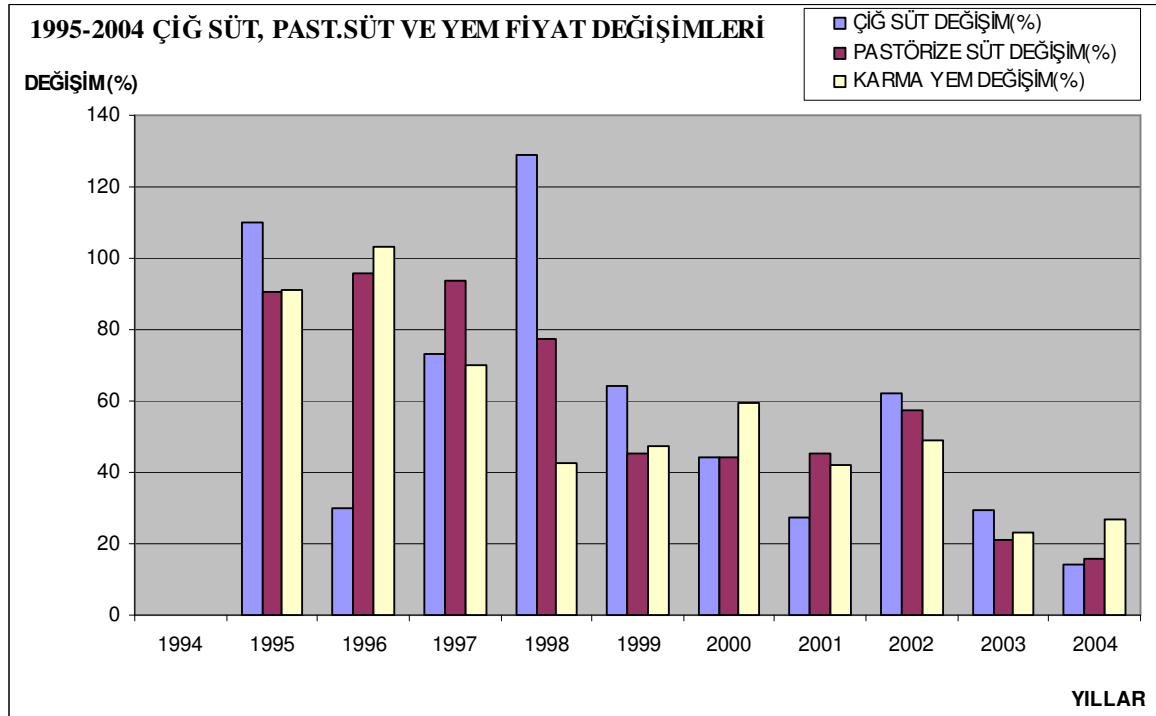
Kaynak: TÜİK, 2004.

Tablo 5.2: Çiğ Süt, Pastörize Süt ve Karma Yem Fiyat Değişimleri

	Çiğ Süt, Past.Süt ve Kar.Yem fiyatları (TL/kg)			DEĞİŞİMLER		
	ÇİĞ SÜT	PASTÖRİZE SÜT	KARMA YEM	ÇİĞ SÜT DEĞİŞİM (%)	PASTÖRİZE SÜT DEĞİŞİM (%)	KARMA YEM DEĞİŞİM (%)
1994	5.912	12.977	4.355			
1995	12.411	24.744	8.331	110	90,7	91,3
1996	16.111	48.388	16.928	29,8	95,5	103,2
1997	27.901	93.804	28.800	73,2	93,8	70,1
1998	63.949	166.218	41.116	129,2	77,2	42,7
1999	104.949	241.039	60.542	64,1	45	47,2
2000	151.179	348.110	96.679	44	44,4	59,7
2001	192.605	505.389	137.172	27,4	45,2	41,8
2002	312.544	795.986	204.329	62,3	57,5	49
2003	405.480	962.285	252.170	29,7	20,9	23,4
2004	462.336	1.115.606	320.474	14	15,9	27,1

Kaynak: Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, 2005.

1995-2004 yılları arasında yem, çiğ süt ve pastörize süt fiyat değişimleri Şekil 2.5 de grafiksel olarak gösterilmiştir. Buna göre hammadde-üreticinin ürünü-sanayi ürünü fiyat değişimlerinin yıllara göre değişiklik gösterdiği ve piyasa istikrarının bu anlamda sağlanamadığı görülmektedir. 2000 ve 2004 yıllarında çiğ süt ve pastörize süt fiyat artışlarının yem fiyat artışının altında kaldığı, 2001 yılında çiğ süt fiyatlarının pastörize süt ve yem fiyat artışlarının altında kaldığı, 2003 yılında ise çiğ süt fiyatlarının daha fazla artış gösterdiği görülmektedir.

Şekil 5.2 Yıllara Göre Çiğ Süt, Pastörize Süt ve Yem Fiyatları Değişimleri

Kaynak: TÜİK, 2004.

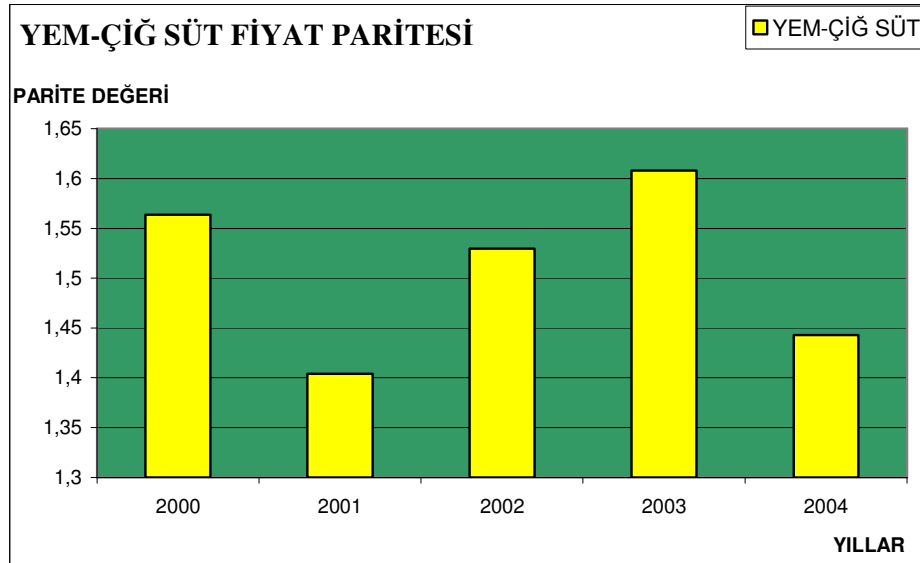
Süt fiyatlarının üretici tarafından incelenmesinde ele alınması gereken en önemli girdi yem fiyatlarıdır. Dünyada da üretici açısından süt fiyatları ele alınırken en önemli kriter yem-çiğ süt fiyat paritesidir. Dünyada bu oran ortalama 2-2,5 civarında iken Türkiye’de ortalama 1 ila 1.5 arasındadır. 2000-2004 yılları arasındaki parite değerleri Tablo 5.3’de gösterilmiştir.

Tablo 5.3: Yem-Çiğ Süt ve Çiğ Süt- Pastörize Süt Fiyat Pariteleri

	FİYAT PARİTELERİ	
	YEM-ÇİĞ SÜT	ÇİĞ SÜT-PASTÖRİZE SÜT
2000	1,56	2,30
2001	1,40	2,62
2002	1,52	2,54
2003	1,60	2,37
2004	1,44	2,41

Kaynak: Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, 2005.

2000-2004 yılları arasında yem-çiğ süt fiyat parite değerleri ortalama 1,5 olup, 2003 yılında 1,6 değeri ile en yüksek değerine ulaşmıştır. Süt üreticisinin sütünü istediği fiyata pazarlayabilmesi için ve dünya standartlarında çiğ süt kalite sağlanabilmesi için de bu değer en az 2’ye çıkarılabilmesi gerekmektedir. Bu değerler ülkemizde yem sektörünün geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Birim yem başına üretilen çiğ sütün miktarının artırılması, kaliteli ve bilinçli yem kullanımıyla kaliteli ve dünya standartlarında çiğ süt üretimi için hayvancılık sektöründe gerekli gelişmelerin gösterilmesi gerekmektedir. Ucuz ve kaliteli yem temini, çiğ süt fiyat politikalarının üreticiyi koruyucu yaklaşımı ve devlet destekleri (destek oranında sanayicinin çiğ süt fiyatlarını düşürmemesi şartıyla) bu parite değerlerini artırma yolunda uygulanabilecek aşamalardır. 2000-2004 yılları arasında yem-çiğ süt fiyat pariteleri grafiksel olarak gösterilmiştir.

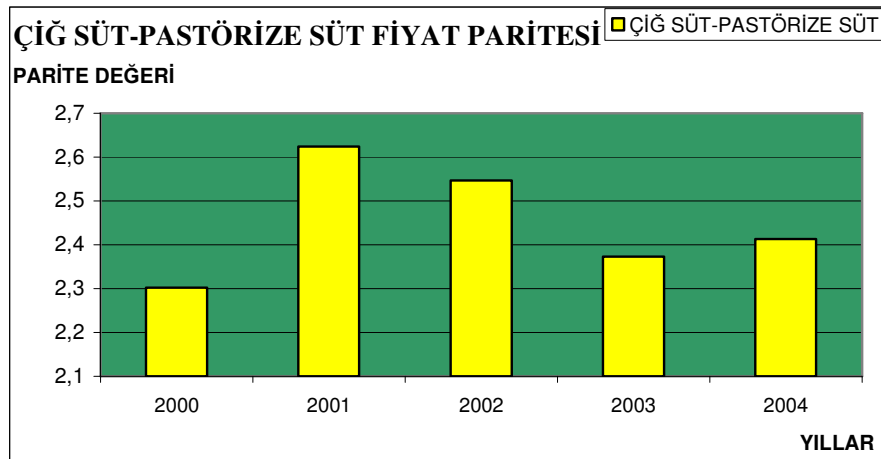
Şekil 5.3 Yem – Çiğ Süt Fiyat Pariteleri

Kaynak: Tablo 5.3

Çiğ-Pastörize süt fiyat parite değeri 2000-2004 yılları arası 2-2,5 arasındadır. Bu değerler AB ve dünya standartlarından oldukça yüksektir. Sektörde AB'nin en önemli üyelerinden Almanya'nın parite değeri 1,8 dir (DSYB, 2005: 4). Bu değerler süt sektöründe dünyada önde gelen bazı ülkelerde daha da düşmektedir. Örneğin çiğ-pastörize süt fiyat paritesi Kanada'da 1,108, Avustralya'da 1,42 ve ABD'de 1,26 dır (İçöz ve ark., 2005: 65). Bu değerler ülkemiz için yüksek olup sanayideki teknolojik gelişmeler, sanayici için nakliye giderlerinin düşürülmesi gerekmektedir. Teknolojik gelişmelere ayak uyduramayan mandıra tipi orta ölçekli işletmelerin verimi artırarak, ekonomik mamul maddeler üretebilecekleri entegre tesislere dönüşme yolunda adım atmaları gerekmektedir. İkinci bir sorun nakliye şartlarıdır. Türkiye'de çiğ sütün üreticiden alınıp sanayiciye ulaştırılıp işlenmesi epey bir süre almakta ve üreticilerin dağınık çok küçük ölçekli üreticiler olması sebebiyle süt toplama işlemi bir hayli maliyetli olmaktadır. Toplama aşamasında dağınık toplama işlemi hem sanayiciye ek yakıt maliyeti getirmekte, hem de soğuk zincirin üretici veya sanayici yoluyla kırılması sebebiyle kalitesiz hammadde işleme aşamasında verimi düşürmekte, dolayısıyla maliyeti artırmaktadır. Sektörün gerek gıda güvenliği gerek mamul kalitesi açısından vazgeçilmez bir uygulaması olması gereken 'soğuk zincir' ülkemizde çok düşük ölçekte uygulanabilmektedir. Büyük ölçekli tesislerin uyguladığı ancak orta ölçekli işletmeler tarafından tam anlamıyla uygulanamayan soğuk zincir bu tip işletmelerin maliyetini arttırmakta ve kalite de düşüşe neden olmaktadır. İlk bakışta ek maliyet gibi görünen soğuk zincir, aslında üretim ve işleme aşamasında sanayiciye verim ve kalite sağlamaktadır. Soğuk zincirin üretici tarafından da sıklıkla kırıldığı gözlenmektedir. Genelde gece 12 gibi sağılan

ineklerin sütleri, sabah 6 gibi toplanabilmekte ve bu 6 saat boyunca sütte yüksek miktarda mikrobiyal üreme gerçekleşmekte, aynı şekilde kötü hammadde sanayiye teslim edilebilmektedir. Bunun içinde üreticiye gerekli eğitimler verilmeli ve su an ülkemizde sayılarının artmaya başladığı süt toplama ünitelerinin (büyük soğutma tankları) yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Süt sektörü Türkiye’de AB süreci çerçevesinde büyük bir değişim içerisinde. Planlanan hedeflere ulaşılmasında, üretici, tüketici menfaatinin sağlanması için hedeflenmesi gereken ilk adımlardan biri süt üretiminin ve kalitesinin hızlı bir şekilde artırılması çalışmalarıdır. Bugün kaliteye göre fiyatlandırma yapılmasa da üretici sanayiye kaliteli ve yüksek miktarda çiğ süt sunabildiğinde piyasanın üzerinde fiyat alabilmektedir. Sanayinin istediği yılın her ayına dengeli dağılmış, toplama ve taşıma maliyeti az, kalitesi yüksek yeterli miktarda hammaddedir (çiğ süt). Örneğin günde 500 kg ve üstü kaliteli süt sunabilen üreticilere sanayi tarafından piyasanın üzerinde fiyat verilmektedir. Günde 500 kg süt arzının 25 sağmal inek tarafından elde edilebileceği düşünülürse, Türkiye’nin 2 baş/işletme olan işletme büyüklüğünün hızla artırılmasına ihtiyaç vardır. İşletme büyüklüklerinin arttırılmaması küçük üreticinin rekabet edememesi anlamına gelecektir. Küçük işletmelerin birleşmesiyle oluşturulacak orta ölçekli işletmelerle en azından geçiş sürecinin hızlı bir şekilde başlatılması gerekmektedir. Şekil 5.4’de 2000-2004 yılları arasında çiğ süt-pastörize süt fiyat pariteleri gösterilmiştir.

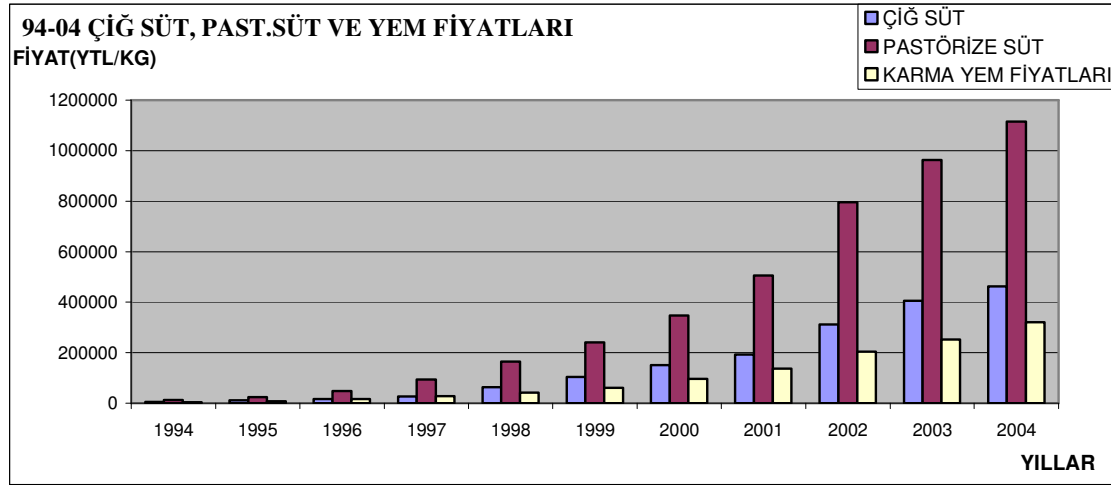

Şekil 5.4 Çiğ Süt – Pastörize Süt Fiyat Pariteleri
Kaynak: Tablo 5.3

Çiğ süt fiyat artışının altında pastörize süt fiyat artışının sağlanabilmesi, başka bir deyişle çiğ-pastörize süt fiyat paritesinin arttırılabilmesi için yukarıda bahsedilen teknolojik gelişmeler, nakliye maliyetlerinin düşürülmesi, merkezi süt toplama sisteminin

yaygınlaştırılması ve süt toplama ünitelerinin artırılması, büyük ölçekli süt işleme tesislerinin artması, soğuk zincirin her aşamada sağlanması, üretici eğitimlerinin yeterliliğinin sağlanması gibi konularda sektör içerisindeki her kurumun (üretici, sanayici, birlikler, kooperatifler, dernekler, organizasyonlar, kamu kurum ve kuruluşları...vs) üstüne düşeni yapması gerekmektedir.

1994-2004 yılları arasında yem, çiğ süt ve pastörize süt fiyatları Şekil 5.5’de gösterilmiştir.

Şekil 5.5 Yıllara göre Çiğ Süt, Pastörize Süt ve Yem Fiyatları

5.7. Sektörde Tekelleşme ve Rekabet Kurulu Kararı

Bazı dönemlerde süt piyasasında, hammadde olarak çiğ süt veya işlenmiş süt mamulleri bazında tekelleşme iddiaları gündeme gelmekte ve bundan bahisle Rekabet Kurulu’na başvurulmaktadır. Türkiye Damızlık Sığır Yetiştiricileri Merkez Birliği 2000 yılında süt sanayicilerinin anlaşmalı olarak çiğ süt fiyatlarını düşük tuttukları, üreticinin elindeki hayvanların kasaba gitmesini sağlayarak damızlık hayvan ithalatından rant sağladıkları ve akabinde süt alım fiyatlarını yükselterek stoklarındaki işlenmiş sütleri yüksek fiyatla satmak suretiyle büyük gelir amacı güttükleri, SETBİR adı altında tekelleştikleri ve düşük kapasite kullanımı ile kendilerini riske atmadan kar elde ettikleri iddiaları ile kurula başvurmuştur. Rekabetin ihlal edildiği iddia edilen Marmara Bölgesi çiğ süt pazarında kurul tarafından yürütülen soruşturmada süt üreticilerinin aynı köy gruplarının sütlerini uzun süreli olarak aldıkları ve ihale sonucu oluşan süt fiyatlarının aynı fiyatlar olduğu tespit edilmiştir. Raportörlerce süt piyasası ile ilgili olarak yapılan incelemeler ve düzenlenen ön araştırma raporu neticesinde şikayete konu iddiaların rekabet ihlallerine uygun eylemler olduğu yönünde değerlendirmeler sunulmuştur. Ancak soruşturma neticesinde bu eylemlerin

teşebbüslerin anlaşması neticesinde değil piyasanın gereklerinden kaynaklandığı, somut ihale tutanaklarının incelenebildiği noktaların ülke çığ süt piyasasının %1'ini oluşturduğu ve genel piyasayı etkileme gücünden yoksun olduğu, belli grup köylerin ihalelerine sürekli olarak aynı firmaların katılma sebebinin çığ süt sektörünün ekonomik ve rasyonel gereklerinden kaynaklandığı, çığ süt alım yapılan bölgelerin fabrikalar ile olan mesafenin önemi ve taşıma maliyeti açısından bu köylerin tercih edilmesinin makul olduğu sonucuna varılmıştır. İhale başlangıç fiyatını kamu heyetlerinin belirlediği ve alıcıların dışında oluşturulduğu, işletmelerin sütü işleme kapasitelerinin sınırlı olduğu ve ihtiyaçtan fazla süt alımına gitmelerinin ekonomik ve rasyonel olmayacağı, alıcının çığ sütü hammadde olarak kullandığı, işlenmiş süt mamulü olarak pazarladığı, pazarda büyüklüklerinin ve sayılarının fazla olduğu, süt ürünleri piyasasında arz fazlası bulunmasının rekabeti beraberinde getirdiği, dolayısıyla girdi özelliği taşıyan çığ sütün fiyatlarının üretim maliyetine denk bir noktada oluşmasına sebep olduğu çığ süt fiyatlarının çok fazla artmamasının gerekçeleri olarak kurul kararında sunuldu. Kurulun kararında 'anlaşma' ve 'uyumlu eylem' kavramları da irdelenmiş olup, uygulama paralelliği mevcuttur ancak bilinçli paralellikten söz etmenin mümkün olmadığı ve paralel davranışların ekonomik ve rasyonel gerekçelerle açıklanabildiği kanaatine varılmıştır (Rekabet Kurulu; 23.03.2000).

Karara ilişkin bölgede yapılan akademik saha çalışmalarında çığ süt piyasasında faaliyet gösteren üretici görüşlerinin kurul kararıyla aksi yönde olduğu görüldü (Beygirci, BEYGİRCİ Pelin, Süt Sektöründe Rekabet ve Mustafa Kemal Uygulaması). Konunun üreticilerin görüşlerinin ve raportör görüşünün aksi yönünde karara bağlanmış olması dikkat çekicidir.

Her ne kadar rekabet kurulu kararları tekelleşmeye işaret etmese de, somut olaya değil genel çerçeveye bakıldığında sektörün bazı büyük firmaların baskısı altında olduğu görülmektedir. Pazar fiyatlarına tüm dünyada olduğu gibi devlet müdahalesinin yapılamaması bazı büyük firmaların çığ süt fiyatlarını kendi istedikleri doğrultuda yönlendirmelerine olanak vermekte ve çığ süt fiyatlarının çok düşük seviyelerde kalmasına neden olabilmektedir. Diğer bir sorun da bazı firmaların çığ süt yerine ithal edilen süt tozunu kullanmasıdır.

5.8 Sokak Sütçülüğü

Türkiye'de süt piyasasının önemli segmentlerinden biri de sokak sütçülüğüdür. Dünya gıda örgütleri, gıda güvenliği kuruluşları, AB dahil hiçbir şekilde tasvip edilmeyen bu sektör Türkiye'de pazarını korumaktadır. AB uyum sürecinde bu pazarın tedricen azalması ve tüketici alışkanlıklarının pastörize süttten yana ağırlık kazanması öngörülmektedir. Sanayiye teslim edilmeyen %69 oranındaki çığ süt pazarının içinde kalan sokak sütçülüğü bugün için

çiğ süt fiyatlarını belirlemede dolaylı olarak rol almaktadır. Tüketici bilincinin üst seviyede olmaması, sokak sütünün pastörize süte göre daha ucuz oluşu, geleneksel bir alışkanlık olması, hareketli (seyyar) araçlarla tüketiciye kadar ulaşabilmesi (kolay bulunabilmesi) sokak sütçülüğünü ayakta tutmaktadır. Sokak sütçülüğünün azalmasıyla oluşan arz fazlasının çiğ süt fiyatlarında düşüşe neden olacağı beklenmektedir.

5.9. Türkiye, AB ve Dünya Süt Ürünleri Tüketimi

Arzı etkileyen faktörlerin yanı sıra süt ve süt ürünleri talebinin de artırılması sektörün gelişimi için gereklidir. Beslenmede önemli bir role sahip olan süt ve süt ürünleri tüketimi AB'ye kıyasla çok düşüktür. Türkiye'de süt ve süt ürünlerinin kişi başına ortalama yıllık tüketimi 130-140 litredir. Yıllık 10 milyar litre 3,5 milyar litresinin orta ve büyük ölçekli işletmeler tarafından işlendiği göz önüne alınırsa, 6 milyar litreden fazla süt , pastörize edilmeden ve ambalajlanmadan, kalite kontrolünden geçirilmeden işlem görmektedir (FAO, 2006). Ancak son yıllarda pastörize süte ve süt ürünlerine artan talep hızla artmaktadır. Tablo 5.4'de süt eşdeğeri olarak kişi başına süt ve sütü ürünleri tüketimleri gösterilmiştir.

Tablo 5.4: Türkiye'de Kişi Başına Süt ve Süt Ürünleri Tüketimi (Kg/Yıl)

Süt Eşdeğeri	2002	2003	2004	2005**	2006**
İçme Sütü	21	21	21	21	20,96
Peynir	89	93	92	91,69	93,55
Yoğurt ve Tere Yağı	32,54	38,88	32,42	31,60	31,04
Tere Yağı	17,83	18,2	16,03	18,03	19,11
Süt Tozu	2,51	3,41	2,81	2,71	2,60
Dondurma	1,01	0,9	1	1,02	1,02
Toplam Süt *	132,09	143,95	136,77	136,20	138,14

Kaynak: Koç, Işık ve Erdem, 2008. * İçme sütü dahil tüm süt ve süt ürünleri ** Tahmin

Tüketim miktarı ile beraber tüketim bilincinin de geliştirilmesi sektörün gelişimi için şarttır. Tüketicinin pastörize süt ve sanayide işlenmiş süt ürünlerini tercih eğiliminin artırılması gerekmektedir. AB'de içme sütü olarak çiğ süt kullanımı 1999'dan 2003 yılına %89,5 gibi büyük bir azalma göstermiştir. Tam yağlı içme sütü tüketimi %3,7 ve yağsız içme sütü tüketimi %14 artış göstermiştir. AB'nin en önemli içme süt üreticisi İngiltere'dir. Diğer ileri gelen ülkeler Almanya, Fransa, İspanya, İtalya ve Polonya'dır (Mahon, Bisval ve Tissot, 2005: 5). Bu değişim tüketici bilinçlenmesi ve AB'de baş gösteren obezite problemi ile tüketici alışkanlıklarının değişmesi sonucu ortaya çıkmaktadır.

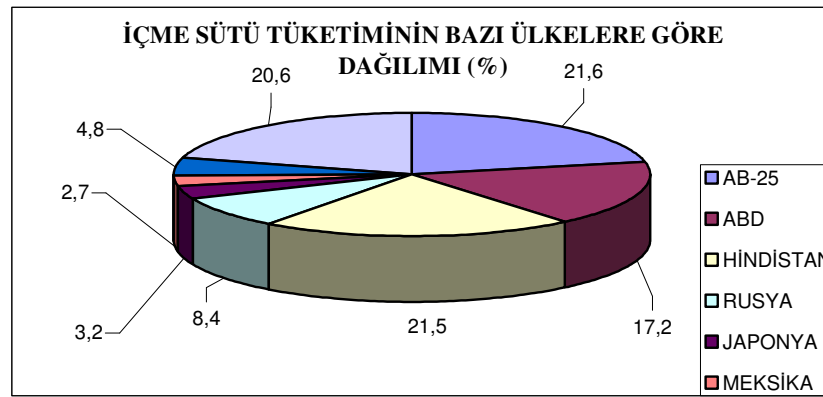
Dünyada bazı ülkelerde içme sütü tüketimi ve toplam tüketimdeki oranları Tablo 5.5'de gösterilmiştir. Şekil 5.6'da dağılımları gösterilmiş olup, buna göre dünya içme sütü

tüketiminin %21,6'sı AB (25)'de almakta, %21,5'i Hindistan'da, %17,2'si ABD'de ve %8,4'ü de Rusya'da tüketilmektedir.

Tablo 5.5: Bazı Ülkelerde İçme Sütü Tüketimi

	İÇME SÜTÜ TÜKETİMİ (1.000.000 TON)	%
AB-25	34,2	21,6
ABD	27,2	17,2
HİNDİSTAN	34	21,5
RUSYA	13,3	8,4
JAPONYA	5	3,2
MEKSİKA	4,3	2,7
ÇİN	7,6	4,8
DİĞER	32,5	20,6

Kaynak: Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, 2005.

Şekil 5.6 Bazı Ülkelerde İçme Sütü Tüketiminin Dağılımı

Kaynak: Tablo 5.5

2005 yılı verilerine göre ise bazı ülkelerde kişi başına yıllık içme sütü tüketim miktarları Tablo 5.6'da gösterilmiştir. Süt ve süt mamulleri tüketiminin Türkiye'de oldukça düşük olduğu görülmektedir. Tablo 5.6'da görülen 30 kg/yıl süt tüketim değeri AB, ABD, Rusya ve Avustralya gibi sektörde gelişmiş ülkelerin pastörize içme sütü tüketiminin ortalama 1/3'üne tekabül etmektedir. Süt sektörü içerisinde sokak sütçülüğünün oldukça ciddi bir pay sahibi olduğu göz önüne alındığında pastörize içme sütü tüketiminin çok daha aşağılarda olduğu söylenebilir. Dünya toplam inek sütü üretiminin işlenmiş içme sütü olarak kullanım oranı %38,9 dur. Bu oran AB (25) için %25,4 dür. AB'nin en önemli süt üreticisi İngiltere ürettiği sütün %50,8 lik oranını içme sütü olarak işlemektedir (Rural Payment Agency, 07/2007). Türkiye için bu oran %13,1 dir. Küresel ölçekte sanayiye teslim edilen sütün

%53,5'i içme sütü olarak piyasaya arz edilmekte olup Türkiye için bu oran %42,4 dür (İçöz ve ark., 2005: 8-17).

Tablo 5.6: Türkiye ve Bazı Ülkelerde Kişi Başına Süt ve Süt Ürünleri Tüketimi (kg/yıl)

Ülkeler	İçme Sütü	Tereyağ	Peynir	Yoğurt/Ayran	Süttozu
Türkiye	(*) 30	1,3	12,5	335,0	0,5
AB	95,0	4,5	17,5		3,5
ABD	95,3	1,3	13,1	7,1	1,5
Rusya	94,4	3,5	3,6		1,3
Arjantin	61,4	1,6	10,9	6,2	3,5
Avustralya	108,4	3,2	8,8	6,0	3,4

Kaynak: İ., Dellal ve S. Tan, 2003. (*) Sokak Sütü Dahil

Bazı ülkelerde kişi başına tüketilen içme sütü miktarları Tablo 5.7'de gösterilmiştir. Buna göre ilk sırayı 102,2 kg ile Avustralya almakta, bunu 94,6 kg ile İsviçre, 92,1 kg ile ABD, 90,3 kg ile Rusya, 90,1 kg ile Yeni Zelanda, 87,7 kg ile Kanada ve 83,2 kg ile Macaristan izlemektedir.

Tablo 5.7: Bazı Ülkelerde Kişi Başına İçme Sütü Tüketimi

ÜLKELER	İÇME SÜTÜ TÜKETİMİ (KG/YIL)
AB	79,2
ABD	92,1
ARJANTİN	54,9
AVUSTRALYA	102,2
BREZİLYA	69,2
ÇEK CUMHURİYETİ	42,9
HİNDİSTAN	35,4
İSVİÇRE	94,6
JAPONYA	39
KANADA	87,7
MACARİSTAN	83,2
MEKSİKA	41,4
RUSYA	90,3
UKRAYNA	71,2
Y.ZELANDA	90,1

Kaynak: Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, 2005.

İçme sütü ile beraber toplam süt ve süt ürünleri tüketimi yılda kişi başına Türkiye için 148,61 kg, AB için 241,1 kg ve ABD için 258,4 kg'dır (Çakmak, 2008: 15).

5.9.1 Piyasa İstikrarsızlığı

Sektörde üretici-tüketici menfaatlerini dengeleyecek düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. AB standartlarında üretim yapan tesisler büyük süpermarket zincirlerinde fiyat baskısıyla karşı karşıya kalmaktadır. Üretici ve küçük ölçekli süt işleme tesisleride süt

piyasaasının istikrarsızlığından olumsuz etkilenmektedir. Süt piyasasındaki istikrarsızlık sadece üretici açısından sorun teşkil etmeyip sanayici ve tüketici başta olmak üzere sektörle ilgili tüm diğer birimleri de zarara uğratmaktadır. Sektörde istikrarın sağlanması yatırımcıları cesaretlendirecek ve yatırımı artıracaktır. Üretimi planlanabilen ve temel besin maddesi niteliği olan bir ürün için fiyat istikrarsızlığı ivedilikle sorun olmaktan çıkarılması gerekmektedir. Ayrıca kayıt dışı sektörü daraltıcı önlemler alınması üreticiyi ve uzun vadede tüketici menfaatlerini sağlayacaktır.

AB’de ise süt fiyatları istikrarlı bir seyir izlemektedir. Süt üretici fiyatları 2001 yılında ortalama 32,6 Avro / 100 kg, 2002 yılında 30,4 Avro / 100 kg, 2003 yılında 29,6 Avro / 100 kg ve 2004 yılında ise 30,8 Avro / 100 kg olarak gerçekleşmiştir (Koç, Işık ve Erdem, 2008: 9).

Süt ve süt ürünleri fiyatları, üreticiden tüketiciye uzanan zincirdeki gıda güvenliğini baz alan değişimlerle ortalama % 10 düşürülebilmektedir. Süt sanayi yeterli miktarda ve istenilen kalitede sütü temin edememektedir. Süt toplama, toplama merkezlerinin yetersizliği ve dağınıklığı, sağımdan sanayiye kadar geçen süreçteki uygunsuz muhafaza, sütün kimyasal ve mikrobiyolojik kalitesindeki bozukluk, kalite kontrol işlemleri gibi etkenler süt sanayinin ham süt maliyetini %10-15 arası arttırmaktadır. Bu artış da sütün tüketici fiyatlarına yansımaktadır. Tüketicinin kayıt dışı sektöre yönelmesinin sebeplerinden biri de budur.

5.9.2 Tüketime Arttırılmasına Yönelik AB ve Türkiye Politikaları

AB’de ve Türkiye’de süt ve süt ürünleri tüketiminin artırılmasına yönelik çeşitli politikalar uygulanmaktadır.

5.9.2.1 AB Politikası

Avrupa Birliği’nde 2073/92 Sayılı Yönetmelik kapsamında tüketimin arttırılması amaç edinilmekte ve bu amaca yönelik olarak piyasa çalışmaları, promosyon ve beslenme araştırmaları yapılabilmesi için AB harcamaları oluşturulmaktadır. Komisyon her sene tüketimi artırılmasına yönelik uygulama planını Konsey’e sunmaktadır. Ayrıca, bir üye ülke Topluluk içindeki tüketimin artırılmasına yönelik uygulamaları finanse etmek, süt ve süt ürünleri piyasasını genişletmek ve süt kalitesini arttırmak amacıyla pazarlanan süt veya süt eşdeğeri miktarıyla ilgili olarak, süt üreticilerine bir vergi uygulayabilir (SSOPDK, 2005: 56).

Tüketici güvenliği de mevzuat ve uygulamaları ile tamamen garanti altına alınmış olup, bu yüksek güvenlik sistemleri tüketimin artması yönünde itici kuvvet oluşturmuştur. Süt üreten işletmeler için genel teknik ve hijyenik koşullar ve Birlik ülkeleri arasındaki süt ticaretine uygulanacak kriterler 89/362 Sayılı Direktif ve 2597/97 Sayılı Yönetmelik ile

belirlenmiştir. Hayvansal kökenli ürünlerde pestisit kalıntı limitleri ile hayvansal kökenli ürünlerde veteriner ilaçları için azami kalıntı sınırları 2377/90 Sayılı Yönetmelik ile ortaya konmuştur. 92/46 Sayılı Direktifle, çiğ süt, ısıtılmış işlem görmüş içme sütü, süt ürünlerinin üretiminde kullanılan süt ve süt ürünleri için üretim ve pazarlamaya dair hijyen kuralları belirlenmiştir. Buna ek mevzuatlarla da gıda güvenliği maksimum seviyede korunmakla beraber tüketimin artırılması da hedeflenmektedir.

Birlik sosyal yardım alan kişilerin her ay indirimli fiyattan belirli bir miktar süt ürünü alabildiği (özellikle tereyağında uygulanmakta) bir program yürütmektedir. Tereyağı sadeyağ formunda direk tüketime yönelik olarak indirimli fiyattan da satılmaktadır. Ayrıca 2571/97 Sayılı Yönetmelik’de de belirtildiği üzere imalat sektöründe tereyağı ve sadeyağı kullanımı için destek de sağlanmaktadır. Kar amacı gütmeyen örgütlere ve organizasyonlara tereyağı sabit indirimli fiyattan satılmaktadır. Başka bir tüketim yardımı da Birliğin eğitim kurumlarındaki öğrencilere içme sütü, yoğurt, peynir ve aromalı süt yardımlarıdır.

5.9.2.2 Türkiye Politikası

Türkiye’de bazı dönemler süt ve süt ürünlerinin tüketiminin arttırılmasına yönelik çalışmalar yapılsa da yasal alt yapı eksikliğinden dolayı devamlılığı sağlanamamıştır. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı önümüzdeki 5 yıl içerisinde ciddi üretim artışı öngörmektedir. Piyasa dengesinin korunabilmesi ve üretimdeki artışın karşımıza bir dezavantaj olarak çıkmaması için bu artışın tüketim ve dış ticaret ile dengelenmesi gerekmektedir. Bu dengenin kurulabilmesi için üretimden tüketime uzanan zincirde devlet, üretici ve tüketici başta olmak üzere sektörün tüm taraflarının üstüne düşen görevleri yerine getirmesi gerekmektedir.

Ürün çeşitliliğini arttırmak, yasal düzenlemeleri sağlamak, geleneksel ürünlerin tanıtımı ve tüketiminin teşvik edilmesi, süt ve süt ürünlerine yönelik reklam ve tanıtım çalışmalarında devlet desteğinin sağlanması ve bunun için ödenek oluşturulması, kar amacı gütmeyen kurumlara süt ürünleri temininin yasal çerçeve ile belirlenmesi tüketimi arttırmaya yönelik ilk uygulanması gereken çalışmalardır. Okullar, Türk Silahlı Kuvvetleri, cezaevleri gibi kurumlarda süt ürünleri tüketiminin arttırılması gerekmektedir. Özellikle okullarda, tüm dünyada uygulanan, okul sütü projesi uygulamaya geçirilmeli ve yasal güvence altına alınmalıdır.

6. AKDENİZ BÖLGESİ VE BAB'DA SEKTÖRÜNÜN DURUMU

Türkiye geneline paralel olarak Akdeniz Bölgesi ve BAB'da da süt verimi, işletme büyüklükleri, teknolojik gelişmeleri izleme, üretici örgütlenmesi, süt ticareti ve pazarlama yöntemleri açısından yetersizdir. Akdeniz Bölgesinin ülke genelinde diğer bölgelerden farklı olarak daha sıcak bir iklime sahip olması bölge içinde kalan Burdur ve Isparta gibi karasal iklime sahip iller dışında ortalama çiğ süt kalitesini olumsuz yönde etkilemekte, üretimden işlemeye kadar geçen süreçteki kalite kaybını hızlandırmakta olup, üretim ve işleme arasındaki süreci kısaltmaya yönelik veya depolama, dağıtım, işleme aşamalarında çiğ süt ve nihai süt ürünlerinin kalitesini iyileştirmeye yönelik önlemlerin alınması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Özellikle sahil kesiminde iklimden kaynaklanan kalitesiz hammadde (çiğ süt) kalitesiz mamul maddeyi (süt ürünleri) de beraberinde getirmektedir.

BAB diye isimlendireceğimiz Batı Akdeniz Bölgesi Antalya, Burdur ve Isparta illerinden oluşmaktadır. Süt hayvancılığı bu üç ilde önemli sayılabilecek tarımsal faaliyetler arasındadır.

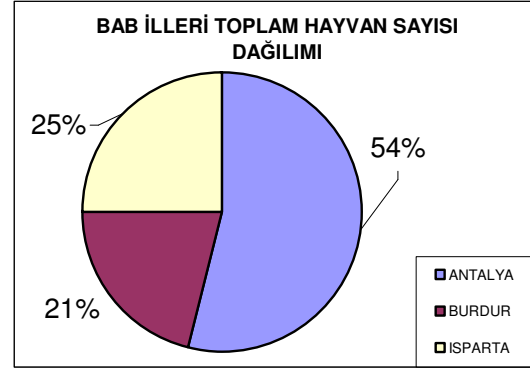
6.1. BAB'da Toplam Hayvan Sayısı ve Dağılımı

BAB'da koyun, keçi, sığır ve manda olmak üzere toplam hayvan sayısı 1.699.694'dür. Tablo 6.1'de de görüldüğü üzere en büyük pay 914.312 toplam hayvan sayısı ile Antalya'ya aittir. Bunu sırasıyla 428.667 ile Isparta ve 356.725 ile Burdur izlemektedir. Şekil 6.1'de görüldüğü üzere BAB'da toplam hayvan sayısının %54'ü Antalya iline, %25'i Isparta iline ve %21'i de Burdur iline aittir. Toplam hayvan sayılarının yüzdesel dağılımlarında Antalya'nın %54'lük oranı ilin toplam nüfusuyla alakalıdır.

Bu verilere göre sığır sayılarının toplam hayvan sayıları içerisindeki yüzdeleri sırasıyla BAB'da %17,15, Antalya İlinde %12,85, Burdur İlinde %31 ve Isparta İlinde %14,77'dir. Hayvancılık sektörü içinde süt hayvancılığının gelişmişliğini gösterir bu verilere göre Burdur İlinin bölge genelinden ve bölgenin diğer illerine oranla çok ileride olduğu açıkça görülmektedir. Antalya ise % 12,85'lik oranla bölge ortalamasının da altında olup süt hayvancılığının diğer iller kadar yoğun olmadığı ve bölgenin süt hayvancılığında gelişmesi gereken zayıf halkası olarak göze çarpmaktadır. Antalya ilinde sığır harici hayvanların fazlalığı bulunmakla beraber, ticari kazanımı daha fazla olan sığır hayvancılığına eğilim gerekliliği vardır.

Tablo 6.1: BAB İlleri Toplam Hayvan Sayısı Dağılımları

	Toplam Hayvan Sayısı (2003)	%
ANTALYA	914.302	54
BURDUR	356.725	21
ISPARTA	428.667	25
BAB	1.699.694	100

Kaynak: DİE, 2003.

Şekil 6.1 BAB İlleri Hayvan Sayısı

6.2. BAB'da Toplam Sığır Sayısı ve Dağılımı

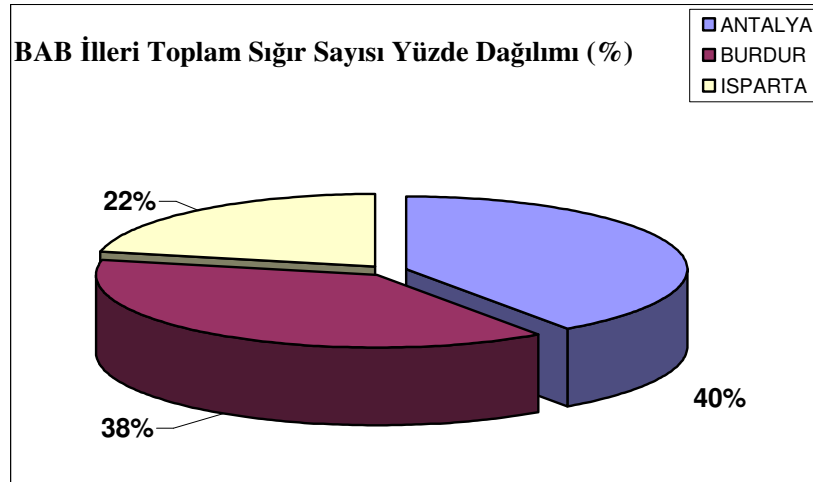
2003 yılında Akdeniz Bölgesi, BAB, BAB illeri toplam sığır sayıları ve dağılımları Tablo 6.2'de gösterilmiştir. Buna göre, Akdeniz Bölgesi toplam sığır sayısı 2003 yılı verilerine göre 737.682 olup, Türkiye toplamının yaklaşık %6,8'ini oluşturmaktadır. Genel olarak Akdeniz Bölgesinin Türkiye toplam inek sütü üretiminin %11,6'sını karşıladığı düşünülürse, %6,8'lik sığır sayısı oranı Akdeniz Bölgesinin süt veriminin Türkiye Ortalamasının üstünde olduğunu açıklamaktadır. BAB toplam sığır sayısı 291.492'dir ve Akdeniz Bölgesi toplam sığır sayısının %39,5'ini oluşturmaktadır. BAB'ın Akdeniz Bölgesi toplam süt üretiminin %42,9'unu karşıladığı göz önüne alınırsa, BAB süt veriminin Akdeniz Bölge ortalamasının biraz daha üstünde olduğu söylenebilir.

Tablo 6.2: Akdeniz Bölgesi, BAB ve BAB İlleri Toplam Sığır Sayıları

	Toplam Sığır Sayısı	BAB İlleri yüzde Dağılımı (%)
ANTALYA	117.398	40
BURDUR	110.750	38
ISPARTA	63.344	22
BAB	291.492	39,5
AKDENİZ	737.682	

Kaynak: DİE, 2003.

BAB içerisindeki toplam sığır sayısının yaklaşık olarak %40'ını Antalya, %38'ini Burdur ve %22'sini de Isparta oluşturmakta olup Şekil 6.2'de grafiksel olarak gösterilmiştir. 2004 yılında toplam inek sütü üretim miktarlarında düşüş yaşanmış olup, Antalya İli toplam inek sütü üretim miktarı 133.604 (- %25) ton ve Burdur ili toplam inek sütü miktarı 154.853 (- %24) ton olarak açıklanmıştır (DİE, 2004).

Şekil 6.2 BAB İlleri Toplam Sığır Sayısı Dağılımı
Kaynak: Tablo 6.2

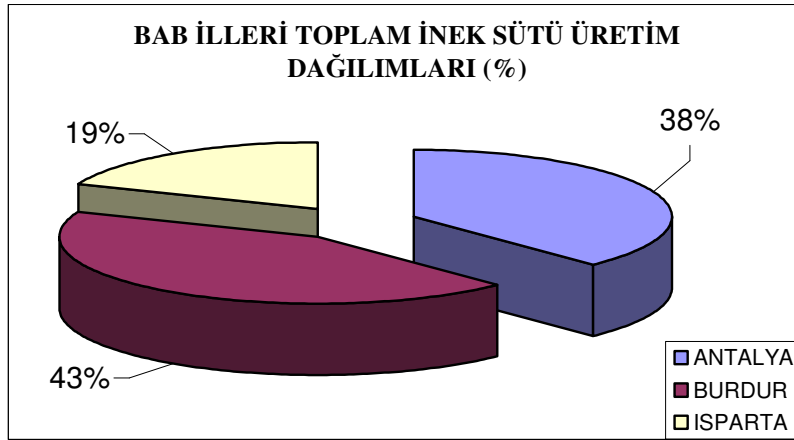
6.3 BAB'da Toplam Süt Üretimi ve Dağılımı

2003 yılı BAB illerinin toplam inek sütü üretimleri Tablo 6.3'de gösterilmiştir. 2003 yılı baz alınarak Türkiye toplam inek sütü üretimi 9,5 milyon ton, Akdeniz Bölgesi toplam inek sütü üretimi yaklaşık 1,1 milyon ton, BAB toplam inek sütü üretimi 471.529 ton, Burdur ili toplam inek sütü üretimi 203.977 ton, Antalya ili toplam inek sütü üretimi 178.661 ton ve Isparta ili toplam inek sütü üretimi 88.891 tondur. Veriler incelendiğinde Akdeniz Bölgesi'nin Türkiye süt üretiminin %11,6'sını karşıladığı, BAB'ın ise Akdeniz Bölgesi süt üretiminin %42,9'unu karşıladığı görülmektedir. BAB Türkiye toplam süt üretiminin yaklaşık %5'inden sorumludur. Antalya, Burdur ve Isparta illerinin BAB içerisindeki süt üretim yüzdeleri Şekil 6.3'de gösterilmiştir. BAB içerisinde ki toplam süt üretiminin %43,26'sı Burdur ili tarafından, %37,89'u Antalya ili tarafından ve %18,85'i de Isparta ili tarafından karşılanmaktadır. Burdur ilinin toplam inek sütü üretiminde ilin büyüklüğü de göz önüne alınarak ciddi anlamda diğer BAB illerine göre önde olduğu görülmektedir.

Tablo 6.3: BAB İlleri Toplam İnek Sütü Üretim Miktarı ve Dağılımları

BAB (İLLER)	TOPLAM İNEK SÜTÜ ÜRETİMİ (ton)
ANTALYA	178.661
BURDUR	203.977
ISPARTA	88.891

Kaynak: DİE, 2004.

Şekil 6.3 BAB İlleri Toplam İnek Sütü Üretim Dağılımları
Kaynak:DİE,2003.

6.4 BAB'da Üretici Bilinci

Üretici bilincinin bir göstergesi de teknik donanımın sağlanması ve üretim aşamalarında teknik ve hijyenik şartları sağlamak veya sağlamaya yönelik tedbirleri almaktır. Süt üretiminde de seyyar süt sağım makinesinin kullanımı, sağım sonrası sütün uzun süre bekletilmemesi, soğuk muhafaza, sağım saatlerinin seçimi, ilave madde eklenmemesi ve soğuk zincirin kırılmaması ve tüm bu hususlarda özen gösterilmesi üretici bilincinin göstergesidir. 2003 yılı bilgilerine göre Türkiye toplam süt sağım makinesinin %13'ü Akdeniz Bölgesinde, Akdeniz Bölgesinde kullanılan toplam seyyar süt sağım makinesinin %77,5'i de BAB'da kullanılmaktadır. BAB illeri içerisinde bu oranlar Burdur ili için %59,75, Antalya için %17,56 ve Isparta ili için %22,7'dir. 2005 yılı verilerine göre ise Türkiye toplam seyyar süt sağım makinesinin %13'ü Akdeniz Bölgesinde, Akdeniz Bölgesinde kullanılan toplam seyyar süt sağım makinesinin %85'i BAB'da kullanılmaktadır. BAB içerisinde bu oranlar 2005 yılı itibarıyla Burdur için %65,9, Antalya için %14,9 ve Isparta için %19,2'dir. 2003 yılından 2005 yılında kullanılan seyyar süt sağım makine kullanımı tüm iller ve yurt genelinde artış göstermiş ise de, BAB içi dağılımda Isparta ve Antalya düşüş yaşamış, Burdur İli'nin göstermiş olduğu üretici bilinci artışına yetişememiştir. BAB illerinin toplam inek sütü üretim dağılımlarına bakıldığında üretici bilincinin üretim miktarıyla orantılı olmadığı özellikle Burdur ve Isparta illerindeki üretici bilincinin Antalya iline göre çok ileride olduğu açıkça görülmektedir. Antalya ili toplam inek sütü üretiminde bölgenin %38'ine hakim iken sağım tekniğinde 2003 yılı için %17,56'lık ve 2005 yılı için %14,9'luk rakamlarla bölgede eğitimsiz ve bilinçsiz süt üreticilerinin çoğunlukta olduğu il olarak göze çarpmaktadır (TÜİK, 2005: 388-393).

6.4.1. BAB'da Birim Sağım Makinesinden Geçen Süt Miktarı

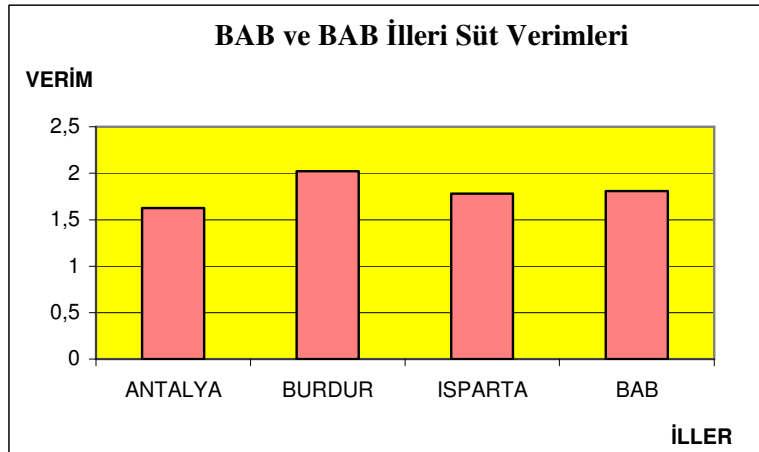
2005 yılı değerlerine göre oluşturulan Tablo 6.4'de seyyar süt sağım makine adetleri, toplam sığır sayıları (baş), toplam sağılan sığır sayıları (baş) ve inek sütü üretimleri (ton) gösterilmiştir. Toplam sığır sayısı verileri 2005 verilerine göre alınmış olup, toplam sağılan sığır sayıları 2003 yılı DİE verilerinden bulunan sağılan sığır sayısının toplam sığır sayısına oranı olan 0,74 korelasyon katsayısı ile çarpılarak hesaplanmıştır. Bu veriler ışığında tabloda 4/1 olarak gösterilen 1 adet sağım makinesinden geçen inek sütü miktarlarında Akdeniz Bölgesi Türkiye ortalamasına yakın olarak 64,7 ton/adet, BAB çok daha gelişmişlik göstererek 29,5 ton/adet ve Burdur ilinde çok daha iyi bir sonuç olarak 19,2 ton/adet rakamını vermektedir.

Tablo 6.4: Türkiye, Akdeniz, BAB ve BAB İlleri Süt İstatistikleri

	Sey.Süt.Sağ.mak (adet) (1)	Sığır Sayısı (baş) (2)	Sağ.Sığır.Sayısı (3)	İnek Sütü üretimi (ton) (4)	4/1	3/1	4/3
ANTALYA	2.165	135.955	97.887	158.973	73,4	45	1,6
BURDUR	9.584	126.783	91.283	184.431	19,2	9,5	2
ISPARTA	2.797	67.152	48.349	86.103	30,8	17	1,8
BAB	1.4280	329.890	237.520	429.507	29,5	16	1,8
AKDENİZ	16.993	737.682	531.131	1.099.400	64,7	31	2,1
TÜRKİYE	130.082	10.526.440	7.579.036	10.026.202	77,1	58	1,3

Kaynak: TÜİK, 2005.

BAB illerinde süt verimi Şekil 6.4'de grafiksel olarak gösterilmiştir. Buna göre; süt veriminde Dünya ve AB ortalamalarının gerisinde olsa da Burdur İli 2 ton/baş oranla 1,3 olan Türkiye ortalamasının çok üzerindedir. Bunu 1,8 ton/baş ile Isparta ve 1,6 ton/baş ile Antalya izlemektedir.

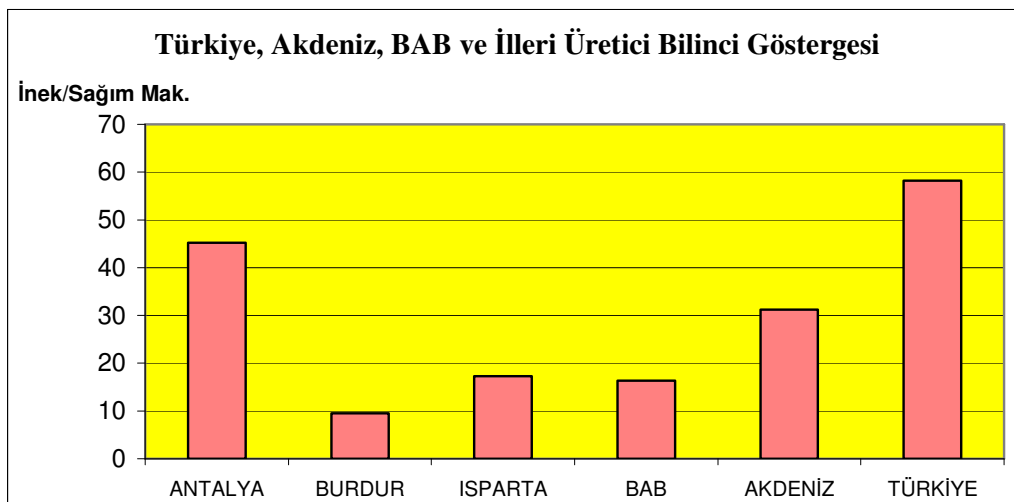

Şekil 6.4 BAB ve BAB İlleri Süt Verimleri

Kaynak: TÜİK, 2005 verileri

6.4.2. BAB'da Birim İnek Başına Düşen Sağım Makinesi

Tablo 6.4'de 3/1 olarak gösterilen birim seyyar süt sağım makinesi başına düşen inek sayısı ortalama değerleri Türkiye genelinde 58, Akdeniz Bölgesinde 31, BAB'da 16, Antalya İlinde 45, Isparta İlinde 17 ve Burdur İlinde 9,5 olup Şekil 6.5'de grafiksel olarak gösterilmiştir. 2006 yılı verilerine göre 2005 yılında Türkiye genelinde kullanılan toplam seyyar süt sağım makine sayısı %15 artış göstererek 150.049'a yükselmiştir. Direk üretici eğitim ve bilincini gösteren bu rakamlar irdelendiğinde süt üretici eğitim bilincinin Akdeniz Bölgesi'nde Türkiye geneline oranla daha iyi olduğu, BAB'da Akdeniz Bölgesine oranla daha iyi olduğu ve BAB içerisinde Burdur İlinin BAB, Akdeniz ve Türkiye'ye oranla çok ilerilerde olduğu görülmektedir. Isparta ili de ülke genelinin bir hayli ilerisindedir. Antalya ili ise 45'lik oranla BAB ve Akdeniz Bölgesinin gerisinde kalmakla beraber, bölge içerisindeki üretici bilincinin geliştirilmesi gereken ilidir.

Şekil 6.5 Türkiye, Akdeniz, BAB ve İlleri Birim Sağım Makinesine Düşen İnek Sayısı.

6.5. BAB'da Sokak Sütçülüğü

Türkiye geneline paralel olarak sokak sütçülüğü sektörü BAB'da da sektörün bir parçası konumundadır. Tüketicie ambalajsız direk satış olan sokak sütçülüğü bölgede özellikle Antalya ilinde yüksek risk teşkil etmektedir. Kayıt dışı, denetimsiz ve hijyenik koşullar açısından uygun olmayan sokak sütü satışının engellenmesine yönelik bölge illerinde Mülki Amirlerce kararlar alınsa da uygulamadaki sıkıntı giderilebilmiş değildir. Burdur ve Isparta illerinin iklim şartlarının Antalya İline oranla karasal ve soğuk olması, bugünkü koşullarla kabul edilemeyen sokak sütçülüğünü çok az da olsa tolere edebilmektedir. Ancak Antalya İlinin Türkiye'nin en sıcak iki üç ilinden biri olması sokak sütçülüğünün kaldırılması

veya şartlarının iyileştirilmesine yönelik önerileri sık sık gündeme getirmektedir. Mevzuat kapsamında çiğ sütün 1 ml'sinde bulunması gereken bakteri sayısı en fazla 100.000 adet iken, sokak sütlerinde bu rakam yüz milyonlara ulaşabilmektedir. Antalya İl Hıfzısıhha Kurulu'nun 08.01.2007 tarih ve 2007/1 sayılı kararına göre İl genelinde çiğ sütün üretiminden tüketiciye kadar geçen süreçte sıkı kontrol yapılacağı kararlaştırıldı. Sokak sütünlülüğü de karar doğrultusunda yasaklandı ve yasaklara uymayan kişilere yüksek idari para cezaları ve diğler idari yaptırımlar getirildi (TKB, Antalya Tarım İl Müdürlüğü, 2008). Hatta mevzuata uygun süt taşımayan araçların bağlanarak belirli süre ile trafikten men edileceğı kararlaştırıldı. Ülkenin en sıcak iklimlerinden birine sahip olması nedeniyle, toplum sağlığı söz konusu olması sebebiyle, Antalya ili için bu uygulamaların doğru olduğı, ancak Burdur ve Isparta illeri için uygulamanın kademeli uygulanmasının daha işlevsel olacağı görülmektedir. Ancak sektörde iyileştirmenin ve hedeflenen noktalara gelmenin çok keskin, ivedi ve suni kararlarla mümkün olamayacağı açıktır. Bu kararların günümüz Türkiye'sinde uygulama zorluğu olduğı gibi bu kadar net ve keskin kararlarla sektörün bir parçasının söküp atılması da doğru değildir. Gıda güvenliği bakış açısının yanında ekonomik bakış açısı da değerlendirilmelidir. Sokak sütünlülüğünün yasaklanması ile oluşacak arz fazlasının süt fiyatlarında ani düşüşe yol açacağı, üreticiyi zarara uğratacağı, bu sektörde istihdam eden ve geçimini bu şekilde karşılayan kişilerin de mağdur olacağı göz önünde bulundurulmalı ve konuyla ilgili uzun vadeli projeler hazırlanarak, sokak sütünlülüğü segmentinin uygun koşullar altında sisteme nasıl dahil edileceğinin planları yapılmalıdır.

6.6 BAB'da Çiğ Süt Fiyatlarının Belirlenmesi

BAB'da çiğ süt ülke geneline paralel olarak ihale usulü satılmaktadır. Kısmi olarak pazarlık ve ortalama fiyat usulü satışlar bulunsa da, arz edilen çiğ sütün büyük bir bölümü ihale usulü satılmaktadır. İhaleler ilçelerde Kaymakamlıkça belirlenen bir kurum veya heyetin gözetiminde yılda 4 kez yapılacak şekilde düzenlenmektedir. Süt toplayan kooperatifler (süt birlikleri) tarafından açılan ihalelere kişi ve kurumların müdahil olması ve teklif vermesi sonucunda fiyat oluşmaktadır. Süt fiyatları belirlenirken diğler bölgelerdeki süt fiyatları da göz önünde bulundurulmaktadır. Yakın coğrafi merkezlerde süt fiyatları aynı olmakla beraber sütün kalitesine ve hijyenik içeriğine göre az da olsa fiyat farkı oluşmaktadır (Çelik M, 2002: 26). BAB içerisinde en yüksek çiğ süt fiyatı Burdur ilinde oluşmaktadır. Süt kalitesinin yüksek oluşu, iklimsel avantajı, üretici bilincinin yüksek oluşu, kooperatif örgütlenmelerinin daha etkin oluşu Burdur ilinde çiğ süt fiyatlarını yukarılarda tutmakta, Burdur fiyatları BAB için süt borsası niteliğini taşımaktadır. Burdur ili sadece BAB içerisinde değil, üretici bilinci,

süt verimi ve çiğ süt kalitesiyle Türkiye genelinde de örnek oluşturmaktadır. Isparta ve Antalya illerinde de Burdur fiyatları göz önünde bulundurularak fiyat oluşturmaktadır.

6.7. BAB'da Süt Kalitesi

BAB'da süt kalitesi bölgesel olarak değişiklik göstermektedir. Bölge içerisindeki iklim farkları, rakım farkı, yem kalitesi farkı sütte kalite farkının BAB illeri arasında çok değişmesine yol açmaktadır. Burdur ve Isparta illerinde karasal iklim hakimken, Antalya İli bu iki ilden tamamen farklı olarak Akdeniz iklimine hakimdir. Antalya'nın mevsim ortalama sıcaklıklarının çok yüksek olması, bağıl nemin ortalamanın çok üstünde olması vs. sütün memeden çıktığı anda kalitesinin düşük olmasına sebep olmakta, bunun ötesinde sütün işlenmeye kadar geçen süreçte maruz kaldığı sıcaklık hammaddenin (çiğ sütün) kalitesini iyice düşürmektedir. Bölgede süt sektöründe en gelişmiş il Burdur ildir. Karasal iklimi, yem kalitesi, üretici bilinci, örgütlenme şekli vs. gibi etkenler yönünden diğer illere göre ilerde oluşu Burdur ilini sadece Akdeniz Bölgesi'nde değil ülke çapında öne çıkarmaktadır. BAB açısından Burdur İlinin süt kalitesi Türkiye, Akdeniz Bölgesi ve BAB'ın üzerinde olup, BAB'da alınacak bazı önlemlerle Antalya ili süt kalitesinin iyileştirilmesine ihtiyaç vardır.

Antalya İli süt kalitesinin düşük olma nedenleri;

- Hayvan hastalıkları ile mücadelede yetersiz kalınması
- Ahır, sağım, hayvan ve işçi hijyeni yetersiz.
- Sağım makinelerinin kullanım oranı az, bakım ve onarımının düzenli yapılmayışı
- Sağım sonrası süt soğutma tanklarında muhafaza az.
- Süt toplamada soğuk zincir uygulaması yok veya çok zayıf.
- Kaliteyi belirleme ve koruma amaçlı analizlerin yapılmaması veya çok az yapılması.
- Antibiyotik ve dezenfektan atıklarına sık rastlanılması
- Sanayiye teslim edilen sütün düşük olması, ve dolayısıyla denetimsiz ve kontrolsüz tüketimi

Antalya ili ülkenin uç güney kesiminde bulunması itibariyle en yüksek yaz sıcaklıklarının görüldüğü bir ildir. Bu iklimsel koşullarda bölgede süt sığırcılığını ve üretilen sütün kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir. Hayvansal üretimde verimleri belirleyen çevresel etmenlerden birisi de çevre sıcaklığıdır. Yaz aylarında bu bölgelerde görülen

hayvanlarda sıcak stresi oluşturan yüksek sıcaklıklar süt ineklerinde yem tüketimini düşürerek verimlerini ve sağlıklarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu olumsuz etkinin olabildiğince giderilmesi ancak doğru beslenme programlarının uygulanması ve bir takım fiziki önlemlerin alınmasıyla giderilebilir. Ayrıca yüksek sıcaklıklarda sığırların KM tüketimi azalmakta, su gereksinimi, yaşama payı enerji gereksinimi, vitamin ve mineral gereksinimi ve protein gereksinimi artmaktadır. Yüksek çevre sıcaklığından kaynaklanan bu tür olumsuzlukları gidermek için genel olarak; çevrede bir takım fiziki iyileştirmeler (gölgelikler ve serinletici fan uygulamaları) ve uygun genotip seçimi (yüksek çevre sıcaklıklarına karşı daha dayanıklı genotipler veya ırkların kullanımı) uygulanabilir (Akçay, 2006).

Verimin artırılabilmesi için sığır ahırlarının etkin havalandırma sağlanmış, hayvanları strese sokmayacak ferah konumda bulunması gerekmektedir. Özellikle sıcak iklim kuşağında bulunan Antalya gibi bölgeler için ahırlar daha da önem kazanmaktadır. Konuyla ilgili yasal düzenlemeler (TSE Standartları) teknolojik gelişmelere paralel olarak geliştirilmemektedir. Verimi ve kaliteyi artırmak için; çevrenin hayvanlar üzerindeki olumsuz etkilerini ekonomik sınırlar içerisinde gidermek ve hayvan davranımlarına uygun daha rahat yaşam koşulları sağlamak, sığır ahırlarını hayvanların hareket, dinlenme, yemleme, toplumsal ve rahatlık davranımları için yeterli alan ile iç ayrıntılar sağlanacak biçimde boyutlandırmalar yapmak, ayrıca bakım-yönetim ve hijyenik koşulları optimal sınırlarda tutmak gerekmektedir (Şimşek, 2003: 7-9).

6.7.1. Türkiye’de ve BAB’da Sütte Mikrobiyal Kalite

2007 yılı TKB’nin çiğ sütte kalıntı izleme projesi kapsamında ülke genelinde alınan numunelerden sadece %25’inin mevzuat kapsamında mikrobiyolojik kriterlere uygun olduğu görülmüştür. 15 bin 921 numune alınarak yapılan çalışmada toplam 11 milyon ton çiğ sütün sadece 3 milyon tonunun uygun olduğu görülmüş ve mililitredeki toplam bakteri sayısının bir milyonun üzerinde olduğu belirtilmiştir (TKB KKG, 2007). Ulusal düzeyde yapılan çalışma sonuçları Burdur ili için ortalamanın altında çıkarken, Antalya ili için ulusal ortalamanın yaklaşık 10 katı kadar yüksek çıkmıştır. Antalya İl Tarım Müdürlüğünce alınan numunelerin ortalama sonuçları mililitrede 10 milyon civarında olup mevzuatın çok üzerinde ve Türkiye ortalamasının 10 kat üzerindedir. Gıda güvenliği ve çiğ süt kalitesinin artırılması amacıyla sıcaklıkların çok yüksek olduğu Antalya ilinde soğuk zincirin tam olarak sağlanması ve soğutma tanklarının artması gerekmekte olup diğer önlemlerin de ivedilikle alınması gerekmektedir. Nispeten denetimli çiğ sütteki mikrobiyal yükün 10 milyonlarda bulunması, sokak sütçülüğü pazarındaki çiğ sütün hijyenik kalitesi açısından da fikir vermektedir.

Antalya ili sokak süt pazarındaki çiğ sütün mikrobiyal yükünün 100 milyonlarda olduğu belirtilmektedir. Sokak sütçülüğünün tamamıyla kaldırılmasının süt arzıyla beraber fiyatı düşüreceği, üreticiyi zarar uğratacağı ve kademeli geçiş öngörülse de, iklimsel sebeple Antalya ilinin özel durumunun olması, sokak sütçülüğünün kamu sağlığını tehlikeye atacak düzeyde olduğu ve bu nedenle ekonomik sonuçları çok fazla düşünülmeden kaldırılması gerekliliği bulunmaktadır.

6.8. BAB’da Süt Temini ve Sütün Sağlandığı Kaynaklar

BAB’da süt ve süt ürünlerinin üretiminde kullanılan sütün %51’i ni süt toplayan kooperatifler aracılığıyla, %49,8’i kendi çabasıyla süt toplayan kişiler aracılığıyla, %46,9’unun doğrudan süt üreticileri kanalıyla temin ettikleri belirtilmiştir (TKB Antalya İl Müdürlüğü, 2008).

6.9. BAB’da Sektör Örgütlenmeleri

BAB’da hayvancılık sektörüne yönelik örgütlenmeler ağırlıklı olarak Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği ve şubeleri ile Süt Birlikleri şeklindedir.

6.9.1. Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği

Antalya Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği Merkez Birliğe bağlı üye birliklerden biridir. Birlik 1995’te kurulmuştur. Merkezle beraber Elmalı ve Korkuteli şubeleri de faaliyettedir. Birliğin kuruluş amaçları şu şekilde sıralanabilir:

- Üyeleri ile gerekli koordinasyonu sağlayarak üstün verimli hayvan yetiştirilmesine katkıda bulunmak,
- Soy kütüğü ve ön soy kütüğü kayıtlarını tutmak
- Gerekli eğitim çalışmalarını yapmak
- Üyelerin ihtiyaçlarını tedarik ederek üretimin yurt içi ve yurt dışında pazarlanmasını sağlamak
- Ürünlerin değerlendirilebilmesi gerekli girişimlerde bulunarak tesisleri kurmak ve işletmek

BAB’da üreticinin kar seviyesi de istenilen oranda değildir. Antalya ilinde bu oran Burdur İline göre daha da düşüktür. Bunun sebepleri (Antalya DSYB, 2008);

- Antalya İli kayıt sistemlerinin iyi tutulamaması

- İşletmelerde stratejik planlama ve bütçe geleneğinin olmayışı ve rast gele çalışmaları
- Yem fiyatlarının yüksek olması
- Yem ve süt fiyatlarının istikrarsız olması
- Antalya İli örgütlenmelerinin Burdur İli kadar güçlü olamaması
- Antalya İlinde Sektörde aynı taraftaki mevcut örgütlerin çatışması

Burdur ilinde de Burdur Merkez Damızlık Sığır Yetiştiriciler Birliği bulunmakta olup, birliğin (resmi olmamakla beraber) Bucak, Çavdır, Çeltikçi, Gölhisar, Karamanlı, Kemer, Tefenni ve Yeşilova şubeleri bulunmaktadır.

6.9.2. Süt Üreticileri Birlikleri

BAB bünyesinde kuruluşuna izin verilen 9 adet süt üreticileri birliği bulunmaktadır. Beş adeti Antalya ili içerisinde, bir adeti Burdur ilinde ve 3 adet birlik de Isparta ili içerisinde faaliyet göstermektedir.

Antalya İlinde toplam 31 üretici birliği bulunmakta olup, bunlarda 5'i Süt Üreticileri Birliğidir. Antalya ili için; Manavgat Süt Üreticiler Birliği, Elmalı Süt Üreticiler Birliği, Antalya Merkez Süt Üreticiler Birliği, Korkuteli Süt Üreticiler Birliği ve Serik Süt Üreticiler Birliği bulunmaktadır. Isparta ili için; Şarkikaraağaç Süt Üreticiler Birliği, Yalvaç Süt Üreticiler Birliği ve Keçiborlu Süt Üreticiler Birliği bulunmaktadır. Burdur ilinde ise Burdur Merkez Süt üreticiler Birliği bulunmaktadır (Manavgat Süt ve Süt Üreticiler Birliği, 2008).

SONUÇ

Ulusal düzeyde bir hayvancılık politikasının bulunmaması süt ve sığır işletmelerinin örgütlenebilmelerine olanak vermemektedir. Bunun sonucu olarak üreticinin pazarlık şansı kalmamakta, ihalelerde devlet gözetimi etkisiz kalmakta ve çiğ süt fiyatının oluşumu nispeten sanayici tarafından belirlenmekte veya sanayici dominant bir çiğ süt pazarı oluşmaktadır. Ulusal bir hayvancılık ve süt politikası belirlenmelidir. AB uyum sürecinde sürece paralel olarak bir süt politikası oluşturulmalı, bu politikalar hükümet politikasından öte devlet politikası olarak benimsenmelidir. Ulusal hayvancılık politikası oluşturulmalı, sektör için kısa, orta ve uzun vadeli düzenlemeler yapılmalı, bölgesel hayvancılık projeleri oluşturulmalıdır. Sektörde karlılık ve verimliliğin artırılmasına yönelik tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Hayvancılık sektöründe Türkiye'nin ulusal düzeyde güçlü yönleri; uluslar arası potansiyel pazara yakınlığı, ekolojik çeşitliliği, işgücü varlığının fazlalığı, ıslah çalışmalarına son yıllarda verilen önem ve hammadde çeşitliliğinin fazlalığı olarak görülmektedir. Sektörün zayıf yönleri ise; küçük ölçekli işletmelerin fazlalığı ve dağınıklığı, kayıt dışılık ve veri eksikliği, verimlerin düşük olması, üretici bilincinin, teknik bilgi ve donanımın eksik oluşu, ürün fiyatlarındaki istikrarsızlık ve pazarlama sorunları, üretici örgütlenmelerinin yetersiz oluşu, üretim girdilerinde dışa bağımlılık ve hayvansal ürün tüketiminin yetersiz oluşu olarak sıralanabilir. AB üyelik süreci, AB tarafından sağlanan destekler, talep artışının beklenmesi ve gıda sanayinin gelişmekte olması ulusal düzeyde hayvancılık sektörü için önemli fırsatlardır. Türkiye'de hayvancılığa gereken önemin verilmemesi, verim ve kalite düşüklüğü, hayvan refahı konusunda yetersiz kalınması, devlet tarafından bilinçsiz olarak sosyal amaçlı hayvan dağıtılması, üretim ve tüketimde vergi yükünün fazlalığı, canlı hayvan ve hayvansal ürün kaçakçılığı ve uluslar arası ticaretin sertleşmesi sektörde Türkiye'yi bekleyen önemli tehditlerdir.

Sektörde modernleşme sağlanarak ve teknolojik gelişmelere ayak uydurarak rekabet gücünün artırılması gerekmektedir. İşletme çaplarının büyütülmesi, küçük işletmelerin kapanması ile oluşan istihdam sorununa çözüm bulunması şartıyla, gerekmektedir. İşletmelerin sektörün hızlı değişim gösteren teknolojisine uyum sağlayabilmeleri gerekmektedir. Bu amaçla donanımlı teknik personel istihdamının artırılması, eğitim çalışmalarına hız verilmesi, yurtiçi ve yurt dışı fuar, sergi vs. etkinliklerine katılımın artması gerekmektedir. BAB'da da ülke geneline paralel olarak mevcut üretici işletmelerin ölçekleri küçük ve dağınıktır. Son yıllarda Burdur ilinde daha büyük ölçekli işletmelerin varlığı artmakla beraber Antalya ve Isparta illerinde ciddi bir gelişme sağlanmamaktadır. Çiğ sütü

işleyen tesislerin işletme büyüklüklerinin yetersiz olması da bölgede süt ve süt ürünlerinin pazarlanmasını güçleştirmekte, özellikle Antalya ilinin turizm kapasitesi göz önüne alındığında, yaz aylarında tüketim 3–4 katına çıkmakta, bu tüketimin çok büyük bir kısmı da bölge dışından sağlanmaktadır. Bölgede orta ve büyük ölçekli üretici ve sanayi işletmelerin sayısının artması gerekmektedir. İşletme büyüklüklerinin yetersiz oluşu, veterinerlik hizmetleri, yem, suni tohumlama ve hayvan ıslahı gibi girdi maliyetlerini yükseltmekte, çiğ sütün toplanma ve pazarlanma safhalarını güçleştirmekte, çiğ süt kalitesinin düşmesine sebep olmaktadır (Çelik, 2002: 35). Hayvancılık kırsal alanda geleneksel yöntemlerle yapılan bir tarımsal faaliyet olmaktan çıkarılmalı, sermaye, teknik donanım, bilgi birikimi ve profesyonel yönetim gerektiren endüstriyel bir tarımsal şekline dönüştürülmelidir.

Üretici örgütlenmeleri ile işletme ölçeklerinin büyütülmesi sağlanmalıdır. Süt üretiminin, kalitesinin ve üretici kazancının arttırılabilmesi için modern ahırlar kurulması bir çözüm önerisi olarak düşünülebilmektedir. Bu modern ahırlar birlik veya kooperatiflerin malı olup, üyelerin kullanımı için faaliyet gösterebilirler. Hatta kooperatif veya birlikler adına ortak bir sağım hane ve/veya süt soğutma tankı kurulabilir. Birlikler adına süt toplama merkezleri arttırılabilir.

Sektörde üretim, tüketim, pazarlama biçimleri değerlendirilmeli ve gelecekteki eğilimler göz önünde bulundurularak AB uyum süreci içerisinde AB entegrasyon programları oluşturulmalıdır. AB'ye girildiğinde maruz kalınacak kota sisteminin üretim yapısını tamamen değiştireceği, ithalat artışının yolunu açacağı göz önünde bulundurulmalıdır.

Kayıt dışı üretimin önüne geçilmeli ve teknik, hijyenik koşulları sağlayarak ahırdan sofraya gıda güvenliği sağlanmalıdır. Sektörde gerek üretim ve gerekse sanayi kesimindeki kayıt dışılığı ortadan kaldıracak ekonomik, örgütsel ve idari tedbirler alınmalıdır.

Mevcut mevzuatın da bu uyuma hız kazandıracak şekilde düzenlenmesi ve işletmeler için itici güç oluşturacak bir mekanizma sağlaması gerekmektedir. Kapasitesi düşük olan süt ve süt ürünleri işleyen tesislerin haftada 1 gün gıda mühendisi çalıştırma zorunluluğu bulunmaktadır. Gıda güvenliği açısından risk grubunun en üst seviyesinde bulunan bir sektör için haftada 1 gün teknik eleman istihdamı işlevsel olmamakla beraber, bu işletmelerin et ve et ürünleri işleyen tesisler gibi haftada 5 gün sorumlu teknik yönetici (Gıda Mühendisi) istihdam etmeleri zorunlu hale gelmelidir.

Süt sektörüne yönelik olarak hayvancılığa verilen destekler yetersiz olmakla beraber, yurtiçi bölgesel dağılımları orantısızdır. Desteklerden tarım bölgeleri itibariyle faydalanma bakımından büyük farklılıklar olduğu ortadadır. Sektörde alt yapısını oluşturmuş, yapısal sorunları aşmış ve pazarlama şartları yönünden önde olan bölgelerle diğer bölgeler arasında destekleme rakamları yönünden bu denli uçurumlar olması haksız paylaşımın varlığını ortaya

koymaktadır. Sektörde teknik anlamda geri kalmış, ancak üretime direk katkı sağlayan diğer bölgeler için, bölgeler arası teknik, yapısal ve pazarlama koşulları arasındaki farkı minimize etmeyi amaçlayan, ek destek programlarının oluşturulması gerekliliği ortadadır.

Dengeli ve yeterli beslenme için ülke genelinde tüm nüfusun yeterince süt ve süt ürünleri tüketebileceği ortamın sağlanması gerekmektedir. Bölgede kişi başına tüketilen süt ve süt ürünleri tüketimi de ülke geneline paralel olarak düşüktür. Tüketici bilincinin ve gelirin artması ile tüketimin artması da beklenmektedir. Bölgesel veya ulusal çapta süt ve süt ürünleri tüketimini arttıracak faaliyetler düzenlenmeli, okullarda süt günleri düzenlenmeli, Tarım Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığının ortak çalışmaları ile süt tüketiminin artırılması yolları aranmalıdır.

İstatistiki verilerinde tam ve doğru olarak tutularak, bölgede üretilen süt miktarı, bölge içinde tüketilen süt miktarı, bölge içi üretip bölge dışına pazarlanan süt ve süt ürünleri, bölge dışarisından gelen çiğ süt, süt ve süt ürünleri miktarı, sütün toplama kanalları, pazarlama kanalları, çiğ süt ve nihai süt ürünlerindeki bölgesel kalite değişimleri tam olarak tespit edilmeli, bu veriler ışığında bölge içi sektörün geleceği planlanabilmelidir.

İhale dönemlerinde, süt üreticileri ile sanayicinin masaya oturduğu zamanlarda, genellikle süt fiyatının oluşumunda sıkıntı çekilmekte, üretici sütünün çok ucuza pazarlandığından şikayet etmekte, sanayici de çiğ süt kalitesinin çok düşük olmasından ve bu kalitede hammaddenin değerinin üstünde fiyatlandırılabilmesinin olanaksız olduğunu söylemektedir. Bu anlaşmazlık hemen hemen tüm il ve ilçelerde gündeme gelmekte ve fiyat belirlenmesi zorlaşmaktadır. Üretici ile sanayici arasındaki fiyat ve kalite probleminin ele alınması, çiğ sütün kalitesinin artırılarak ortalama çiğ süt fiyatlarının daha yukarılara çekilmesi, böylece üreticinin de karının artırılması gerekmektedir. Sanayicinin üretici ile ortaklık kurarak dikey entegrasyon modeline gidilmesi de kaliteli çiğ süt temini için alternatif yollardan biridir. Sanayinin hayvancılığa yatırım yapması, kendi hammaddesini temin etmesi kaliteyi beraberinde getirecektir.

Çiğ süt fiyat oluşumunda belirli bir süt kalitesi baz alınarak kaliteye göre fiyatlandırma yapılmalıdır. Bölge genelinde fiyatların aynı olması veya kaliteye göre fiyatlandırma yapılmaması süttten bazı maddelerin alınarak veya bazı maddeler eklenerek hile yapılmasına sebep olmaktadır. Sütün kalite parametreleri ve kriterleri belirlenmeli, ulusal düzeyde bu kriterler doğrultusunda fiyatlandırma yapılmalıdır.

Sektörün üretim ve işleme tekniği safhası çok dinamik bir konu olup, her geçen gün teknolojik gelişmeler göstermektedir. Bölgede 3-4 işletme dışında teknolojik gelişmeleri ciddi olarak takip eden işletme bulunmamaktadır. Bu dinamik yapıya uyum sağlayacak işletmelerin sayısının artması sektörün bölgede gelişmesine yardımcı olacaktır.

Mevcut hayvan varlığı verimi düşük ırklardan oluşmakta, süt verimi dünya standartlarının oldukça altında kalmaktadır. Yerli ırkın toplam sığır varlığı içerisinde oranı azaltılmalı, kültür ve melez ırkı oranının yükseltilmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin tarımsal yapısının ve süt sektörü yapısının Polonya'ya benzerlik göstermesinden bahisle Polonya modeli incelenmiştir. Polonya'nın AB uyum sürecinde ve katılım sonrası karşılaştığı sorunlar tez içerisinde belirlenmiştir. Bu problemlerin başlıcaları işletme ölçeklerinin küçük olması ve kota problemidir. Türkiye işletme ölçeklerini büyütme yönelik çalışmalara başlamalı, kota problemi için istatistiki veriler gözden geçirilmeli ve ulusal bir çalışma yapılmalıdır. Kota belirlenmesinde sanayiye aktarılan süt miktarının baz alındığı göz önünde bulundurulursa, doğru ve karlı bir kota tespiti için Türkiye'de sanayiye teslim edilen sütün ivedilikle % 80'nin üzerine çıkarılması gerekmektedir. Bölgesel kotaların belirlenmesi gibi değişik stratejiler geliştirilerek konuyla ilgili en doğru politika belirlenmelidir.

Türkiye geneline paralel olarak BAB'da da süt sığırıcılığı; işletme büyüklüğü, kapasite kullanımı, mevcut kapasiteyi optimum kullanabilme, teknolojik gelişmelere adaptasyon ve örgütlenme açısından yetersiz olduğu, hatta, Burdur ili hariç olmak üzere, bazı yönleriyle ülke standartlarının da altında olduğu söylenebilir. 1990'dan sonra ülke genelindeki hayvan sayısındaki düşüş, BAB'da da doğal düşüşe sebep olmuştur. Bölgede, özellikle Burdur ili odaklı, hayvan sayısındaki artış sektörü olumlu yönde etkileyecek, bölgenin sektörel olarak ülke genelinde daha etkin olmasını sağlayacaktır. Verilere bakıldığında Antalya ili toplam sığır sayısı ile Burdur ili toplam sığır sayısının çok yakın olduğu görülmektedir. Tüm veriler ışığında bölgede sektörün kalkınmasının Burdur ili odaklı olması gerektiği göz önünde bulundurulursa, Burdur ilinin sığır varlığındaki artışı sektörü bölgesel olarak daha ileriye götürecektir. Nüfusa oranla Burdur ilinde sığır varlığı oldukça yüksek görünmektedir, ancak işletme büyüklükleri artırılarak profesyonel yaklaşımlarla sığır varlığının daha da yukarılara çekilmesi, uzun vadede Isparta ilinde de aynı gelişimin gösterilmeye çalışılması gerekmektedir. Bölgede süt kalitesi farklılık göstermektedir. Sütün hassas bir gıda oluşu, çabuk bozulmaya maruz kalması, sağım sonrası mikrobiyal bozulmaya neden olan sıcaklık ve zaman (sütün bekleme süresi) zincirlerinin çok kolay kırılabilmesi kaliteli çiğ süt teminini zorlaştırmakta ve birçok önlemin alınması gerekliliğini de ortaya koymaktadır. Bölgede özellikle Antalya ilinin yaz ortalama sıcaklıklarının ulusal düzeyde dahi en yüksek seviyelere ulaşması sıcaklık parametresini ön plana çıkarmakta, kalite teminini zorlaştırmakta ve çok kısa sürelerde, daha çiğ sütün fabrikaya kabulüne kadar geçen sürede, mikrobiyal yükün Türk Mevzuatı ve Uluslararası Mevzuat standartlarının çok yukarılarına çıkmasına sebep olmaktadır. Bu da kalitesiz hammaddenin sanayiye verilmesi ve kalitesiz nihai ürünlerin elde

edilmesi anlamına gelmektedir. Bu yüzden özellikle Antalya ili için özel önlemler alınmalıdır. Sağım sonrası çiğ sütün fabrikaya kabul süresinin minimuma indirilmesi, sütün toplanma sürecinin düzenli ve kısa bir sürede soğuk zincir bozulmayacak şekilde yapılması, teknik donanımlı süt soğutma ve toplama merkezlerinin artırılması, üretici bilincinin artırılması ile süte ilave maddelerin önlenmesi başlıca çözüm önerileridir.

BAB’da süt verimi açısından 2 ton/baş ile Burdur ili en yüksek verime sahiptir. Isparta ve Antalya illeri sırasıyla ortalama 1,8 ton/baş ve 1,6 ton/baş ile Burdur’u izlemektedir. Bölgenin süt verimi ülke geneli ortalama süt veriminin üzerinde olsa da küresel ölçekte birçok ülkeye göre oldukça düşüktür. Süt veriminin cins seçimi göz önünde bulundurularak artırılmasına ihtiyaç vardır. BAB’da üretici bilincinin geliştirilmesi gerekmektedir. Ülke genelinde artırılması gereken bu bilinç, BAB içerisinde özellikle Antalya ilinde önlem alınması gereken başlıca konulardan biridir. İlin iklimsel yapısı gereği süt çok hızlı mikrobiyal bozulmaya uğramakta olup, üretici bu problemleri muhafaza şartlarındaki iyileştirme uygulamaları yerine süte soda vs. gibi madde ilaveleriyle çözmeye çalışmaktadır. Üreticinin çiğ süte su ilavesi ile hile yoluna gitmesi ve haksız kazanç elde etmeye çalışması da bölgede sık rastlanan sorunlardan biridir. Su ilave edilmiş süt işleme esnasında sorun çıkarmakta ve istenilen kalitede nihai süt ve süt ürünleri üretilememektedir. Sanayici tarafından çiğ süt girdi kalitesinin belirli bir standarda bağlanması, hammadde kabul talimatları oluşturularak, kalite parametrelerini belirleyerek ve ölçümlerini yapmak suretiyle kalitesiz ve hileli çiğ sütün daha fabrikaya girdi noktasında elimine edilmesi üretici üzerinde kontrol oluşturacak ve problemin çözümüne katkıda bulunacaktır. Bu da sanayicinin kalifiye mühendis ve teknik eleman istihdamını artırması ile mümkün olacaktır. Son yıllarda mevzuatla ve tedarikçi baskıları ile bazı işletmelerde uygulanmaya başlayan HACCP gıda güvenlik sistemi çerçevesinde işletmeler girdilerinden son ürüne kadar geçen süreci kayıt almaya başlamış, böylece girdi kalite kontrolleri ile süt üreticisi üzerinde baskı kurmaya başlamıştır.

Antalya ili hariç BAB’da ve ulusal düzeyde sokak sütçülüğünün kademeli olarak kaldırılması gerekmektedir. Tüketici bilinci artırılarak, Pazar kademeli olarak kapatılmalıdır. Sokak sütü pazarının mevzuatla ve uygulamaları ile birden kaldırılması çiğ süt arz fazlasının oluşmasına, çiğ süt fiyatlarının düşmesine ve dolayısıyla üreticinin zarar etmesine, neden olacaktır. Ancak Antalya ili için kademeli geçiş uygun olmamakla beraber, sokak sütü pazarındaki çiğ sütün mikrobiyal yükü kamu sağlığını tehlikeye atacak düzeydedir.

KAYNAKÇA

Ak İ., Kantar F., “Türkiye’de Ekolojik Hayvancılık Sürdürülebilir mi?”, 2006.

Akçay H., “ Sıcak Stresi Altındaki Süt İneklerinde Beslenmenin Önemi”, 2006, Aydın.

Akder H., “Türkiye Tarım Politikasında Destekleme Reformu”,2006.

Antalya Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği, 12.03.2008, Antalya.

Babacan S., “AB Sürecinde Türkiye Hayvancılık Sektörünün Avantaj ve Dezavantajları”, Dış Ekonomik İlişkiler Müdürlüğü, Temmuz 2006.

Bakanlar Kurulu Kararı., “5513 Sayılı Hayvancılığın Desteklenmesi Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına İlişkin BKK”, 2003.

Beygirci P., “Süt Sektöründe Rekabet ve Mustafa Kemal Uygulaması”, 2003.

Çakmak C., “Türk Hayvancılık Sektörünün Yapısı ve Stratejik Öncelikleri”, Tagem, 2008, Ankara.

Çelik M., “Batı Akdeniz Bölgesinde Süt ve Süt Ürünleri Sektörünün Stratejik Durum Analizi ve Gelişme Olanakları”, Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi (4), 2002.

DSYB Antalya Şubesi, Birlik Broşürleri, Ocak 2008, Antalya.

DSYB, “Süt Sektörü Raporu”, 2005, Ankara.

DSYB, www.adsyb.org.tr/pdf/0002.pdf+s%C3%BCt+verimi+t%C3%BCrkiye&hl=tr&ct=clnk&cd=19&gl=tr, erişim tarihi: 23/04/2008.

DİE, Tarım İstatistikleri Özeti, 1984-2003, Ankara.

DİE, Tarım İstatistikleri Özeti, 2003, Ankara.

FAO, “AB Katılım Öncesi Süt Sektörü Analiz Raporu”, Ankara, 2006.

Gıda Güvenliği Eylem Planı, Antalya Valiliği İl Tarım Müdürlüğü, 2005.

İ., Dellal ve S., Tan, “Türkiye’de Süt Sektörü ve Sütçülük Politikaları”, Tarım Ekonomisi Dergisi, (6), Mayıs 2001.

İçöz Y., Demir A., Çeliker S.A., Kalanlar Ş., Gül U., “Süt ve Süt Ürünleri Durum ve Tahmin Raporu: 2005-2006”, Yayın No: 132, Ankara, Ekim, 2005.

Kayhan S., “Yem Formülasyonundaki Endişeler ve Maliyet Düşürme Yöntemleri Sunusu”, 2005).

Koç A.A., Işık S., Erdem Ş., “ Türkiye’nin AB Üyeliğinin Tarım Sektöründe Ürün Bazında Etkilerinin Belirlenmesi (Süt ve Süt Ürünleri Raporu)”, Proje No: 105K007, Ankara, Temmuz, 2008.

Koç A.A., “ Türkiye’de Tarımsal Ürün ve Girdi Piyasaları”, 2005.

Kumlu S., “DGRV-Seminerleri-Kooperatif Yönetimi-Kemer-Antalya Sunusu”, 2008.

Küçükku İ., “Damızlık Sığır Yetiştirici Birliklerinin Önemi”, Antalya İli Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 7, Mart 2008, Antalya.

Mahon G., Bisval A., “Statistics in Focus - Agriculture and Fisheries - The Collection of Cows’Milk in June 2005 in EU (15)”, Lüksemburg, 2005.

Mahon G., Bisval A., Tissot A.C., “Statistics in Focus - Agriculture and Fisheries - Milk Collection in the European Union, EU-25, 1999-2004”, Lüksemburg, 25/2005, 2005).

Manavgat Süt ve Süt Ürünleri Üreticileri Birliği Dokümanları, 2004-2008.

Metin M., “Süt Teknolojisi – Sütün Bileşimi ve İşlenmesi”, basım no: 4, İzmir, 2001.

Özkaya T., Oyan O., Işın F., Uzman A., “Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikaları Dünü – Bugünü – Geleceği”, 2000, Ankara.

Rekabet Kurulu., “23.03.2000 Tarih ve 00-11/109-54 Sayılı Karar”, 2000, Ankara.

Resmi Gazete., “Çiğ Süt ve Isıl İşlem Görmüş İçme Sütleri Tebliği”, 14.02.2000, Tebliğ No:23964.

Resmi Gazete., “Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun”, 05.06.2004.

Resmi Gazete., “Hayvancılığın Desteklenmesi Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı”, 24.02.2005.

Resmi Gazete., “Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu”, 06.07.2004.

Resmi Gazete., “Ulusal Süt Konseyi Kuruluş ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik”, 23.09.2008.

Rural Payment Agency: 07/2007.

Shepherd W.G., “The Economics of Industrial Organization”, v.4, 1997.

Süt ve Süt Ürünleri Ortak Piyasa Düzeni Komisyonu, Çalışma Grubu Raporu, Ankara, Eylül 2005.

Şimşek İ., “TSE’nin Hayvan Barınakları İçin Önerilen Standartları ve Eleştiriler”, 2003, Antalya.

Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Süt ve süt ürünleri Durum ve Tahmin 2005-2006, SSÜDT/132/Ekim 2005, yayın no 132.

TKB Antalya İl Müdürlüğü, Envanter Çalışmaları 2001-2007, Ocak 2008, Antalya.

TKB Antalya İl Müdürlüğü., Resmi Yayın Organı, 4 Mevsim Tarım, Mart 2008, Antalya.

TKB KKG.M., “Çiğ Sütte Kalıntı İzleme Planı ve Çiğ Sütlerde Toplam Bakteri Sayısı ve Somatik Hücre Sayısı Denetim Planı Rapor Sonuçları”, 2007, Ankara.

TUIK, Tarım İstatistikleri Özeti, 1987-2006, Ankara.

TUIK., “Tarımsal Değer, Üretim, Fiyat, Değer – 2005 Yılı Verileri”, Yayın No: 3070, Temmuz 2007, Ankara.

Tüsedad, “Tüm Süt, Et ve Damızlık Sığır Yetiştiricileri Derneği Ana Tüzüğü”, 2006, Ankara.

United States Department of Agriculture, Foreign Agricultural Service, Circular Series FD 1-07, Dairy: World Markets and Trade, July 2007.

Uysal Y., Mazgit İ., “Türkiye Hayvancılık Sektörünün Sorunlarının Çözümüne Yönelik Bütüncül Bir Yaklaşım”, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı, İzmir, 1993.

Yörük M., “Türkiye Süt Sektörü”, İstanbul, Haziran 2007.

www.abveteriner.org/dosyalar/tarimrekabet.doc+s%C3%BCt+verimi+t%C3%BCrkiye&hl=tr&ct=clnk&cd=3&gl=tr, erişim tarihi: 19/01/2008.

www.ica.coop/members/member-stats.html+data+statistics+milk&hl=tr&ct=clnk&cd=19&gl=tr.

WEB KAYNAKLARI

www.nfu.org.uk

www.fao.org

www.ica.coop

www.konyatarim.gov.tr

www.tarimmerkezi.com

www.tugem.gov.tr

İNEK SÜTÜ

KURUMADDE % 12.6	SU % 87.4
LAKTOZ % 4.7	
YAĞ % 3.7	
AZOTLU MADDELER % 3.4	
MİNERAL MADDELER % 0.75	
DİĞER MADDELER % 0.05	

EK 1. İnek Sütünün Bileşimi

1.Bölge (Central North)	6.Bölge (South East)
2.Bölge (Aegean)	7.Bölge (Black Sea)
3.Bölge (Marmara)	8.Bölge (Central East)
4.Bölge (Mediterranean)	9.Bölge (Central South)
5.Bölge (North East)	

**EK.3 TÜRKİYE
TARIM
BÖLGELERİ**

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI : Birol TUNCEL

Doğum Tarihi ve Yeri : 25.08.1978 Isparta

Medeni Durumu : Evli

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Antalya Anadolu Lisesi

Lisans Diploması : Ege Üniversitesi Gıda Mühendisliği Bölümü

Yükseklisans Diploması :

Tez Konusu : Türkiye’de Çiğ Süt Piyasasının Oluşumu, Sektörün Mevcut Durumu ve Organizasyon Yapısı: Batı Akdeniz Bölgesi (BAB) Örneği

Yabancı Dil / Diller : İngilizce.

İş Deneyimi

Stajlar : Pınar A.Ş, Ege Üniversitesi Pilot Tesisleri, Yörükoğlu Süt Ürünleri.

Projeler : Manavgat İlçesi Çiğ Süt Kalitesinin İlçe Köyler Bazında Tespiti (Devam Etmekte). (Manavgat Süt Üreticiler Birliği & Birol TUNCEL)

Çalıştığı Kurumlar : TKB Kontrol Şube

Adres : Aydınlar Mah. 5550 Sok. Demir Ap. No: 6 / 3 - Manavgat/ANTALYA

Tel. no : 0 242 7461090 – 0 505 4788652